

895/91
ส 82๑ป
312

ปุมราชธรรม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

พ. 5 ส.ก. 2550

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
พฤษภาคม 2550
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปุมราชธรรม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

พฤษภาคม 2550

สุพรรณษา พลศักดิ์. (2550). *ปุมราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. ปริญญาโท กศ.ม.
(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการ
ควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์, อาจารย์ศานติ ภัคดีคำ

ปริญญาโทฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีการสอนที่
ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมในฐานะวรรณกรรมคำสอน โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารและเสนอ
ผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมสอนบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ คือกลุ่ม
ผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์และขุนนาง และกลุ่มผู้ถูกปกครอง คือประชาชน สาระสำคัญในการ
สอนกลุ่มผู้ปกครอง มีประเด็นที่เหมือนกัน 3 ประเด็นหลัก คือหลักการปฏิบัติตน คุณสมบัติ และ
หน้าที่ ส่วนสาระสำคัญในการสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เพิ่มสาระสำคัญอีก 1 ประเด็น
คือแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง มีเพียงประเด็น
เดียว คือแนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม

การศึกษาวิธีการสอนในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบกลวิธีการสอน 4 กลวิธี คือ
กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์ กลวิธีการสอนแบบยึดแนวคิด
ทางศาสนา และกลวิธีการสอนแบบใช้โวหารภาพพจน์

PUM RĀJA DHARMA : AN ANALYTICAL STUDY

AN ABSTRACT
BY
SUPHANSA PHALASAK

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

May 2007

Suphansa Phalasuk. (2007). *Pum Raja Dharma: An Analytical Study*. Master's Thesis. M.Ed. (Thai). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assistant Professor Suwadee Bhupradit, Mr. Santi Pakdeekham.

This thesis aimed to analyze main idea and technique of teaching in the literary work entitled *Pum Raja Dharma* which is a didactic literary work. The original text of *Pum Raja Dharma* was used as data of the study. The data were analyzed and findings of the study was descriptively presented.

Findings of the study revealed that the literary work, *Pum Raja Dharma*, was written in order to teach two groups of people: the governing group including the king and the noblemen, and those who were governed including the citizens.

The main idea or the main information to teach or impart to the governing group concerned the way to behave oneself, qualifications and duties in relation to the position that one was holding. Other information or message intended especially to teach the king and the royal family was the guidelines to nominate the noblemen. The only significant message for those who were governed was the guidelines to behave themselves appropriately.

Concerning the technique of teaching, four techniques were found. They were techniques of direct or straightforward teaching, teaching by using examples, teaching based on religious concept, and teaching by using figures of speech.

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

ปุมราชธรรม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์

ของ

สุพรรณษา พละศักดิ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

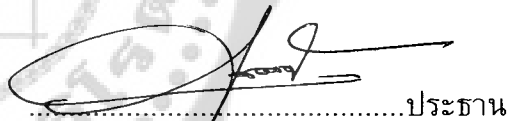
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

วันที่ 18... เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550

คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์)

(อาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(อาจารย์ศานติ ภัคดีคำ)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์)

..... กรรมการ

(อาจารย์ศานติ ภัคดีคำ)

..... กรรมการ

(อาจารย์บุญเดือน ศรีวรรณ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ และอาจารย์ศานติ ภักดีคำ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ชี้แนะให้เกิดความคิด และสละเวลาช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งเป็นกำลังใจที่ดีแก่ผู้วิจัยเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ และอาจารย์บุญเดือน ศรีวรพจน์ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ คุณประมวล คุณสติ ผู้คอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ และคอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยความห่วงใยมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ พี่น้อง นิสิตปริญญาโท วิชาเอกภาษาไทยทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่พะเยาว์ และคุณพ่อสน พละศักดิ์ ผู้คอยให้ความช่วยเหลือห่วงใย และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูแต่บิดามารดา อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

สุพรรณษา พละศักดิ์

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ.....	1
	ภูมิหลัง.....	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	2
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	2
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	2
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	3
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	4
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน.....	4
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอน.....	14
3	ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับปุมราชธรรม.....	21
	ความเป็นมาของเอกสารต้นฉบับเรื่องปุมราชธรรม.....	21
	ชื่อของวรรณกรรม.....	22
	ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง.....	24
	ลักษณะการแต่ง.....	27
	ความสัมพันธ์ระหว่างปุมราชธรรมกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ.....	32
4	การศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีสอนเรื่องปุมราชธรรม.....	55
	สาระสำคัญในปุมราชธรรม.....	55
	สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง.....	55
	หลักการปฏิบัติตนของผู้ปกครอง.....	55
	หลักการปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์.....	55
	หลักการปฏิบัติตนของขุนนางข้าราชการ.....	62

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4 (ต่อ)	คุณสมบัติของผู้ปกครอง.....	63
	คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์.....	63
	คุณสมบัติของขุนนางข้าราชการ.....	75
	หน้าที่ของผู้ปกครอง.....	78
	หน้าที่ของของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์.....	78
	หน้าที่ของขุนนางข้าราชการ.....	80
	แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง.....	80
	สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง.....	96
	กลวิธีการสอนในปฐมราชธรรม.....	102
	กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา.....	103
	กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์.....	115
	กลวิธีการสอนแบบยึดตามแนวคิดทางศาสนา.....	120
	กลวิธีการสอนแบบโวหารภาพพจน์.....	124
5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	129
	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	129
	อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า.....	132
	ข้อเสนอแนะ.....	132
	บรรณานุกรม.....	133
	ประวัติย่อผู้วิจัย.....	140

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย 417 ปี แต่งานวรรณกรรมสมัยอยุธยาที่ได้รับการเผยแพร่กลับมีไม่มากนัก เนื่องจากวรรณกรรมจำนวนหนึ่งยังไม่มี การตรวจสอบชำระจัดพิมพ์เผยแพร่ และอีกจำนวนหนึ่งนั้นถูกชาวต่างชาตินำไปยังประเทศของตน ปัจจุบันวรรณกรรมประเภทหลังนี้ยังคงถูกเก็บรักษาไว้ในต่างประเทศ เช่น จีนตามณี ดันทางฝรั่งเศส เป็นต้น ปุมาราชธรรมเป็นหนึ่งในรายชื่อเอกสารไทยกว่า 100 รายการที่ปรากฏในบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นายปรีดี พิศุกุมิวิติ เป็นผู้พบต้นฉบับเอกสารซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่แผนกเอกสารตะวันออก หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และได้ขอถ่ายสำเนากลับมายังประเทศไทย

ปุมาราชธรรมเป็นเอกสารเก่าที่สันนิษฐานว่าเป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาที่ยังไม่เคยถูกนำเสนอมาก่อน มีการประพันธ์ด้วยรูปแบบภาษาทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เขียนด้วยรูปอักษรไทยในสมุดไทยขาว คำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้ว มีลักษณะเป็นความเรียงบรรยายเนื้อเรื่องทั่วไป ปรากฏในเนื้อหาตอนที่ว่าด้วยราชธรรมและว่าด้วยราชพยัตติธรรม ส่วนคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองนั้นแต่งด้วยร่าย และมีโคลงแทรกอยู่ 2 บท ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตอนที่ว่าด้วยราชวิจารณ์ธรรม เนื้อหาทั่วไปแบ่งเป็น 3 ส่วนคือส่วนแรก เป็นคำสอนสำหรับกษัตริย์ ว่าด้วยเรื่องราชธรรมหรือสิ่งที่พระมหากษัตริย์พึงทรงปฏิบัติ ส่วนที่ 2 เป็นคำสอนสำหรับกษัตริย์และขุนนาง ว่าด้วยราชพยัตติธรรมหรือความฉลาดรู้แจ้ง 9 ประการ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเนาวพยัตติ ส่วนที่ 3 เป็นคำสอนสำหรับกษัตริย์ ขุนนาง และบุคคลทั่วไป ว่าด้วยราชวิจารณ์ธรรมซึ่งเนื้อความกล่าวถึงกลศึก การใช้ขุนนาง การเลือกพระมเหสี

ปุมาราชธรรมเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับราชธรรมคำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และบุคคลทั่วไป เรื่องราวตัวอย่างที่ใช้สอนมีความหลากหลายและน่าสนใจ เพราะประกอบด้วยข้อธรรมะต่างๆ เช่น ทศพิธราชธรรม คุณธรรมเจ็ดประการ และเนื่องจากปุมาราชธรรมเป็นวรรณกรรมคำสอนดังนั้นคุณค่าด้านหนึ่งของวรรณกรรมนี้คือกลวิธีการสอนของคนในยุคก่อน จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องปุมาราชธรรมในชั้นต้นพบว่าผู้แต่งมีกลวิธีการ

สอนที่น่าสนใจ ทำให้เข้าใจง่าย และเข้าใจได้อย่างชัดเจนเมื่อประกอบกับสาระสำคัญที่ผู้แต่งคัดสรรมาเพื่อใช้สอน จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจเกี่ยวกับสาระสำคัญและกลวิธีการสอนที่ปรากฏในปุมราชธรรม และโดยเหตุที่ยังไม่มีผู้ใดได้เคยศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสาระสำคัญและกลวิธีการสอนโดยการศึกษาวเคราะห์ทั้งฉบับ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาวเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีการสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม ในฐานะวรรณกรรมคำสอน

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนเรื่องปุมราชธรรม เห็นถึงสาระสำคัญและกลวิธีการสอนด้านคุณธรรม จริยธรรม อันจะนำมาสู่ความเข้าใจในความสำคัญ และคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้ และก่อให้เกิดความเข้าใจในวรรณกรรมเรื่องนี้ได้ดียิ่งขึ้น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวเคราะห์วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เอกสารเรื่องปุมราชธรรมฉบับปริวรรตจากเอกสารต้นฉบับสมัยอยุธยาจากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ซึ่งได้รับการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่โดยกรมศิลปากรพุทธศักราช 2545

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

1. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 1.1 รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน
  - 1.2 รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน

2. ชั้นศึกษาข้อมูล
  - 2.1 ศึกษาวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์
  - 2.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน
3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล
  - 3.1 วิเคราะห์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องปุมราชธรรม
  - 3.2 วิเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีการสอนเรื่องปุมราชธรรม
4. ชั้นสรุปผลการศึกษาข้อมูล
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า และเสนอผลการศึกษาค้นคว้า โดยใช้วิธีพรรณนา

วิเคราะห์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอน

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน

ความหมายของวรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมคำสอน เป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญ ที่เป็นคำสอน และลักษณะเนื้อหาที่เป็นคำสอนนี้ถือเป็นหลักในการจัดประเภทของวรรณกรรม สำหรับความหมายของวรรณกรรมคำสอนนั้น มีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล (2519:1) ได้กล่าวถึงความหมายของวรรณกรรมคำสอน ไว้ว่า วรรณกรรมคำสอน ได้แก่ วรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งสอนคติธรรม จริยธรรม และแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคม วรรณกรรมคำสอนจะมีบทบาทในการควบคุมสังคมให้ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินไปตามขนบธรรมเนียม แบบแผน จารีตของสังคมนั้น ๆ

ธวัช ปุณโณทก (2525:221) ได้กล่าวถึงความหมายของวรรณกรรมคำสอนไว้ว่า เป็นวรรณกรรมที่มุ่งอบรมสั่งสอนหน้าที่และจริยธรรมของบุคคลอันประกอบเป็นสังคม เริ่มต้นจากสังคมครอบครัว การทำมาหากินทั้งชนชั้นปกครอง และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ตลอดจนการกำหนดข้อห้ามและข้อพึงปฏิบัติของบุคคลต่อสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของบุคคลนั้น ๆ

ลีททา พินิจภูวดล (2525:165) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนไว้ว่า วรรณกรรมคำสอน หมายถึง วรรณกรรมชิ้นใดก็ตามที่เขียนขึ้นโดยมีจุดประสงค์ที่จะสั่งสอนหลักการของศาสตร์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า จริยศาสตร์ ปรัชญา หรือศิลปะ วรรณกรรมประเภทนี้ได้แก่ นิทานธรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งได้รับความประทับใจจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน จากคำสั่งสอนศีลธรรมในศาสนา หรือจากความฉลาดหลักแหลมในการแก้ปัญหาของนักปราชญ์ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าคติธรรมบ้าง ดังจะเห็นได้จากนิทานชาดก นิทานธรรมบท สุภาษิต โลกนิติ สุภาษิตพระร่วง ฯลฯ

ศรีสุตา จริยาภกุล (2526:5) กล่าวไว้ว่าวรรณกรรมคำสอนก็คือ วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเป็นเชิงสั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกก็ได้แก่การสั่งสอนวิชาการ หรือวิชาชีพ หรือขนบธรรมเนียม ประเพณี ส่วนในทางธรรมนั้น ได้แก่ สั่งสอนศาสนาหรือจริยธรรม ซึ่งเป็นแนวทางประพฤติของบุคคล

เอมอร ชิตะโสภณ (2539:17) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนไว้ว่า วรรณกรรมคำสอน มีเนื้อหาสาระที่มุ่งจะสั่งสอนศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ศิลปะ จริยศาสตร์ ปรัชญา เป็นต้น หรือให้ข้อคิดที่ควรปฏิบัติแก่คนในสังคมไทยขณะนั้นซึ่งบางครั้งอาจประยุกต์มาใช้ให้เหมาะกับปัจจุบันสมัยได้ด้วย แรกทีเดียวมักจะมีปรากฏในรูปของมุขปาฐะ ต่อมาจึงได้จารึกลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

สายวรุณ น้อยนิมิตร (2542:217) ได้กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนไว้ว่า วรรณกรรมคำสอนอาจมีจุดมุ่งหมายของการประพันธ์เพื่อสั่งสอนโดยตรง หรืออาจมีกลวิธีการประพันธ์ที่มุ่งอธิบายความรู้ความคิดในเรื่องหนึ่งก็ได้

จากความหมายที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามไว้นั้น สรุปได้ว่า วรรณกรรมคำสอน หมายถึง วรรณกรรมที่มีเนื้อหาสาระเป็นคำสอน มุ่งสั่งสอนมุ่งสอนคติธรรม จริยธรรม หรือศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนของคนในสังคม ตลอดจนเป็นข้อห้ามให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

เนื้อหาของวรรณกรรมคำสอน

ธวัช ปุณโณทก (2525:389) กล่าวว่า วรรณกรรมคำสอน มีเนื้อหาใน 2 ลักษณะ คือ

1. สอนปรัชญาพระพุทธศาสนา กล่าวคือ สอนให้คนมุ่งที่จะเข้าสู่นิพพานให้ตระหนักในความไม่เที่ยงแท้ของสังขารวัฏฏ์ และรู้แจ้งในสังขารของมนุษย์ ซึ่งเป็นไปตามไตรลักษณ์ญาณ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

2. สอนจริยธรรมของมนุษย์ในการดำรงชีวิตในสังคม คำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเหล่านี้ จะเน้นในหน้าที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติต่อกันในสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ลูก สามี ภรรยา สังคมที่กว้างขึ้น ได้แก่ หน้าที่พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์และหน้าที่ปวงชนปฏิบัติต่อเจ้านาย และหน้าที่นายปฏิบัติต่อไพร่ฟ้าประชาชน เป็นต้น

ศรีสุตา จรียากุล (2526:7) กล่าวว่า วรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมและปรัชญาพุทธศาสนา แก่นของเรื่องการสอนจึงมีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1. สอนพุทธศาสนา
2. สอนจริยธรรมและความประพฤติ
3. สอนขนบธรรมเนียมประเพณี
4. สอนหลักรัฐศาสตร์
5. สอนวิชาการและศาสตร์ต่าง ๆ

เนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมในวรรณกรรมคำสอน

พระธรรมปิฎก (2538:285-301) กล่าวถึงทศพิธราชธรรม หรือราชธรรมว่าหมายถึง ธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรปฏิบัติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมะของผู้ปกครอง มี 10 ประการ คือ

1. ทาน การให้ หมายถึง การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำรุงสาธารณประโยชน์

2. ศีล ความประพฤติดีงาม หมายถึง การสำรวมกายและวาจาประกอบแต่สุจริตกรรม รักษาเกียรติคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครดูแคลน

3. ปริจจาคะ การบริจจาค หมายถึง การเสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชชวะ ความซื่อตรง หมายถึง ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน
5. มัททวะ ความอ่อนโยน หมายถึง มีอัธยาศัยไมเยอหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม
6. ตปะ ความเพียร หมายถึง ความเพียรเป็นเครื่องแผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามา ย้ำ ยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ มีความเพียรมุ่งมั่นในการทำกิจให้บรรลุผลตามที่ต้องการ
7. อักโกธะ ความไม่โกรธ หมายถึง ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม ข่มอารมณ์โกรธได้ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความขุ่นเคือง ตัดสินด้วยเหตุและผล ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสิน
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน หมายถึง ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บขูดรีดภาษี หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเรีงอำนาจ ขาดความความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง
9. ขันติ ความอดทน หมายถึง อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดอย ถึงจะถูกขู่ถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางเพียงไรก็ไม่หมดกำลังใจ
10. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม หมายถึง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ดำรงสติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม นิติธรรม ระเบียบการปกครอง และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤดิให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

พระมหาสมบัตติ บุญเรือง (2545:38) กล่าวถึง เนื้อหาที่นำมาใช้ในการสอน จำแนกตามรูปแบบของคำสอนของพระพุทธเจ้า 9 รูปแบบ เรียกว่า นวักศัตถุศาสน์ ดังนี้

1. สุตตะ หมายถึง เนื้อหาที่เป็นพระสูตรทั้งหลายในพระสุตตันตปิฎกและเนื้อหาในคัมภีร์นิตเทสส่วนพระวินัยปิฎก
2. เคยยะ หมายถึง พระสูตรที่มีคาถาร่วมกับบทร้อยแก้ว
3. ไวยากรณ์ะ หมายถึง เนื้อหาคำสอนที่เป็นร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา ซึ่งอาจรวมหมายถึงลักษณะของคำสอนที่เป็นการตอบคำถาม
4. คาถา หมายถึง คำสอนที่เป็นบทร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เป็นต้น
5. อุทาน หมายถึง เนื้อหาที่เป็นคาถาที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งคล้ายคำอุทานแต่เกิด

จากความประทับใจซึ่งประกอบด้วยโสมนัสและพระญาติที่แฝงไว้ด้วยคติ มีเนื้อหาที่สั้นและกระชับ ชัดเจน

6. อิติวุตตกะ หมายถึง เนื้อหาคำสอนในพระสูตรที่ได้อ้างถึงคำสอนที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ก่อนหน้าแล้ว
7. ชาตกะ หมายถึง เนื้อหาที่เป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
8. อัပ္ภุตธรรม หมายถึง คำสอนที่เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ต่าง ๆ
9. เวทัลละ หมายถึง พระสูตรที่มีรูปแบบการสนทนาถามตอบ

จากคำกล่าวเกี่ยวกับเนื้อหาของวรรณกรรมคำสอนข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมคำสอนนั้นนอกจากจะมีเนื้อหาคำสอนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จริยธรรมความประพฤติ ขนบธรรมเนียมประเพณี หลักรัฐศาสตร์ วิชาการและศาสตร์ต่าง ๆ แล้ว ยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักธรรม อันได้แก่ทศพิธราชธรรม และนวัคส์ตฤศาสน์ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เอกสารเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม

คุณค่าของวรรณกรรมคำสอน

ศรีสุดา จรียากุล (2526 : 5-11) ได้กล่าวถึงอิทธิพลและคุณค่าที่ได้รับจากวรรณกรรมคำสอนดังนี้

1. อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณกรรมคำสอน
  - 1.1 อิทธิพลต่อความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลางและของขลังปรากฏในวรรณกรรมคำสอนหลายเรื่อง เช่น สวัสดิรักษา
  - 1.2 อิทธิพลต่อค่านิยมและความประพฤติ การปลูกฝังค่านิยมและความประพฤติในวรรณกรรมคำสอนมีอยู่หลายเรื่อง เช่น เพลงยาวถวายโอวาท สุภาสิตสอนหญิง กฤษณาสอนน้อง คำฉันท์ โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม
  - 1.3 อิทธิพลต่อความเป็นอยู่ มีอยู่หลายเรื่อง ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยประเพณี ศาสนา พิธีการ สุภาสิต นิทานธรรม
2. คุณค่าที่ได้รับจากวรรณกรรมคำสอน
  - 2.1 สาระประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมคำสอนมีหลายประการ เช่น ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาชีวิต คำเตือนใจ เป็นต้น

2.2 ความเพลิดเพลิน เป็นการแต่งเพื่อไม่ให้ผู้อ่านเบื่อหน่าย จะได้ซึมซาบคำสอน โดยไม่รู้ตัว และได้รับสาระประโยชน์ตามที่มุ่งหมายไว้

จากคำกล่าวเกี่ยวกับคุณค่าของวรรณกรรมคำสอนข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมคำสอนนั้นนอกจากจะมีคุณค่าในด้านของเนื้อหาสาระที่เป็นคำสอนแล้ว ยังมีคุณค่าที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคม และระบบความคิดที่ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนได้อย่างดีอีกด้วย

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอน

อิรวดี ไตลังคะ (2525:32-127) ศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบหรือวิธีการเสนอเรื่องใน คำสอนพระยามังราย แปรไปจากวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่นๆ คือส่วนแรกเป็นการนำเอา คำปริศนา หลายๆวรรคมาร้อยเป็นร้อย และอธิบายความหมายแต่ละวรรคด้วยร้อยแก้ว ส่วนที่สองเป็นร้อยที่สามารถอ่านเข้าใจได้โดยไม่ต้องอธิบายความหมาย ลักษณะของร้อยในเรื่องมีความคล้ายคลึงกับร้อยใน โองการแข่งน้ำ ฉะนั้นคำสอนพระยามังรายน่าจะ สืบทอดหรือคัดลอกมาจากต้นฉบับที่มีความเก่าแก่ราวสมัยราชวงศ์มังราย ในด้านการวิเคราะห์ เนื้อหาคำสอนในเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนคนทุกคนในสังคม แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรกสอนกษัตริย์และขุนนางเกี่ยวกับวิธีการปกครอง ซึ่งรับอิทธิพลอย่างมากจากหลักธรรมใน พระพุทธศาสนา เช่น แนวคิดเรื่องธรรมราชา ส่วนที่2 สอนไพร่ เน้นด้านการครองชีวิตในสังคม ซึ่ง ส่วนนี้ได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมล้านนาไทยบางส่วนดังนี้คือ ค่านิยมที่ยกย่องผู้มียศถา บรรดา ศักดิ์ ความเคารพผู้มีอาวุโส ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ญาติพี่น้อง วงศ์วาน และความยกย่องผู้มี ปัญญา

ยุวรี อภิรักษ์ภูสิทธิ์ (2527:4-18) ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องขุนบรม โดยมุ่ง ศึกษาในด้านเนื้อหาและรูปแบบ เริ่มด้วยการกล่าวถึงต้นฉบับและเอกสารเรื่องขุนบรม ต้นฉบับ ตัวเขียนบนใบลานมีทั้งที่เขียนด้วยตัวอักษรไทยน้อยและอักษรตัวธรรม นอกจากนี้ยังมีเอกสารเรื่อง ขุนบรมที่ตีพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมเรื่องขุนบรมฉบับวิจัยมีลักษณะการเขียนเชิงตำนานโดยแต่ง เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองท่องถิ่นอีสาน เขียนลงใบลานด้วยอักษรไทยน้อย สมัยแต่นั้นควรอยู่ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-23 พระภิกษุหรือฆราวาสที่เคยบวชเรียนมาแล้วเป็นผู้แต่ง ในด้าน

เนื้อหากล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม ได้แก่ กษัตริย์ ขุนนาง และไพร่ กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคนในครอบครัว ซึ่งแนวปฏิบัติของบุคคลทุกระดับชั้นต่างก็อิงหลักธรรมของศาสนาพุทธ

เล็กดา อิมใจ (2528:16-150) ศึกษาเปรียบเทียบโคลงพระราชนิพนธ์ 6 เรื่องในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้แก่ โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ โคลงราชานุวัตร โคลงประดิษฐ์พระร่วง โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม และโคลงราชสวัสดิ์ กล่าวถึงประวัติและพัฒนาการของโคลงสี่สุภาพซึ่งเข้าใจว่าเดิมเป็นของไทยภาคเหนือ ในสมัยอยุธยาตอนต้น โคลงสี่สุภาพมีปรากฏไม่มากนัก แต่ยังสามารถเห็นได้ว่ามีลักษณะบางประการที่น่าจะเป็นอิทธิพลของโคลงต้นต่อมาในสมัยอยุธยาตอนกลาง โคลงสี่สุภาพจึงเริ่มมีแบบบังคับมากขึ้น จนถึงในสมัยอยุธยาตอนปลายจึงมีกำหนดฉันทลักษณ์เป็นระเบียบชัดเจน ในด้านเนื้อหาผลการศึกษาพบว่าวรรณคดี 5 เรื่อง ได้แก่ โคลงราชานุวัตร โคลงประดิษฐ์พระร่วง โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม และโคลงราชสวัสดิ์ มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน กล่าวคือว่าด้วยคำสอนที่เกี่ยวกับหลักการปกครองของกษัตริย์ หลักการปฏิบัติราชการของขุนนาง และหลักการดำเนินชีวิตของประชาชน

ราฟิ่ง ศิลาลง (2530:389-392) ศึกษาวรรณคดีคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม ซึ่งศึกษาจากวรรณคดีคำสอนที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย 10 เรื่อง ได้แก่ สุภาสิตพระร่วง โคลงทศรถสอนพระราม โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาสิตสอนหญิง เพลงยาวถวายโอวาท สวัสดิรักษา โคลงโลกนิติ และอิศรญาณภาษิตโดยวิเคราะห์จริยธรรมและแนวโน้มของจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนแต่ละเรื่อง ตามฐานะและหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันในสังคม ซึ่งจัดหมวดหมู่ของจริยธรรมตามสถานภาพของผู้ที่กวีต้องการสอน แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ จริยธรรมสำหรับผู้ปกครอง จริยธรรมสำหรับคนทั่วไป จริยธรรมสำหรับผู้ชาย และจริยธรรมสำหรับผู้หญิง ผลการศึกษาพบว่าวรรณคดีคำสอนดังกล่าวนี้ กวีได้ใช้วิธีการสอนโดยผ่านตัวละครที่มีฐานะเป็นที่ยอมรับของสังคม คือ โคลงทศรถสอนพระราม โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ และใช้วิธีสอนโดยตรงไม่ผ่านตัวละคร คือ สุภาสิตพระร่วง สุภาสิตสอนหญิง เพลงยาวถวายโอวาท สวัสดิรักษา โคลงโลกนิติ และอิศรญาณภาษิต วรรณคดีคำสอนทั้ง 10 เรื่อง ให้คุณค่าในเชิงจริยธรรมที่สอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา

วิชฌ พัฒนวิบูลย์ (2541:363-368) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ และโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาเปรียบเทียบค่านิยมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องโคลงโลกนิติและโคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เปรียบเทียบคำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีทั้งสองเรื่องตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา และเปรียบเทียบกลวิธีการประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณคดีทั้งสองเรื่องซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในการแต่งวรรณคดี ผลการศึกษาพบว่า ค่านิยม ที่ควรยกย่อง และควรแก้ไขของสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาของคำสอนจากวรรณคดีทั้งสองเรื่องตรงกับหลักธรรมด้านต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป เพื่อให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและเป็นข้อเตือนใจเพื่อมิให้ประมาทกลวิธีการประพันธ์ของวรรณคดีทั้งสองเรื่อง แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการแต่งวรรณคดีคำสอนในด้านที่มาของเรื่อง รูปแบบคำประพันธ์ การสรรคำมาใช้ในการเรียบเรียงข้อความและการสร้างภาพพจน์ในวรรณคดี

สายวรุณ น้อยนิมิตร (2542:49-271) ศึกษาอรรถกถาชาดกในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ผลการศึกษาพบว่า อรรถกถาชาดกมีสาระคำสอนที่ไม่ได้มุ่งเป็นคำสอนแก่บรรพชิต แต่มุ่งสอนคนทั่วไปทุกระดับตั้งแต่ชนชั้นปกครองจนถึงทาส และมีเนื้อหาคำสอนครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อผู้อื่น ซึ่งประกอบด้วยคำสอนที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและคำสอนปลีกย่อย คำสอนที่เป็นหลักสำคัญ ได้แก่หลักในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติต่อผู้อื่น การครองเรือน การปกครองและการรับราชการ สาระคำสอนเหล่านี้ตรงกับสาระในวรรณคดีคำสอนของไทยอรรถกถาชาดกยังมีลักษณะเด่นในด้านการสร้างเรื่องเพื่อสอนโดยเฉพาะการแสดงหลักธรรมที่เป็นเรื่องเปรียบเทียบหรือเป็นอุทาหรณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเป็นนิทานสาธกในวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น

ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ (2542:40-175) ศึกษาวิเคราะห์ความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2394) ผลการศึกษาพบว่าคุณสมบัติของกษัตริย์ที่มีลักษณะความเป็นธรรมราชายุคนี้ประกอบด้วยหลักแห่งทศพิธราชธรรม ได้แก่ การให้ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความมุ่งมั่นประกอบกิจ ความเที่ยงธรรมเป็นประเด็นสำคัญคุณลักษณะ

เหล่านี้มีคุณสมบัติที่เชื่อมโยงและครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ในทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ยังประกอบด้วยหลักธรรมจักรวรรดิวัตร คือการอนุเคราะห์เกื้อกูลคนภายในและคนภายนอกราชสำนัก ให้มีความสุขเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งคุณลักษณะของหลักธรรมจักรวรรดิวัตรนี้ยังมีคุณสมบัติเกี่ยวข้องกับหลักแห่งทศพิธราชธรรมอีกด้วย

พระมหาสุศักดิ์ ประจันตะเสน (2544:33-43) ศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดี โคลงโลกนิติ ได้ศึกษาความเป็นมาของวรรณคดีโคลงโลกนิติ ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของวรรณคดีโคลงโลกนิติ ที่มาของวรรณคดีโคลงโลกนิติ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีโคลงโลกนิติกับพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่าเกี่ยวกับปัญหาที่ว่าใครเป็นผู้แต่งวรรณคดีโคลงโลกนิตินี้ดูเหมือนว่าจะไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้ประพันธ์โคลงน่าจะมิใช่เจ้าของที่แท้จริงของความคิดที่ปรากฏอยู่ในโคลงเหล่านี้ ผู้ประพันธ์หรือกวีคงเป็นเพียงแต่ผู้ที่นำเอาความคิดความเห็นต่างๆ ที่มีแพร่หลายอยู่ในสังคมสมัยนั้นมาประพันธ์ไว้ในรูปของโคลงสี่สุภาพนี้เท่านั้น จากการศึกษาโคลงโลกนิติในลักษณะดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นประวัติความเป็นมา หรือ ที่มาของเรื่อง ผู้วิจัยสามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมในด้านความเป็นมา และ ที่มาของเรื่อง

พระมหาอำนาจ มหาวิโร (2544:57-90) ศึกษาหลักราชการจากวรรณกรรมคำสอนในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จำนวน 5 เรื่อง คือ โคลงราชานุวัตร โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ โคลงปรติดพระร่วง และโคลงทศรถสอนพระราม ในด้านหลักการปกครองของกษัตริย์ หลักการปฏิบัติราชการของขุนนาง และหลักการดำเนินชีวิตของประชาชน ผลการศึกษาพบว่าหลักปฏิบัติราชการของขุนนางมีมากที่สุด รองลงมาคือหลักการปกครองของกษัตริย์ ส่วนหลักการดำเนินชีวิตของประชาชนพบน้อยที่สุด แสดงให้เห็นว่าการปกครองในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้ขุนนางและข้าราชการมีแนวปฏิบัติที่ดีเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป เพื่อเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมให้กับกลุ่มชน ทั้งในด้านความประพฤติ และการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี อันเป็นกลไกสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งในการธำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงทางการเมือง และการปกครอง

วินิตา หอมเสมอ (2548:170-171) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของกษัตริย์กับขุนนางใน ราชธาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในเชิงปฏิสัมพันธ์ ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมสำหรับ กษัตริย์ เป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขไม่ใช้อำนาจที่จะก่อให้เกิดความ เดือดร้อนแก่บ้านเมืองและประชาชน ทำให้มีคุณสมบัติของการเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีมีความ เหมาะสมและมีความชอบธรรมที่จะปกครองบ้านเมือง หลักธรรมสำหรับกษัตริย์ประกอบด้วย หลักธรรม 4 หมวดคือ อุดมคติประการ วิชาห้าประการ คุณแปดประการ และวุฒิเจ็ดประการ ส่วนหลักธรรมของขุนนางเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของขุนนาง เพื่อให้มีคุณสมบัติของ การเป็นขุนนางที่ดี มีความเหมาะสมที่จะรับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ สามารถปฏิบัติงานสนอง พระราชดำริได้ ประกอบด้วยหลักธรรม 7 หมวดคือ คุณเจ็ดประการ และวุฒิหกประการ ชื่อหก ประการ ราชวัตรสิบประการ โทษแปดประการ คดสามประการ และมุสาเก้าประการ

จิรัฐิพร ไทยงูเหลือม (2548:86--88) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่าน ราชธรรมโดยใช้หลักธรรม ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม และราชสังคหวัตถุธรรม ผลการศึกษาพบว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองที่ทรงตั้งมั่นในราชธรรม มีความมุ่งมั่นในการ ประกอบราชกิจเพื่อแก้ไขความทุกข์ยากของราษฎร และทรงปกครองบ้านเมืองให้มีความ เจริญรุ่งเรือง เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นการสั่งสอนจริยธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ และมุ่งเสนอตัว ละครพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม เสนอภาพพระมหากษัตริย์ในอุดมคติว่ามีคุณสมบัติของพระมหา กษัตริย์คือ รู้จักพิจารณาคนในปกครอง รู้จักวางตนในหมู่ญาติ เป็นผู้มีความเมตตากรุณา มีความ ยุติธรรมเป็นต้น และบทบาทหน้าที่คือ ดูแลทุกข์สุขของราษฎร แก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและ ปกป้องชีวิตราษฎร เก็บภาษีแต่พอควร พิพากษาคัดตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม บทบาทหน้าที่ที่ เน้นเป็นพิเศษคือ การบริจาคทาน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอนดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัย จะใช้เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมในด้านรูปแบบ เนื้อหาและ วิเคราะห์สาระสำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอน

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอน

ความหมายของกลวิธีการสอน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546:73) ได้กล่าวถึง กลวิธี ว่า หมายถึงวิธีพลิกแพลงโดยอาศัยความรู้ความชำนาญ

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2517:29) กล่าวถึง กลวิธี ไว้ว่า คือ วิธีการซึ่งผู้แตงนำมาใช้ ถ่ายทอดความนึกคิดหรืออารมณ์สะเทือนใจ เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้แตงมีฝีมือขนาดไหน โบราณ ใช้คำว่า อุบาย เพื่อผู้อ่านได้เรียนรู้ความคิดนั้นอย่างซาบซึ้ง

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับกุหลาบ มัลลิกะมาส สรุปได้ว่า กลวิธี หมายถึง วิธีการต่างๆ ที่ผู้แตงนำมาใช้ในการถ่ายทอดแนวคิด เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ความคิดนั้น

พระมหาสมบัตินุญเรื่อง (2545:69) กล่าวว่า การสอน หมายถึง การถ่ายทอดหรือ การสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้รับสารเกิดการเรียนรู้ในเรื่องที่ได้รับ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ทางด้านพฤติกรรม ความเชื่อ เจตคติ และเกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องทั้งแก่ตนเองและสังคมรวมทั้ง ธรรมชาติแวดล้อม

ไพรัช สู่แสนสุข (2539:118) กล่าวว่า การสอน หมายถึง การจัดหาวิธีการหรือกิจกรรม อย่างมีขั้นตอน เพื่อสร้างเหตุปัจจัยหรือแรงกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ได้ถูกต้อง ตามความเป็นจริง อีกทั้งเพื่อยังผลให้ผู้เรียนมีความสามารถในการจัดการดูแลภาวะทางจิตให้มีความปกติสุขพร้อมทั้งมีพฤติกรรมที่เหมาะสม กล่าวคือ มีลักษณะของความเกื้อกูล สอดคล้องกับ ธรรมชาติของชีวิตและสิ่งแวดล้อม

จากคำกล่าวเกี่ยวกับการสอนข้างต้นสรุปได้ว่า การสอน หมายถึง การสื่อสารหรือถ่ายทอดแนวคิดเพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รับรู้ความคิดนั้น และเกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆที่สอน ได้ถูกต้องบรรลุตามวัตถุประสงค์ของผู้สอน

สุชาติ ศิริสุขไพบูรณ์ (2527:55) กล่าวว่า วิธีการสอน หมายถึง กระบวนการสอนอย่างมีระบบแบบแผน ซึ่งผู้สอนจะใช้เป็นวิธีการในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้

จากการกล่าวถึงกลวิธีการสอนดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่ากลวิธีการสอนคือวิธีการต่างๆที่ผู้แตงนำมาใช้ในการสอน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดให้ผู้อ่านได้รับรู้ความคิดนั้น โดยมี การเรียบเรียงถ้อยคำตามความสามารถและฝีมือของผู้แตง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดการเรียนรู้คำสอนบรรลุตามวัตถุประสงค์ของผู้แตง

ประเภทของกลวิธีการสอน

เสถียรพงษ์ วรรณปก (2540:55-59) กล่าวถึงวิธีการสอนธรรมของพระพุทธเจ้ามีอยู่ 3 วิธี คือ

1. การสอนแบบสนทนา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุด เป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็น โดยไม่รู้สึกรู้ว่าตนกำลังเรียนหรือกำลังถูกสอน
2. การสอนแบบบรรยาย เป็นวิธีที่สะดวก ประหยัดเวลา พระพุทธเจ้าจะทรงใช้วิธีการสอนนี้เมื่อมีผู้ฟังมารวมกันมากๆ
3. การสอนแบบตอบปัญหา การสอนวิธีนี้พระพุทธเจ้าจะทรงพิจารณาลักษณะของปัญหา เพื่อจะได้เลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสม คือปัญหาบางอย่างจะต้องใช้วิธีตอบอย่างตรงไปตรงมา บางอย่างต้องใช้วิธีย่นถามแล้วจึงตอบ บางอย่างจะแยกความตอบ และปัญหาบางอย่างที่ไม่ควรตอบ ได้แก่ปัญหาที่ถามนอกเรื่องไร้ประโยชน์ พระพุทธเจ้าก็จะทรงยับยั้งแล้วจึงชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่เรื่องที่เป็นประโยชน์

พระธรรมปิฎก (2546:46-50) กล่าวถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามี 4 แบบ คือ

1. แบบสากัจฉา หรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ใน

การสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

2. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้จักว่าพระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

3. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้นนอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆแล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย

4. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทะนาดิเดียนกันอยู่ มีผู้นำความมากกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงดำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณาผลร้ายของความประพฤติที่ผิด และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม

นอกจากนี้พระธรรมปิฎก (2546:51-63) ยังได้กล่าวถึงกลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้ามี 10 วิธี ดังนี้

1. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ เป็นการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่น เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดกเรื่อง ลิงเฝ้าสวน หรือ คนขายเหล้า เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไปเฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง 547 เรื่อง

2. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้นโดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า การใช้อุปมานี้ น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธรองค์ทรงใช้มากที่สุด มากกว่ากลวิธีอื่น

3. การใช้อุปกรณ์การสอน ทรงใช้อุปกรณ์ที่มีตามธรรมชาติหรือเครื่องใช้ต่างๆที่ผู้คนใช้กันอยู่มาประกอบการสอนทำให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจได้รวดเร็วขึ้น

4. การทำเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม เป็นการสอนแบบการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามของพระพุทธเจ้าที่ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เหล่าสาวก

5. การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ ทรงใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับบุคคล หากใช้คำรุนแรงก็ต้องให้ผู้ฟังรู้สึกกับผู้พูดนั้นพูดด้วยจิตเมตตาการเล่นภาษาและเล่นคำเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปัญญา ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน

6. อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล หมายถึง การพิจารณาถึงภูมิหลัง ระดับสติปัญญาของบุคคลที่กำลังสอนและมีการเอาใจใส่เป็นรายบุคคลไป บางครั้งก็จะให้ผู้ฟังลงมือปฏิบัติเอง

7. การรู้จักจังหวะและโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งญาณ ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้น แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาสดังกล่าวก็ต้องฉับไวที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านไปเสียเปล่าประโยชน์

8. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ทรงเลือกใช้วิธีการตามความเหมาะสมกับสถานการณ์โดยมุ่งหวังผลสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้ฟังเป็นประการสำคัญ เช่น ในเวลาที่มีผู้ฟังธรรมเยอะพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีบรรยาย หรือหากมีเวลาน้อยก็ทรงใช้วิธีเทศนาสั้นๆ

9. การลงโทษและการให้รางวัล หรือที่เรียกว่า วิธีการเสริมแรง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุคคลที่ทำได้ที่ควรยกย่อง ทรงยอมรับความสามารถของสาวกและส่งเสริมการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หากบุคคลใดทำชั่วก็ทรงตำหนิดักเตือนมิให้ปฏิบัติในทางที่ผิดอีกต่อไป

10. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างวาระกัน ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปัญญา คือความสามารถของพระพุทธรองค์ในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่าง ๆ ให้เหมาะสมในการแนะนำสั่งสอน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอนดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจะใช้เอกสารเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอน

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2519:163-170) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทยเรื่อง เจ้าวิฑูรสอนหลาน และพระลอสอนโลก ในด้านลักษณะคำประพันธ์ เนื้อหา และคุณค่าในด้าน ศิลปะการประพันธ์ ผลการศึกษาพบว่า ในด้านศิลปะการประพันธ์แบ่ง ได้แก่ การใช้คำ ลักษณะ ถ้อยคำส่วนใหญ่เป็นคำภาษาถิ่นลานนาไทย การเปรียบเทียบ เป็นลักษณะเด่นที่ผู้แต่งนำมาใช้เป็นกลวิธีในการสั่งสอนคติธรรมต่าง ๆ ประกอบด้วย การเปรียบเทียบแบบอุปมา การเปรียบเทียบแบบปรพากย์ การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ และกลวิธีการกล่าวสอนแบบชี้ตรง ๆ และชี้ให้เห็นผล เป็นกลวิธีการสอนที่มุ่งใช้สำนวนโวหารให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย

นพดล เจนอักษร (2526:83-85) ศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสอน 7 วิธี คือ วิธีสอนโดยการบรรยาย วิธีสอนโดยการซักถามและสนทนาโต้ตอบ วิธีสอนโดยการสาธิต วิธีสอนแบบแก้ปัญหา วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน วิธีสอนแบบอุปนัย ส่วนกลวิธีการสอนธรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้กลวิธีการสอนธรรม 10 วิธี ได้แก่ การใช้ภาษา การใช้อุปกรณ์ประกอบการสอน การตีความ การให้คำจำกัดความ การใช้อุปมาอุปไมย การใช้อารมณ์ขัน การพูดตักใจ การลงโทษ การตอบปัญหา และการแก้ไขปัญห โดยการใช้ไหวพริบปฏิภาณ

สุวีรัตน์ ทองคงอ่วม (2542:247-250) ศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีประวัติศาสตร์ประเภท สดุดีวีรกรรม 5 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตตันสดุดีบ้านบางระจัน อาทิตยถึงจันทร์ และเลือดเนื้อพลีเพื่อไทย ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งวรรณคดีทุกเรื่องได้เลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงกับการพรรณนาอารมณ์ของตัวละคร นอกจากนี้ผู้แต่งลิลิตยวนพ่าย และลิลิตตะเลงพ่าย ยังได้ใช้กลวิธีการเปรียบเทียบ เพื่อทำให้อ่านเกิดความอัศจรรย์ใจในพระบุญญาธิการ และพระเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นตัวละครเอกด้วย

ศิริพร คชดั่ง (2544:7-188) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนเรื่องภาพย์ลูงสอน หลานสำนวนภาคใต้ กับปู่สอนหลานสำนวนภาคอีสาน ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาเชิงวรรณศิลป์ และวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสังคมชาวบ้านภาคใต้ และภาคอีสาน จากผลการศึกษา ด้านกลวิธีการแต่ง ผู้แต่งภาพย์ลูงสอนหลานใช้แนวการสอนที่แตกต่างจากภาพย์สอนหลานอย่างสิ้นเชิงคือ ใช้กลวิธีการสอนแบบประชดประชันเสียดสี คำสอนจึงเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับความประพฤตินี้ที่พึงปฏิบัติ แต่ความจริงแล้วผู้แต่งเจตนาสอนให้กระทำดี กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาของภาพย์ลูงสอนหลาน จึงแปลกกว่าวรรณกรรมคำสอนหลานทั่วไป รวมทั้งภาพย์ปู่สอนหลานที่ผู้แต่งใช้กลวิธีการสอนโดยตรง ด้านศิลปะการใช้ภาษา กวีโวหารของวรรณกรรมทั้งสอง ผู้แต่งใช้ภาษาถิ่นตลอดทั้งเรื่อง อีกทั้งยังใช้โวหารภาพพจน์เปรียบเทียบในลักษณะต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจและเกิดจินตนาการ

บัวพร มาลัยคำ (2544:6-232) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว ในด้านที่มา และลักษณะการแต่ง เนื้อหาคำสอน กลวิธีการสอนและภาพสะท้อนทางคติชนที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอน ผลการศึกษาพบว่า ด้านกลวิธีการสอนมีความเหมือนกัน คือการผูกเรื่องให้ตัวละครเป็นผู้สอนและการให้ผู้แต่งเป็นผู้สอนโดยมีวิธีการสอนเนื้อหา ทั้งการสอนโดยตรงและการสอนโดยอ้อมด้วยการเปรียบเทียบ

พระมหาสมบัติ บุญเรือง (2545:11-160) ศึกษาวิเคราะห์เทคนิคการสอนของพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) โดยใช้เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นบรรทัดฐานในการเทียบเคียง ผลการศึกษาพบว่า วิธีการสอนและเทคนิคการสอนของพระธรรมวิสุทธิมงคลโดยรวมถือตามการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยวิธีการสอน 6 อย่าง คือ การสอนแบบการบรรยาย การสอนแบบการสนทนา การสอนแบบการถาม-ตอบปัญหา การสอนแบบให้กฎเกณฑ์ของวินัย การสอนตามแนวปฏิบัติภาวนา และการสอนตามแนวอริยสัจ 4 และเทคนิคการสอน 8 อย่าง คือ เทคนิคการสอนโดยการใช้ภาษา เทคนิคการสอนโดยการใช้สื่อ เทคนิคการสอนโดยการตีความหมาย เทคนิคการสอนโดยการใช้คำจำกัดความ เทคนิคการสอนโดยการอุปมาอุปไมย เทคนิคการสอนโดยการใช้อารมณ์ขัน เทคนิคการสอนโดยการพูดสะกิดใจ และเทคนิคการสอนโดยการตอบปัญหา

พระมหาสาคร ฉลวยศรี (2548:220-295) ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรม และกลวิธีการนำเสนอหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องมหาบัณฑิตแห่งมิตถิยานคร ในด้านการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอหลักพุทธธรรมนั้นยึดหลักกลวิธีการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทาง โดยผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งได้นำเสนอตามหลักกลวิธีการสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทั้ง 10 วิธี ได้แก่ 1. การรู้จักจังหวะและโอกาส 2. การยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ 3. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ 4. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา 5. การใช้อุปกรณ์การสอน 6. การทำเป็นตัวอย่าง 7. การเล่นภาษา 8. การปฏิบัติรายบุคคล 9. การลงโทษ และการให้รางวัล 10. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำสอนและเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการสอนดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจะใช้เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีการสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม

บทที่ 3

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องปุมราชธรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องปุมราชธรรม อันได้แก่ ความเป็นมาของเอกสารต้นฉบับ ชื่อของวรรณกรรม ผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องอื่น และลักษณะการแต่ง ซึ่งจะทำให้เราทราบถึงภูมิหลังความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้และช่วยเพิ่มความเข้าใจในเนื้อหาของปุมราชธรรมซึ่งจะได้วิเคราะห์ต่อไป

ความเป็นมาของเอกสารต้นฉบับเรื่องปุมราชธรรม

วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมเป็นวรรณกรรมที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ใช้ชื่อเรื่องว่าปุมราชธรรม เป็นหนึ่งในรายชื่อเอกสารไทยกว่า 100 รายการที่ปรากฏในบรรณานุกรม 2 ฉบับ ของหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส จากบรรณานุกรม Catalogue sommaire des manuscrits ในส่วน indo-chinois ระบุว่าเป็นเอกสารไทยลำดับที่ 321 มีการถ่ายเสียงคำว่า “ปุมราชธรรม” ไว้เป็น Bumarat tham พร้อมทั้งให้คำจำกัดความสั้นๆ ไว้ว่าเป็นวรรณกรรมว่าด้วยเทววิทยา วรรณกรรมเรื่องนี้บันทึกอยู่ในสมุดไทยขาว จำนวน 38 พับ ขนาดกว้าง 11.5 เซนติเมตร ยาว 33 เซนติเมตร ตัวอักษรไทย ภาษาไทย เขียนด้วยหมึกดำ สมุดไทยเล่มนี้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ไม่มีรอยกัดกินของมอดหนังสือ หรือฉีกขาดแต่อย่างใด หน้าแรกบอกชื่อเรื่องว่า ปุมราชธรรม

ปรีดี พิศภูมิวิถี เป็นผู้พบต้นฉบับเอกสารสมุดไทยเล่มนี้ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่แผนกเอกสารตะวันออก หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และได้ขอถ่ายสำเนากลับมายังประเทศไทย ต่อมาได้มอบเอกสารดังกล่าว ให้แก่กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กรมศิลปากร จึงมอบให้นายบุญเดือน ศรีวรรณ ข้าราชการกลุ่มงานวรรณกรรม กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์เป็นผู้ปริวรรตเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลเรื่องปุมราชธรรมฉบับที่นายบุญเดือน ศรีวรรณ เป็นผู้ปริวรรต

ชื่อของวรรณกรรม

1. คำว่า ปุ่ม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493 (กรมศิลปากร. 2545:5) ได้ให้ความหมายของคำว่า ปุ่ม ไว้ดังนี้ ปุ่ม สมุดปฏิทินโหรรวมไว้หลายๆปี มีจดหมายเหตุการณ์, กระดาษหรือสมุดที่ดีตารางสำหรับบันทึกเหตุการณ์

พจนานุกรมพม่า-ไทย และไทย-พม่า (อรนุช นิยมธรรม. 2537:259). กล่าวถึงคำว่า ปุ่ม ไว้ดังนี้ รูปคำพม่าคือ ပုံ “ปุ่ม” รูปเสียงคือ poŋ “เปิง” ความหมายคือ เรื่องเล่า

พจนานุกรมมอญ-ไทย ฉบับมอญสยาม (2548:165). กล่าวถึงคำว่า ปุ่ม ไว้ดังนี้ รูปคำมอญคือ ပုံ “ปุ่ม” ความหมายคือ ปุ่ม, นิทาน และนิยาย

วัฒนา ปุรกสิกร (2541:) กล่าวถึงคำว่า ปุ่ม ที่ปรากฏในภาษามอญดังนี้ รูปคำมอญคือ ပုံ “ปุ่ม” รูปเสียงคือ poŋ “เปิม” ความหมายคือ เรื่องราว คำในภาษาไทย ปุ่ม มีความหมายแคบลงคือ สมุดปฏิทินโหรรวมไว้หลายๆปี มีจดหมายเหตุการณ์

บุญเดือน ศรีวรพจน์ (กรมศิลปากร. 2545:5) ได้กล่าวถึงคำว่า ปุ่ม ไว้ว่าเท่าที่ปรากฏคำว่า ปุ่ม มีใช้อยู่เพียง 2 ลักษณะเท่านั้นคือ ปุ่มโหร และ ปุ่มปฏิทิน ไม่พบใช้ประกอบคำอื่นๆ เพิ่งพบคำว่า ปุ่มราชธรรม ในเอกสารนี้เพียงเรื่องเดียว ลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏใน *ปุ่มราชธรรม* เป็นการประมวลข้อธรรมต่างๆสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือ ประมวลข้อธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงทรงปฏิบัติ ดังนั้นคำว่า ปุ่ม จึงน่าจะมีความหมายว่า ประมวล หรือ ประมวลเรื่องราว ปุ่มโหร น่าจะมีความหมายว่า ประมวลเรื่องราวของโหร ปุ่มปฏิทิน น่าจะมีความหมายว่า ประมวลเรื่องราวตามลำดับวัน

ปรีดี พิศุกมิตี (กรมศิลปากร. 2545:134-135) กล่าวถึงคำว่า ปุ่ม ไว้ว่า ปุ่ม ในที่นี้น่าจะมีความหมายโดยรวมว่าเป็นการรวบรวมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นเรื่อง “ราชธรรม” คำสอนขององค์พระมหากษัตริย์ดังนั้นเนื้อความส่วนใหญ่ของวรรณกรรมคำสอนเรื่องนี้จึงว่าด้วยพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแห่งรัฐและอาณาประชาราษฎร์ ทั้งการพิชิตสงคราม การเลือกบุคคลเข้าทำงานสนองพระเดชพระคุณ และสิ่งอันเป็นความเฉลียวฉลาด ๙ ประการอันพึงปฏิบัติในฐานะประมุขของอาณาจักร

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า “ปุ่ม” น่าจะเป็นคำพม่า หรือคำมอญ เพราะเมื่อพิจารณาจากรูปศัพท์ปรากฏคำว่า ปุ่ม ตรงกับรูปคำในภาษาพม่า และภาษามอญ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน คือหมายถึง เรื่องเล่า เรื่องราว นิทาน และนิยาย อีกทั้งคำว่า ปุ่ม ใน

ภาษาไทยนั้นเท่าที่ปรากฏมีเพียงปุมโหร และปุมปฏิทินเท่านั้น ประกอบกับเนื้อหาในปุมราชธรรม ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพม่าและมอญโดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์พม่าและมอญและกล่าวถึง ประวัติศาสตร์พม่าและมอญ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มาจากพม่าหรือมอญ ผู้แต่ง นำมาเรียบเรียงขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่หลากหลาย และเมื่อพิจารณาลักษณะเนื้อหาที่ปรากฏในปุม ราชธรรมพบว่า มีเนื้อหาที่แบ่งเป็น 3 ส่วน คือส่วนที่ 1 ว่าด้วยราชธรรม คือสิ่งที่พระมหากษัตริย์พึง ประพฤติปฏิบัติ ส่วนที่ 2 ว่าด้วยราชพยัตติธรรม คือความฉลาดรู้แจ้ง 9 ประการที่พระมหากษัตริย์ พึงตระหนัก หรือเรื่องแนวพยัตติ ส่วนที่ 3 ว่าด้วยราชวิจารณ์ธรรม คือการพิจารณาคัดเลือกบุคคล มารับราชการ ผู้แต่งนำทั้ง 3 ส่วนมารวมกันเป็น ปุมราชธรรม ดังนั้นคำว่า ปุม น่าจะมี ความหมายว่า ประมวลเรื่องราว หรือรวบรวมเรื่องราว

2. คำว่า ราชธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542 (2546:949) ได้กล่าวถึง คำว่า ราชธรรม ว่าหมายถึง จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินพึงประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, มี 10 ประการ เรียกว่า ทศพิธราชธรรม ได้แก่ 1. ทาน คือการให้ 2. ศีล คือความประพฤติดีงาม 3. ปริจจาคะ คือการบริจาค 4. อาชชวะ คือความซื่อตรง 5. มัททวะ คือความอ่อนโยน 6. ตปะ คือความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลสตัณหา 7. อักโกระ คือความไม่โกรธ 8. อวิหิงสา คือความ ไม่เบียดเบียน 9. ชันติ คือความอดทน 10. อวิโรธนะ คือความไม่คลาดธรรม

พระธรรมปิฎก (2538:285-301) กล่าวถึงคำว่า ราชธรรม ว่า ราชธรรมหรือ ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรปฏิบัติ คุณธรรมของ ผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมะของผู้ปกครอง มี 10 ประการ คือ 1. ทาน คือการให้ 2. ศีล คือ ความประพฤติดีงาม 3. ปริจจาคะ คือการบริจาค 4. อาชชวะ คือความซื่อตรง 5. มัททวะ คือความอ่อนโยน 6. ตปะ คือความเพียร 7. อักโกระ คือความไม่โกรธ 8. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน 9. ชันติ คือความอดทน 10. อวิโรธนะ คือความไม่คลาดธรรม

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2542:32-33) กล่าวถึงคำว่า ราชธรรม ไว้ว่า หมายถึง ธรรม ของพระราชา คำว่า ราชธรรมในทศพิธราชธรรม ย่อมแสดงว่าธรรมชุดนี้เป็นราชธรรมชุดหนึ่ง จักกวัตติวัตรก็เป็นราชธรรมอีกชุดหนึ่ง แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงนำมารวมกันและสอนเป็นเรื่อง เดียว แต่ทรงเลือกราชธรรมแต่ละชุดมาสอนตามกาลเทศะ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า “ราชธรรม” หมายถึง สิ่งที่พระมหากษัตริย์พึงประพฤติปฏิบัติ เพราะเมื่อพิจารณาลักษณะเนื้อหาส่วนใหญ่ที่ปรากฏในปุมราชธรรมพบว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ว่าด้วยพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ การพิไชยสงคราม การเลือกบุคคลเข้ารับราชการ สิ่งอันเป็นความเฉลียวฉลาด 9 ประการ และการเลือกพระมเหสี ซึ่งเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติ

จากความหมายของคำว่า ปุม และความหมายของคำว่า ราชธรรมข้างต้นสรุปได้ว่า ปุมราชธรรม หมายถึง การประมวลหรือรวบรวมราชธรรมและเรื่องราวที่เกี่ยวกับคำสอนพระมหากษัตริย์

ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

ผู้แต่ง

เนื่องจากต้นฉบับตัวเขียนของปุมราชธรรม ที่บุญเดือน ศรีวรพจน์นำมาตรวจชำระนั้น ไม่บอกชื่อผู้แต่ง สถานที่แต่ง และสมัยที่แต่งไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงอาศัยการสันนิษฐานจากหลักฐานต่างๆ และข้อสันนิษฐานของนักวิชาการท่านอื่นๆ ดังนี้

บุญเดือน ศรีวรพจน์ (กรมศิลปากร.2545:17)กล่าวว่า เนื้อหาในเอกสารเรื่อง ปุมราชธรรม กล่าวถึงผู้แต่งไว้เฉพาะในส่วนที่เป็นคำประพันธ์ ทั้งยังไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ผู้ใด นั้นหมายถึงผู้ใด ส่วนในตอนต้นและตอนกลางซึ่งเมื่อพิจารณาจากภาษาและถ้อยคำสำนวนต่างๆ แล้วจะเห็นว่า ผู้แต่งทั้งสองตอนนั้นเป็นบุคคลเดียวกัน แต่เนื่องจากไม่ปรากฏข้อความในตอนใดที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้แต่งไว้ จึงไม่สามารถสรุปได้ว่า ใครเป็นผู้แต่ง แต่เนื่องจาก ปุมราชธรรม เป็นโอวาทที่แต่งขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งเรื่องนี้ น่าจะเป็นบุคคลสำคัญยิ่งผู้หนึ่ง อาจเป็นพระสงฆ์หรือพราหมณ์ซึ่งดำรงสถานะราชครู ที่พระมหากษัตริย์ทรงเคารพนับถือ

ปรีดี พิศุกุมิวิที (กรมศิลปากร.2545:136) กล่าวว่า ผู้เขียนหรือผู้รวบรวมคำสอนต่างๆ ให้เป็นปุมนี้ ควรเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ หรือนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดี ความรู้ทางโลกนั้นได้แก่ ความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์ การพิไชยสงคราม ส่วนความรู้ทางธรรมนั้น ได้แก่ ความเชี่ยวชาญในอรรถคดีต่างๆ จากชาติกที่ยกมาเพื่อสั่งสอนให้ผู้ที่ เป็นราชาแห่งรัฐมีธรรมะ และประพฤติกิจในสิ่งอันควรเพื่อความสวัสดิ์แห่งอาณาจักร

จากการศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมทำให้เห็นว่าผู้แต่งเรื่องนี้เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดี ความรู้ทางโลกนั้นได้แก่ ความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์ การพิชัยสงคราม ส่วนความรู้ทางธรรมนั้น ได้แก่ ความเชี่ยวชาญในอรรถคดีต่างๆจากชาดก ประกอบกับในเนื้อหามีการใช้คำว่า อาตมา อาตมาภาพ แทนตัวเองอยู่เสมอ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นสอดคล้องกับบุญเดือน ศรีวรรณ และปรีดี พิศภูมิวิถิ ว่าเนื่องจาก ปุมราชธรรม เป็นโอวาที่แต่งขึ้นเพื่อถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์ ผู้แต่งเรื่องนี้จึงน่าจะเป็นบุคคลสำคัญยิ่งผู้หนึ่ง อาจจะเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ หรืออาจเคยเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ ซึ่งดำรงสถานะราชครู หรืออาจจะเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งผู้หนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงเคารพนับถือ

ยุคสมัยที่แต่ง

ยุคสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม ปรีดี พิศภูมิวิถิ (กรมศิลปากร.2545:135) สันนิษฐานไว้ว่าเรื่อง “ปุมราชธรรม” นี้จะมีอายุตั้งแต่รัชกาลใดไม่ปรากฏแน่ชัด เพราะมิได้มีปีศักราชระบุไว้ หากพิจารณาเฉพาะลักษณะตัวอักษรแล้วควรสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นเอกสารสมัยอยุธยาที่เขียนขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ. ศ. 2310 แต่เนื้อความทั้งเรื่อง ซึ่งเป็นคำสอนพระมหากษัตริย์น่าจะเป็นคำสอนที่ปรากฏแต่ก่อนหน้านี้นี้แล้ว

บุญเดือน ศรีวรรณ (กรมศิลปากร. 2545:3) กล่าวว่า ลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมบ่งชี้ว่า ต้นฉบับเอกสารเรื่องนี้น่าจะมีอายุเก่าถึงสมัยอยุธยา ลักษณะตัวอักษรที่เขียนขึ้นหน้าแรกบอกชื่อเรื่องว่า ปุมราชธรรม เป็นแบบตัวอักษรที่เรียกว่า “อักษรไทยย่อ” ซึ่งนิยมใช้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังมีตัวอย่างเอกสารที่พบหลายฉบับเช่น สนธิสัญญาไทย – ฝรั่งเศส พุทธศักราช 2231 หนังสือออกพระวิสุทธสุนทร ถึงเมอร์ซิเออร์ เดอ เซนเยอเลย์ อัครมหาเสนาบดีฝรั่งเศส พุทธศักราช 2231 เอกสารทั้ง 2 ฉบับดังกล่าวเขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต้นฉบับสมุดไทยเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พุทธศักราช 2279 ตัวอักษรบนบาน ประตุมุก วัดบรมพุทธาราม พุทธศักราช 2295 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นต้น ตัวอย่างเอกสารที่กล่าวมานั้นเป็นหลักฐานว่า “ตัวอักษรไทยย่อ” ใช้ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สืบเนื่องมา

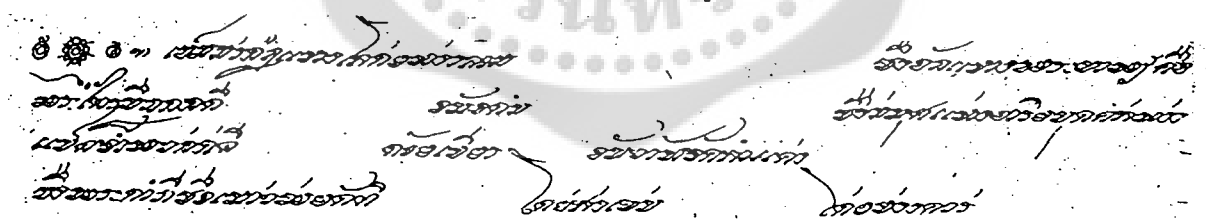
จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และน่าจะใช้มาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พุทธศักราช 2310

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทั้งสองท่านในประเด็นเวลาของการแต่งเรื่องปุมราชธรรมว่าน่าจะแต่งในสมัยอยุธยา เพราะพิจารณาจากลักษณะตัวอักษรเป็นแบบตัวอักษรที่เรียกว่า "อักษรไทยย่อ" ซึ่งนิยมใช้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ประกอบกับมีเอกสารหลายฉบับในสมัยอยุธยาที่เขียนด้วยตัวอักษรไทยย่อ ได้แก่ สนธิสัญญาไทย - ฝรั่งเศส พุทธศักราช 2231 หนังสือออกพระวิสุทสุนทร ถึงเมอร์ซิเออร์ เดอ เซนเยอเลย์ อัครมหาเสนาบดีฝรั่งเศส พุทธศักราช 2231 เอกสารทั้ง 2 ฉบับดังกล่าวเขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต้นฉบับสมุดไทยเรื่องนั้นโทปนันทสูตร คำหลวง พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พุทธศักราช 2279 ตัวอักษรบนบาน ประดุมุก วัดบรมพุทธาราม พุทธศักราช 2295 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นต้น

ตัวอักษรบางตัวที่ปรากฏในเรื่องปุมราชธรรม มีลักษณะเฉพาะอันเป็นที่นิยมใช้กันอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น

ก	เขียนเป็น		เช่นในคำว่า	กัลป์	กุกกุสันธ
ช	เขียนเป็น		เช่นในคำว่า	ธรรม	โพธิสัตว์
พ	เขียนเป็น		เช่นในคำว่า	จักรวาฬ	พ้อลวง
อ	เขียนเป็น		เช่นในคำว่า	องค์	อุบัติ
ภ	เขียนเป็น		เช่นในคำว่า	ภษา	

ตัวอย่างรูปแบบอักษรไทยย่อจากวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม

เทียบอักษร

เปนมงกฏแห่งโลกยทองสาม ซึ่งอัดแห่งพระบาฬี คือ
พระไตรปิฎกกติ อันอุดม ซึ่งมนุศแห่งอารยบุคคลทอง
แปดจำพวกกติ ด้วยเขียร อันว่าข้าจักสำแดง
ซึ่งพระคำภีชื่อเนาวพยัตติ โดยสังเขป โดยบังควร

คำอ่านปัจจุบัน

เป็นมณฑลแห่งโลกทั้งสาม ซึ่งอรธแห่งพระบาท คือ
พระไตรปิฎกก็ดี อันอุดม ซึ่งมนุษย์แห่งอารยบุคคลทั้ง
แปดจำพวกก็ดี ด้วยเศียร อันว่าข้าจักสำแดง
ซึ่งพระคัมภีร์ชื่อเนาวพัตติ โดยสังเขป โดยบังควร

(ปุมราชธรรม:65)

เนื่องจากเอกสารต้นฉบับเรื่องปุมราชธรรมเขียนด้วยตัวอักษรแบบ อักษรไทยย่อ จึงเป็นหลักฐานที่ค่อนข้างชัดเจนว่าปุมราชธรรมนี้แต่งในสมัยอยุธยา ประกอบกับตัวอย่างเอกสารที่กล่าวมานั้นเป็นหลักฐานว่า “ตัวอักษรไทยย่อ” ใช้ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสืบเนื่องมาจนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และน่าจะเข้ามาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปีพุทธศักราช 2310 จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าปุมราชธรรมเป็นเอกสารสมัยอยุธยาที่เขียนขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ. ศ. 2310

ลักษณะการแต่ง

ปุมราชธรรมมีการนำคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมาใช้ โดยพบคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่ คำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมีลักษณะรูปแบบแตกต่างกันดังนี้

1. ร้อยแก้ว

การนำคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วมาใช้ในการสั่งสอนบุคคล ผู้แต่งสามารถกระทำได้สะดวกกว่าการใช้ร้อยกรอง เพราะไม่มีกำหนดลักษณะบังคับทางฉันทลักษณ์ ผู้ประพันธ์สามารถจะเรียบเรียงถ้อยคำได้ง่ายกว่าโดยไม่ต้องกังวลกับการเลือกสรรถ้อยคำให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์

ปุมราชธรรมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ แต่งด้วยคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วในส่วนที่เป็นคำสอนซึ่งปรากฏในเนื้อหาตอนที่ว่าด้วย ราชธรรม และราชพัตติธรรม การเรียบเรียงโดยใช้ภาษาร้อยแก้ว มีลักษณะเป็นการอธิบายเนื้อหาคำสอน มีจุดมุ่งหมายเพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความคิดคล้อยตามเนื้อความที่ผู้แต่งต้องการจะสั่งสอนและบางแห่งยังมีตัวอย่างเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นที่สั่งสอนได้แจ่มแจ้งกว่าเดิม

ลักษณะคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วในเรื่องปุมราชธรรมนั้น เนื่องจากเอกสารต้นฉบับเขียนด้วยอักษรไทยย่อ บุญเตือน ศรีวรพจน์ ผู้ตรวจชำระ จึงได้ปรับอักษรวิธีบางส่วนให้ใกล้เคียง

กับปัจจุบันโดยมุ่งเนื้อหาสาระเป็นสำคัญ และทำเชิงอรรถอธิบายความหมายของคำบางคำไว้ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้โดยตลอด

เนื้อหาคำสอนในส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ตอนที่ 1 เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ที่อุบัติขึ้นในภัทรกัลป์ ได้แก่ พระกุกกุสันโธ พระโกนาคมน์ พระพุทธกัสสป พระศรีศากยมุนีโคดม และพระศรีอาริย์ไมตรีหรือพระศรีอาริย์เมตไตรย จากนั้นเป็นการสรรเสริญ พระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันและพระสาวกองค์สำคัญๆ เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะและพระอานนท์ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในภัททกัลป์นี้อันประเสริฐกว่ากัลป์ทั้งหลาย สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นห้าพระองค์คือ พระองค์พระพุทธรุกกุสันธ พระพุทธโกนาคมน์ พระพุทธกัสสป พระพุทธศรีศากยมุนีโคดม พระพุทธศรีอาริย์ไมตรีพิตร ในบัดนี้พระสรรเพชญ์พุทธเจ้าคือ พระพุทธศรีศากยมุนีโคดมพิตร ได้ตรัสสรรเพชญ์ถวายแด่ในพระมหาโพธิมณฑลขณะแก่เบญจพิชฌมารดาธิบดีพระจตุรวิมลธรรม แลเกิดมหัศจรรย์อันประเสริฐมหากาฬทั่วคามมาจรสรวรรคขึ้นไปเท่าถึงอักษณัฐมหาพรหมเป็นปรากฏนักหนา ในมนุษย์โลกนี้ก็ปรากฏไปทั่วอันนตจักรวาล เบื้องต่ำก็ถึงอวิจันทรกลปรากฏอศจรรยนักหนาว่าพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเสด็จอุบัติในโลกนี้...

(ปุมราชธรรม:21-22)

สำเนาเอกสารต้นฉบับเมื่อจบตอนที่ 1 แล้ว มีข้อความว่า “จบราชธรรมบูรณแล” ต่อจากนั้นจึงเป็นเนื้อหาในตอนที่ 2 ซึ่งสำเนาเอกสารต้นฉบับมิได้บอกชื่อหัวเรื่องไว้แต่อย่างใด แต่เรื่องดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของ ปุมราชธรรม บุญเดือน ศีรวิพจน์ ผู้ตรวจชำระจึงได้กำหนดชื่อหัวเรื่องเนื้อความตอนที่ 2 ว่า ราชพยัตติธรรม ในตอนที่ 2 นี้จึงขึ้นต้นข้อความใหม่ว่า “ราชพยัตติธรรม(สังเขป)” มีเนื้อหาว่าด้วยเนาวพยัตติ กล่าวถึงลักษณะของ พยัตติ 9 ประการโดยย่อ จบลงด้วยข้อความว่า “เด็จพระบรมบริบูรณ์ดังนี้” (เด็จพระ มีความหมายว่า ตัด หรือ ย่อ) จากนั้นจึงขึ้นเนื้อความใหม่ว่า “ราชพยัตติธรรม” กล่าวถึงลักษณะของ พยัตติ 9 ประการโดยละเอียด ในตอนท้ายของความเรียงร้อยแก้วเรื่อง ปุมราชธรรม เมื่อจบเนื้อหาว่าด้วยเนาวพยัตติแล้วมีข้อความว่า “จบเท่านี้แล”

2. ร้อยกรอง

ปุมราชธรรมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองในตอนที 3 ซึ่งเป็นเนื้อความในตอนท้ายของเรื่อง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่าย ตอนกลางมีโคลงแทรกอยู่ 2 บท เนื่องจากสำเนาเอกสารต้นฉบับมิได้บอกชื่อเรื่องคำประพันธ์นี้ไว้ บุญเดือน ศรีวรพจน์ ผู้ตรวจชำระ จึงได้ประมวลเนื้อความโดยรวมและใช้ชื่อเรื่องว่า “ราชวิจารณ์ธรรม” ซึ่งมีความหมายว่า ธรรมคือความใคร่ครวญของพระราชา อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของปุมราชธรรมในตอนที 3 นี้ถึงแม้ว่าจะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่าย แต่เนื้อหาคำสอนสามารถอ่านเข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องมีคำอธิบายเป็นร้อยแก้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ขุนใด บ่ เคืองใจราษฎร ขุนใด บ่ บาดใจคน ขุนใดเอาท่างใจไพร่ ขุนไผ่ข้าวเต็ม
นางขุนใดรู้จักบางจักบึง ขุนรู้ค้ำนึ่งเอาขอบ ขุนรอบรู้คดีควรขุน บ่ ลวนลามโลก ขุนรู้
โอบเอาใจ ขุนแผ้วไพร่เป็นท่ง ขุนปลงที่ว่างลุ่มดอนขุนบ่ หย่อนให้ผิด ขุนรู้คิดกำลัง
พล ขุนรู้ปรนผ่อนหา สิบสี่ตราแต่งไว้ ขุนตั้งนี้พึงให้แต่งตั้งขุนนา
(ปุมราชธรรม:87)

2.1 ร่าย ลักษณะร่ายใน “ปุมราชธรรม” เป็นดังนี้

2.1.1 จำนวนคำในแต่ละวรรค

ร่ายในปุมราชธรรม แต่ละวรรคมีจำนวนคำตั้งแต่ 3-10 คำ วรรคที่มีจำนวน 5 คำมีมากที่สุด รองลงมาคือ วรรคที่มีจำนวน 4 คำ ส่วนวรรคที่มีจำนวนคำ 9 และ 10 คำ มีน้อยที่สุด

2.1.2 สัมผัส

ร่ายในปุมราชธรรม มีสัมผัสเช่นเดียวกับร่ายทั่วไป คือคำสุดท้ายของวรรคหน้า ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 หรือ 2 หรือ 3 ของวรรคต่อไป จนกว่าจะจบ ร่ายในเรื่อง ปุมราชธรรม ส่วนใหญ่มักจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ 3 ของวรรคต่อไป รองลงมาส่งสัมผัสไปยังคำที่ 2 ของวรรคต่อไป และเนื่องจากจำนวนคำในแต่ละวรรคมีจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง การสัมผัสจึงขึ้นอยู่กับว่าวรรคนั้นมีจำนวนคำเท่าใด ถ้าในวรรคหนึ่งมี 4-6 คำ ก็มักจะส่งสัมผัสคำที่ 3 แต่ถ้ามีจำนวนคำมากกว่านั้นก็รันไปสัมผัสคำต่อไป กระทั่งสัมผัสเกือบสุดท้าย ตัวอย่างเช่น

ขุนใด บ่ เคืองใจราษฎร ขุนใด บ่ บาดใจคน ขุนใดเอาท่างนใจไพร่
 ขุนใฝ่ข้าวเต็มฉาง ขุนใดรู้จักบางจักบึง ขุนรู้ค่านึงเอาชอบ...

(ปุมราชธรรม:87)

...ขุนใดใคร่เมียมาก ขุนใดรักษายากใจคน ขุนใด บ่ ดูตนดูท่าน
 ขุนใด บ่ คิดอ่านระเรีง ขุนใดจาจึ่งว่าตนรู้...

(ปุมราชธรรม:100)

หญิงใดหน้าเศร้าโตกช้วน หญิงใดเวียนนอนอยู่เวียบเหงา หญิงใดมักหาไขเหา
 ขบ..... หญิงใดทำตุรุษกล่าวส่งเสรูก หญิงใดมักเอาเด็กเป็นผัว หญิงใดมิหรีหัว
 สยუსยูก...

(ปุมราชธรรม:101)

นอกจากนี้ยังมีการส่งสัมผัสไปคำสุดท้ายของวรรค เช่น

...จงพยายามศาสตร์ ฉลาดที่จะให้ เอาเดือนดาวต่างได้ ขุนใดอุตสาหย์เยินเถื่อน...

(ปุมราชธรรม:98)

...จรรยาคัยหนุ่มหน้า เกื่อแม่เกล้าอุบรา คือสัมชมิตรเตรียมหน้า ข้าชวนอ่า
 เอวกลม..

(ปุมราชธรรม:105)

ในบางตอนพบที่มีการส่งสัมผัสด้วยคำที่มีเสียงเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันมาก ดังนี้

...ใจพบเพียงกระลี ทำโดยพิริยพยายาม...

(ปุมราชธรรม:92)

...เนื้อวัวเนื้อควาย ฟายปลาหาหม้อข้าวหม้อแกง...

(ปุมราชธรรม:105)

นอกจากนี้ยังมีคำที่ไม่ส่งสัมผัสต่อ เช่น

...ถ้าพอดัดให้ตัด ถ้าพอรอนให้รอน พอทอนทอนจงเที่ยง...
...เยี่ยกลดั่งพิภก หลีกพิพรากจากองค์ ดูจดั่งหงสสองปาก...

(ปุมราชธรรม:85)

...อยู่เป็นหมเป็นมิตร ดูผู้จริตกำหนด ผู้ใดกำหนดกแกสินทำน ผู้ใดมักผำน
ล่วงประเวณี...

(ปุมราชธรรม:102)

...อัครมหะสินางผำนเมือง โอบองค์ชำยชวา ตาไกลสตนคำเอก...

(ปุมราชธรรม:105)

โดยส่วนใหญ่แล้วลักษณะสัมผัสของร้อยในเรื่อง ปุมราชธรรม ก่อนข้างสมา่เสมอ คือมีสัมผัสเกือบทุกวรรค

2.2 โคลง

ในตอนี่ 3 ว่าด้วย “ราชวิจารณ์ธรรม” ซึ่งมีเนื้อความปรากฏในตอนท้ายของเรื่อง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อย ตอนกลางมีโคลงสี่สุภาพแทรกอยู่ 2 บท ดังนี้

๑	ผิวเป็น <u>ท</u> ำ <u>ว</u> ค <u>ร</u> อบ	โล <u>ก</u> ั <u>ต</u> ย <u>์</u>
	คว <u>ร</u> พ <u>ิน</u> จ <u>ัย</u> ส <u>ัต</u> ว์	ห <u>ย</u> ง <u>ย</u> ง
	ต <u>ร</u> ัส <u>ต</u> ร <u>อง</u> ต <u>ริ</u> ตาม <u>อ</u> รร <u>ถ</u>	พ <u>ระ</u> ก <u>ล</u> ำ <u>ว</u>
	ก <u>ล</u> าง <u>ด</u> ัง <u>น</u> ี้ <u>ช</u> อ <u>บ</u> ด <u>ัง</u>	ด <u>ำ</u> ง <u>ว</u> ไ <u>ว</u> ด <u>ิ</u> ย <u>ก</u> ร <u>ม</u> ๕

๑	จ <u>ง</u> ร <u>ู</u> ตี <u>ร</u> ำ <u>ย</u> ส <u>ิง</u>	ช <u>ุ</u> น <u>ท</u> ำ
	ม <u>ำ</u> น <u>ส</u> ິ <u>ง</u> ใ <u>ด</u> ดี <u>ย</u> ำ	ด <u>ำ</u> ง <u>ด</u> ัง
	ส <u>ິ</u> ง <u>ร</u> ำ <u>ย</u> ร <u>่</u> ง <u>จ</u> อง <u>จ</u> ำ	น <u>ง</u> โ <u>ท</u> ษ
	เอ <u>า</u> ม <u>โน</u> ใ <u>น</u> ย <u>ัง</u>	ห <u>ย</u> ง <u>ด</u> ำ <u>ย</u> ป <u>ริ</u> ชา ๕

(ปุมราชธรรม:99)

เมื่อพิจารณาจากฉันทลักษณ์แล้วเห็นได้ว่าลักษณะของโคลงสี่สุภาพที่ปรากฏไม่เคร่งครัด ในแบบบังคับคำ เอก – โท ไม่มีคำสร้อย ส่วนสัมผัสเป็นไปตามแบบบังคับของการแต่งโคลงสี่สุภาพ

ความสัมพันธ์ระหว่างปุมราชธรรมกับวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบว่าปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างปุมราชธรรมกับคัมภีร์ต่าง ๆ

ปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ต่างๆ เนื่องจาก คัมภีร์สำคัญต่างๆเป็นแหล่งที่มาของปุมราชธรรม ได้แก่ คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา คัมภีร์รามายณะ คัมภีร์มหาภารตะ คัมภีร์เนาวพยัตติ และคัมภีร์พระไตรปิฎก เรื่องราวบางส่วน สาระสำคัญในคัมภีร์ดังกล่าวปรากฏในปุมราชธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 สัมพันธ์กับคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา

คัมภีร์มหาวงศ์แต่งในลังกาทวีปซึ่งถือกันว่าเป็นพงศาวดารลังกาที่เก่าแก่ที่สุดเรื่องหนึ่ง แต่งโดยพระเถระในลังกาทวีปชื่อ พระมหานาม เนื้อความในปุมราชธรรมตอนหนึ่งต้องการสอนพระมหากษัตริย์ให้เป็นผู้ดูแล ทำนุบำรุงพระศาสนาหรือเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงยกเนื้อความในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา ปริเฉทที่ 24-25 มาเป็นตัวอย่าง ปุมราชธรรมกล่าวถึงพระเจ้าอภัยทุขฐคามนีเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความเป็นกษัตริย์ผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ดูแลปกป้องพระพุทธศาสนา ดังนี้

...อภัยทุขฐคามนีราชันั้นเหตุเอลราชเป็นทมิพมากทำธรรมานตรายแก่พุทธศาสนา แล
อภัยทุขฐคามนีราชยกพลศึกไปรบพุ่งแลพิฆาตทมิพทั้งหลายเสียมากนั้แลซึ่งจะได้บาปไซ้รั ก็เป็น
อันน้อยมาก แต่คนหนึ่งปรนนิบัติแก่มารดาคนหนึ่งอยู่แก่เบญจศีล แลเป็นบาปแต่สองคนนี้...

(ปุมราชธรรม : 56)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระเจ้าทูลฐคามนีอภัยยกทัพไปกระทำสงครามกับพระเจ้าเอลราชซึ่งเป็นพวกทมิฬที่จะมาทำลายพระพุทธศาสนา และได้ฆ่าพวกทมิฬล้มตายเป็นอันมากการศึกครั้งนี้จะเป็นบาปแก่พระเจ้าอภัยทูลฐคามนีนั้นน้อยมาก แต่คนที่ได้รับบาปคือคนอยู่ปรนนิบัติมารดา และคนที่คงรักษาศีลห้า ไม่มาทำศึกครั้งนี้

ฝ่ายพระคามนีอภัยราชกุมาร เมื่อทรงพระวรวฒนาการด้วยสรรพสมบุรณ์ อาจผจญปัจจามิตรหมู่ทมิฬได้แล้ว พิจารณาเห็นพวกพลพาหนะแห่งพระองค์ อาจออกรบกับหมู่ทมิฬได้จึงตรัสชี้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งนำเอาพระดำริที่จะยกทัพไปกระทำสงครามด้วยหมู่ทมิฬ ไปกราบทูลให้ทราบพระบาทสมเด็จพระบิดาฯ ได้ทรงฟังก็ประหวั่นพระทัยจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งกับอำมาตย์ว่า...อย่าได้ปรารถนาที่จะวิวาททาทากับด้วยหมู่ทมิฬสืบไปเลย เมื่อแลเกิดวิวาทบาดจิตจงเวรเป็นอมิตรมีขึ้นเมื่อใด ก็จะต้องต่อยุทธประหารแก่กันไปเป็นอันร้ายกาจมากไปในกาลนั้น...พระบิดาก็ตรัสห้ามทุกครั้ง พระคามนีอภัยราชกุมารก็กล่าวประกาศแก่อำมาตย์ทั้งปวงว่า...บัดนี้พระองค์กลับตรัสห้ามปรามว่าอย่าข้ามไปฝั่งปากโพ้นเลยหากจะไม่อีกเล่า แลตรัสความทั้งนี้เห็นพระอากัปภิกขียอห้อยออย่าสตรีภาพผิดกับพระราชดำริเดิมที่ตั้งพระทัยจะบำรุงบวรพุทธศาสนา...พระคามนีอภัยราชกุมารได้แจ้งเหตุว่า สมเด็จพระบิดาทรงพระโกรธก็หนีจากมหาคามไปสู่มัลย์ประเทศ...จำเดิมแต่นั้นมาชนทั้งหลาย ก็เรียกพระราชกุมารชื่อว่าทูลฐคามนีอภัยราชโอรส เหตุพระองค์ประทุษร้ายโกรธพระบิดานั้นเมื่อพระราชกุมารหนีไปได้ 7 วัน ลำดับนั้นสมเด็จพระเจ้ากاکวรรณดิสรราชขบพิตร ก็ทรงพระปรารภเพื่อจะกระทำซึ่งพระมหามงคเจตีย์ ครั้นสำเร็จแล้วก็ให้อาราธนาพระสงฆ์ประชุมในมณฑลมหาวิหาร แลพระสงฆ์อันมาแต่จิตรลดาบรรพตนั้นหมื่นสองพันพระองค์ พระสงฆ์อันมาแต่พระวิหารอันอื่นนั้นหมื่นสองพันพระองค์...ก็ถวายซึ่งจตุปัจจัยกระทำสักการบูชาแก่พระสงฆ์สำเร็จแล้ว...ภายหลังเมื่อพระราชกุมารทั้งสองพี่น้องวิวาทกัน เหตุซึ่งซึ่งพระมารดาแลพระยาคุณทลหัตถี...ฝ่ายพระดิสรราชกุมารทรงทราบว่ สมเด็จพระบิดาเสด็จสวรรคตแล้วก็เสด็จมาจากที่ชวาปีคามกระทำราชพิธีการถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระบิดาโดยเคารพแล้ว กลับภัยแต่พระเชษฐา จึงพาพลพาหนะเป็นเอนกนิกรกับทั้งพระมารดาและพระยาคุณทลหัตถีหนีไปสู่ที่ชวาปีคามด้วยเร็วพลัน...ก็ถวายนมัสการพระสงฆ์ส่งให้กลับไปแล้ว พระองค์เสด็จเข้ายังพระราชมณฑเียรสถาน จึงเสด็จออกปรึกษาโดยทศโยธา ในการสงครามอันจะปราบหมู่ทมิฬเหล่าร้าย อันเป็นโจรปัจฉิมในบวรพุทธศาสนา...อันว่าพลพยุหเสนาโยธาทัพครั้งนั้นแน่นหนา ยกเคลื่อนคลากล่นเคลื่อนพลติดเนื่องกันไปแต่มหาคามจนถึงมเหยงคประเทศ แม้ว่าข้าศึกเห็นแล้วดูปรากฏดุจกระแสน้ำในสาครคงคาเมื่อเสด็จถึงมเหยงคประเทศแล้ว ก็ให้จับทมิฬผู้เป็นเจ้าแก่เสนาอันมีชื่อว่าฉัตรทมิฬแลหมู่ทมิฬอันอื่นเป็นอันมากฆ่าเสียในประเทศนั้น...พระองค์จึงกระทำสัตยาธิษฐาน เพื่อจะรักษาซึ่งหมู่เสนาแห่งพระองค์ว่า ข้าพระพุทธเจ้าเพียรพยายามทำสงครามครั้งนี้จะได้มุ่งมาตรหมายใจจะใคร่ได้

ซึ่งความสุขในสิริราชสมบัตินั้นหาไม่ได้ ซึ่งเพียรพยายามในสงครามครั้งนี้ปรารถนาจะยังพระบวรพุทธศาสนาแห่งสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า ให้สถิตถาวรวัฒนาการดุจหนึ่งกาลก่อน...จึงทรงแต่งพระราชสาส์นส่งเข้าไปถึงพระเจ้าเอเพารราชว่า ให้จัดแจงแต่งพระนครไว้ให้มั่นคง เราจะยกจัดกรุงคโยธาเข้าตีเอาในวันพรุ่งนี้..พระเจ้าเอเพารราชกับทั้งข้างพระที่นั่งก็ล้มลงในที่นั้น...ขณะนั้นพระอรหันต์เจ้าทั้ง 8 พระองค์ อันทรงซึ่งโลกุตระญาณปรีชาซึ่งผลแห่งกุศลกุศลกรรมโดยแท้ เมื่อได้ฟังพระราชโองการตรัสดังนั้น จึงถวายพระพรว่า ดูกรสมเด็จพระบรมพิตร พระองค์อย่าได้ทรงพระปริวิตกเสด็จพระทัยนักเลย ด้วยกรรมของบรมพิตรนั้นเป็นแต่สามัญ จะได้เป็นกรรมอันหนักหาไม่ได้...

(คัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา2534:301-332)

จากข้อความตัวอย่างเนื้อความกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าทูลุฐคามณีอภัย ทรงต้องการกระทำยุทธสงครามกับหมู่ทมิฬ จึงให้อำมาตย์ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากากรวรรณติสราชบพิตรผู้เป็นทราบ พระเจ้ากากรวรรณติสราชบพิตรวิหารตรัสห้ามเพราะไม่ต้องการฆ่าฟันและจองเวรแก่กัน พระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยจึงกล่าวโทษลบลหู่พระบิดา และหนีออกจากเมืองไป หลังจากนั้นเมื่อพระเจ้ากากรวรรณติสราชบพิตรก็เสด็จสวรรคต ฝ่ายพระเจ้าติสราชทรงทราบข่าว สมเด็จพระบิดาเสด็จสวรรคตแล้วก็เสด็จมาจากที่ชวาปีคาม กระทำราชพิธีการถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระบิดาแล้ว กลับภัยจากพระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยพระเชษฐา จึงพาพลทหารกับทั้งพระมารดาและพระยาคุณทูลหัตถ์หนีไปที่ชวาปีคาม เมื่อพระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยทรงทราบว่าพระบิดาเสด็จสวรรคตแล้วจึงกลับมากระทำพิธีอภิเษกครองราชย์สมบัติต่อไป และได้ยกทัพไปรบชนะหมู่ทมิฬเมืองต่างๆ จนกระทั่งถึงเมืองของพระเจ้าเอเพารราช และทรงรบชนะพระเจ้าเอเพารราช๑สวรรคตในสนามรบนั้นหลังจากที่พระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยปราบทมิฬได้หมดแล้วก็นึกถึงบาปกรรมที่ตนฆ่าพวกทมิฬล้มตายเป็นอันมากจึงบรรทมไม่หลับ ขณะนั้นพระอรหันต์ 8 พระองค์ อันทรงรู้ซึ่งผลแห่งกุศลกรรม ได้มาถวายพระพรแก่พระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยว่า มิให้ทรงพระปริวิตกพระทัย เพราะกรรมของพระเจ้าทูลุฐคามณีอภัยนั้นเป็นบาปอันน้อยทั่วไป ไม่ใช่กรรม

จากตัวอย่างข้างต้นที่ยกมาจะเห็นได้ว่าเนื้อความในส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้าอภัยทูลุฐคามณี กษัตริย์ผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและกระทำสงครามกับกษัตริย์เอเพารราชและหมู่ทมิฬเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาในเรื่องปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวของพระเจ้าอภัยทูลุฐคามณี กษัตริย์ผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและกระทำสงครามกับกษัตริย์เอเพารราชและหมู่ทมิฬเพื่อ

ปกป้องพระพุทธศาสนาในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา ปรีเฉทที่ 24-25 โดยในปฐมราชธรรม กล่าวเนื้อความแต่เพียงสั้นๆ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของเรื่อง มิได้อธิบายขยายความรายละเอียด เหมือนกับในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา ชื่อของตัวละครมีการเขียนสะกดต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ ปฐมราชธรรมใช้ชื่อว่า อภัยทฤษฎคามนีราช และพระเจ้าเอลราช แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ ใช้ชื่อว่าทฤษฎคามณีอภัย และพระเจ้าเอพารราช ตัวอย่างในปฐมราชธรรมที่กล่าวว่า คนหนึ่งปรนนิบัติ แก่มารดาหมายถึงพระเจ้าติสราช คนหนึ่งอยู่แก่เบญจศีล หมายถึงพระเจ้ากาวรรณติสราชบพิตร การที่ผู้แต่งไม่ได้กล่าวชื่อของตัวละครแสดงให้เห็นว่าคนในสมัยนั้นรู้เรื่องนี้กันแล้วและสามารถเข้าใจ เรื่องที่ยกมาเปรียบ อีกทั้งถือกันว่าคัมภีร์มหาวงศ์ เป็นพงศาวดารที่เก่าแก่ที่สุดเรื่องหนึ่งในลังกา ทวีป จึงกล่าวได้ว่าปฐมราชธรรมมีที่มาจากคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา

1.2 สัมพันธ์กับคัมภีร์รามายณะ

รามายณะเป็นชื่อคัมภีร์ภาษาสันสกฤต ซึ่งพวกพราหมณ์อินเดียนับถือกันอย่างยิ่ง “รามายณะ” ตามรูปศัพท์ แปลว่า “การไปของพระราม” หมายถึงการเดินทางที่ทศกัณฐ์ของพระราม เพื่อติดตามนางสีดาหรือนัยหนึ่งก็คือเรื่องราวของพระราม เนื้อความในรายบพตันเรื่องปฐมราชธรรมต้องการสอนพระมหากษัตริย์ให้เป็นผู้มีความอดุสาหะ มีคุณธรรม จึงอ้างถึงเรื่องราวจากรามายณะ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระรามทำสงครามกับทศกัณฐ์เพื่อชิงนางสีดา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ดูจพระรามเทพ เสพด้วยมิตรมहिมา แสงงามมิตรได้ ไว้พระยศคินคง
ปลงศัตรูด้วยศักดิ์ หักศัตรูด้วยเดช เหตุท้าวทศกัณฐ์ ใจอาธรรมเบียดเบียน เป็นเสี้ยน
เสียดยกตัวตน เขอก็จองถนนข้ามสมุทร ยุทธด้วยเจ้าลังกา ปรบตาเดียวท่านได้ ไว้
พิภกกินเมือง เรื่องพระยศเท้ากัลปา ได้สืบตามมือ...

(ปฐมราชธรรม:85)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระรามมีพวกพ้องมาก เอาชนะศัตรูด้วยศักดิ์ศรีและทำลายศัตรูด้วยอำนาจ ทศกัณฐ์มีใจอาฆาตคิดที่จะทำลายพระราม พระรามจึงจองถนนข้ามมหาสมุทรไปกรุงลังกา พระรามทำสงครามกับทศกัณฐ์จนชนะมีพระเกียรติยศรุ่งเรือง ได้สืบพระมเหสีคืนมาและให้พิภกครองเมืองลังกา

จะกล่าวถึงเนื้อความในคัมภีร์รามายณะ (นิภาพรรณ ศรีพงษ์. 2543:354-361) พระรามได้รับโองการจากพระบิดาให้ไปอยู่ในป่า พระลักษณะผู้เป็นพระอนุชา และนางสีดาผู้เป็นชานา ของ

พระรามก็ตามมาด้วยความรักดี ทศกัณฐ์เมื่อเห็นสีดาก็ลุ่มหลง และก็ลักตัวนางสีดามาไว้ในกรุงลงกา พระรามกับพระลักษมณ์ได้รับความช่วยเหลือจากชายนครชิตขิน ซึ่งเป็นลิงที่มีฤทธิ์เดช โดยเฉพาะหนุมานเป็นลิงที่มีฤทธิ์เดชมาก และเป็นผู้ที่มีความรักดีต่อพระรามอย่างยิ่ง พระรามและพระลักษมณ์ กับลิงชายนครชิตขินได้รวมกันเป็นกองทัพใหญ่ สร้างถนนข้ามมหาสมุทรมาตั้งทัพในเกาะลงกา ทศกัณฐ์ได้ให้ญาติหลายตนออกรบกับพระรามต่างก็พ่ายแพ้เสียชีวิต จนกระทั่งทศกัณฐ์ออกมารบกับพระรามถูกพระรามฆ่าตาย พิเภกเข้าไปในลงกาและเชิญนางสีดากลับมาถวายคืนแก่พระราม พระรามจึงอภิเษกให้พิเภกครองเมืองลงกาสืบไป

จากตัวอย่างข้างต้นที่ยกมาจะเห็นได้ว่าปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์รามายณะในด้านเนื้อหา ปุมราชธรรมมีที่มาจากคัมภีร์รามายณะ เนื้อความและชื่อของตัวละครในปุมราชธรรมและในคัมภีร์รามายณะตรงกันโดยในปุมราชธรรมจะกล่าวถึงเนื้อเรื่องจากคัมภีร์รามายณะในส่วนที่เป็นสาระสำคัญเป็นตอนสำคัญของเรื่องไม่ได้กล่าวอย่างละเอียดเหมือนกับคัมภีร์รามายณะ

1.3 สัมพันธ์กับคัมภีร์มหาภารตะ

คัมภีร์มหาภารตะเป็นวรรณคดีที่มีชื่อเสียงที่สุดของสันสกฤต ความในรายบพต้นเรื่องปุมราชธรรมอ้างอิงเรื่องราวจากมหาภารตะมาเป็นตัวอย่าง กล่าวถึงตอนที่พระกฤษณะร่วมกับพี่น้องปาณฑพทำสงครามกับฝ่ายการพซึ่งมีทुरโยชน์เป็นผู้นำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...กลหนึ่งไซ้เรอกกล่าว ท้าวในระบิลบรรณ ท่ ทรพด้วยท้าวทुरโยชน์ ฝ่าย
หนึ่งโอรธกำหนด ฝ่ายหนึ่งสัตย์เป็นประธาน พลทวยทหารสองข้าง พลช้างม้าพลรถ
พลแสนสาสมหีมา พระมหากฤษณราชเป็นเจ้า เข้าเป็นครูอุปเทศ ลวงเลศกันไปมา
ส่วนพระราชาทुरโยชน์ แพ้ด้วยโอรธใจพาล...

(ปุมราชธรรม:86)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่า กษัตริย์ฝ่ายปาณฑพนำโดยพระกฤษณะร่วมกับพี่น้องปาณฑพซึ่งเป็นฝ่ายที่ถือความสัตย์เป็นที่ตั้งทำสงครามกับฝ่ายการพซึ่งมีทुरโยชน์เป็นผู้นำเป็นฝ่ายที่มีแต่ความโอรธแค้น พลทหารทั้งสองฝ่ายมีทั้งพลช้าง พลม้า พลรถ พลทหารจำนวนมากต่างสู้รบและใช้เล่ห์กลลวงกัน จนฝ่ายทुरโยชน์พ่ายแพ้

เนื้อความเกี่ยวพระกฤษณะร่วมกับพี่น้องปาณฑพทำสงครามกับฝ่ายการพซึ่งมีทुरโยชน์เป็นผู้นำในปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับเนื้อความในคัมภีร์มหาภารตะ กล่าวคือเนื้อหาในคัมภีร์

มหาภารตะ (กรุณา กุศลาสัย และ เรื่องอุไร กุศลาสัย. 2533:17) กล่าวถึงสงครามระหว่างพี่น้องสองตระกูล คือตระกูลเกาฬ กับตระกูลปาณฑพ เพื่อชิงราชสมบัติหรือแย่งกันปกครองแผ่นดิน ฝ่ายที่ยึดมั่นในธรรมะ และมีความซื่อสัตย์ คือ ตระกูลปาณฑพนำโดยพระกฤษณะ เป็นผู้ชนะ ส่วนฝ่ายเกาฬหรือฝ่ายอธรรม นำโดยหุโรยณ์ ซึ่งเป็นฝ่ายคนพาลที่มีแต่ความโกรธริษยา ต้องพ่ายแพ้ไป

จะเห็นได้ว่าเนื้อความในปุมราชธรรมตรงกับเนื้อความในคัมภีร์มหาภารตะ เนื่องจากเนื้อความส่วนหนึ่งในปุมราชธรรมมีที่มาจากคัมภีร์มหาภารตะ โดยปุมราชธรรมนำโครงเรื่องมาจากคัมภีร์มหาภารตะ และจะกล่าวถึงเนื้อความจากคัมภีร์มหาภารตะในส่วนที่เป็นตอนสำคัญของเรื่องw, ไม่ได้กล่าวอย่างละเอียดเช่นเดียวกับคัมภีร์มหาภารตะ

1.4 สัมพันธ์กับคัมภีร์เนาวพยัตติ

บุญเดือน ศรีวรพจน์.(กรมศิลปากรพ 2545:8) กล่าวว่าเรื่อง เนาวพยัตติ น่าจะเป็นหนังสือสำคัญเล่มหนึ่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปีพุทธศักราช 2325 แล้ว โปรดเกล้าฯให้รวบรวมและชำระตำรับตำราต่าง ๆ ซึ่งเคยมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และ คัมภีร์เนาวพยัตติ เป็นเรื่องหนึ่งที่ได้รับการชำระคัดลอกในครั้งนั้นด้วย

เนื้อความตอนต้นในเรื่องปุมราชธรรมต่างไปจากที่ปรากฏในคัมภีร์เนาวพยัตติฉบับที่มีการชำระคัดลอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คือประกอบด้วยบทนมัสการพระพุทธคุณเป็นข้อความภาษาบาลี เขียนด้วยตัวอักษรขอม แล้วแปลความเป็นภาษาไทยดังตัวอย่าง

เป็นมงกุฎแห่งโลกทั้งสาม ซึ่งอรรดแห่งพระบาที คือ พระไตรปิฎกก็ดี อันอุดมซึ่งมนุษย์แห่งอารยบุคคลทั้งแปดจำพวกก็ดีด้วยเศียร อันว่าข้าจักสำแดงซึ่งพระคัมภีร์ชื่อเนาวพยัตติ โดยสังเขปโดยบังควร อันว่าสัตว์ทั้งหลายหมู่ใด ๆ ก็ประพฤตินิสงสารอันเป็นไตรภพ แลสงสารนั้นอันสัตว์ทั้งปวงพึงกลัว แลอดยากแท้ อันสัตว์นั้น ๆ ก็เที่ยวไปในสงสาร เหตุกุศลกรรมแลอกุศลกรรมอันอาตมกทำ ประดุจดั่งจักรอันผันตามรอยเชิงโคนัน แลสัตว์ทั้งปวงก็ประพฤติดตามกุศลกรรมแลอกุศลกรรมนั้น

(ปุมราชธรรม:65)

๗ ๐ ๗ นโมตสสุภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ๗ ๐ ๗ ๘

๗ ๐ ๗ ราชามุหนินฺท์ โลกกุฏฺฏี ปวรมตฺตถนฺจ สํหํสิรสาณมามี นวพุยฺตติ

ปการณภาวํ ยถารหํอวิฏฐาร ทสฺสิสฺสามิ ๗

อหิ อันทว่าข้าพระพุทธเจ้านั้นโสด นมามี ขอถวายนมัสการแล้ว ราชามุหนินฺท์ ซึ่งพระ
ศรีสรรเพชญ์พระพุทธเจ้า อันทรงเรื่องกว่าปราชญ์ทั้งปวง โลกกุฏฺฏี เป็นมกุฏแห่งสัตวโลกทั้งปวง
อดตถนฺจ เมาะ ปาฬิอดตถนฺจ ซึ่งอรธแห่งพระบาลี คือ พระปิฎกกันท์ไตร ปวร์
เมาะ อุดตมํ อันทุดมประเสริฐยิ่งนัก สงฆ์ เมาะ อฏฐอริยบุคคลานํ ซึ่งประชุมชุมนุมซึ่งพระ
อริยบุคคลเจ้าทั้งแปดจำพวกนั้นก็ดี สิริสา โดยเศียรเกล้า อหิ อันทว่าข้าพระพุทธเจ้า ทสฺสิสฺสามิ
จักขอสำแดงบัดนี้ นวพุยฺตติปกรณํ ซึ่งคัมภีร์เนาพยัตตินี้โดยบังควร สํสาเรจฺรนฺตฺติกเว พุสฺต
เตทุกฺขภเย กุสลา กุสลกมฺเมเนน ยถายถาปวตฺตนฺติ ๗ ๗ พุสฺตเต อันทว่าสัตวโลกทั้งหลาย
เป็นอันมากนั้น ยถายถาเมาะ เยเยสฺตเต สัตว์หมู่ใดๆ ปวตฺตนฺติ ก็ประพุดิเป็นไป สํสาเร

(พระบวรพิไชยสงคราม ฉบับใหญ่:305)

ต่อจากบทนมัสการพระพุทธคุณเป็นการอธิบายเรื่องพยัตติทั้ง 9 ประการ เนื้อความใน
เรื่องปฐมราชธรรม มีลักษณะใกล้เคียงกับฉบับชำระคัดลอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับฉบับสำเนาเอกสาร เช่น ตอนที่ว่าด้วยโยคยาตรา ความในปฐมราชธรรมว่า

อันทว่าโยคยาตรานั้น ถ้าแลพระมหากษัตริย์พระองค์ใดจะขาดรายกทัพศึกไปไซ้ ใ้
ชุมนุมโหราจารย์แลราชครูสมณพราหมณ์แล้วให้หาฤกษ์อันดี แลให้รู้จักยาโยนาคร แล้วให้บูชาพระเจดีย์
แลศรีมหาโพธิ์ แลสมณพราหมณ์ แลทำพิธีกรรมในเมืองแลนอกเมืองเลี้ยงคูทแกล้วทหารไพร่พลทั้ง
ปวง แลให้แผ้วถนนวนทางประดับด้วยราชวัติฉัตรธง ครั้นแลได้ฤกษ์ไซ้ ใ้ประคมฆ้องกลองเป็น
สัญญาณสำคัญไว้แล้ว เสด็จด้วยยาน 4 ประการ คือ ช้าง ม้า รถ แลอวน เป็นพาหนะ แลกางเศวตฉัตรขึ้น
ไว้ แล้วจึงบำเรอด้วยฆ้องกลองแตร สังข์ดุริยดนตรี แลฝ่ายทหารทั้งปวงนั้นใส่หมวก แลประดับด้วย
หางยุงแลขนนกอันมีพรรณ แลถืออาวุธต่าง ๆ สำหรับรบร้งคั้นั้น แลก็ห้อมล้อมโดยซ้าย ขวา หน้า หลัง
ตามหมู่ตามกรรมนั้น จึงพระมหากษัตริย์นั้นพิชิตนาลังน้ำด้วยขันทอง ขอพรแก่เทพดาอันรักษา
เศวตฉัตรนั้นแล้ว จึงตีกลองไชโยโดยฤกษ์ แลทอดพระเนตรเล็งแลใกล้ไกลโดยทิศทั้งสี่นั้นแล้ว จึงควร
ยาตรา ตกแต่งการดังนี้ ชื่อว่า โยคยาตราแล

(ปฐมราชธรรม:69)

ความตอนเดียวกันนี้ เชาวพยัตติ ฉบับชำระคัดลอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า

อันว่าโยคยาตรา นั้น ถ้าพระมหาสัตว์พระองค์ใด จักเสด็จพยุหยาตรา ทฬศีกไปไซ้ ให้ประชุมมนุโหราพฤตศาจารย์บัณฑิตราชครู แลสมณพราหมณ์แล้ว ให้หาศุภผลฤกษ์อันดี แลรู้จักยาฮินาคร แล้วให้บูชาพระเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ แลสมณพราหมณ์กระทำพิธีกรรมในเมืองแลนอกเมือง เลี้ยงคูทแก้ว ทหารไพร่พลทั้งปวง แลให้แผ้วถางถนนหนทางประดับด้วยฉัตรธง ครั้นแลได้ฤกษ์ใช้ให้ประโคมฆ้องกลอง เป็นสัญญาณสำคัญไว้ แลพระมหากษัตริย์นั้นพระองค์ทรงเครื่องอลังการวิภูษาพัชรพรรณสำหรับราชาบริโภค แล้วเสด็จด้วยขบวน 4 ประการ คือ หัตถ์ถือศาสตราปติ เป็นยานพาหนะแล้วแลมีดวงเศวตฉัตรยกขึ้นไว้ แล้วจึงบำเรอฆ้องกลองเครื่องสังคีตดุริยดนตรี แลฝ่ายทั้งปวงประดับด้วยหมวกกระแจะ แลนามหางขบวนกัน อันมีพรรณดอกไม้ต่าง ๆ สำหรับบริวารนั้นแล้ว ก็ห้อมล้อมโดยหน้า หลังซ้ายขวาตามทุกหมู่กรรมนั้น จึงพระมหาสัตว์ธิษฐานหลังน้ำด้วยขันทองขอพรแก่เทวดา อันรักษาเศวตฉัตรโดยใกล้ใกล้ทุกสิ่ง 4 แล้วจึงควรวาตราแลอันว่าตกแต่งการทั้งนี้ ชื่อว่า โยคยาตราแล

(พระบวรพิไชยสงคราม ฉบับใหญ่:307-308)

บุญเดือน สรีรพจน์ (กรมศิลปากร. 2545:11) กล่าวว่าเนื้อความบางตอนในฉบับชำระคัดลอกในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แตกต่างไปจากที่ปรากฏในปุมราชธรรม คือมีการปรับภาษาให้เป็นแบบแผนมากขึ้น โดยที่ความหมายไม่เปลี่ยนไปจากเดิม ความแตกต่างในลักษณะดังกล่าวมีอยู่ตลอดในเรื่องเชาวพยัตติ และน่าจะเป็นลักษณะที่ปรากฏในหนังสือสมัยอยุธยาเรื่องอื่นๆ ที่มีการชำระในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้วย เนื้อความตอนจบในปุมราชธรรมกล่าวว่า

ดุจดั่งทิพยโอสถแลมีเสนาเหล่ากัลนั้น บุคคลอันฉลาดแลมีคุณวิญญูการดังนี้ คือพยัตติ ๕ ประการ อันเกิดในชั้นธสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวงนั้น

แลสัตว์ทั้งปวงนั้นย่อมได้แสวงหาผลประโยชน์ซึ่งจะเลี้ยงชีวิตแห่งอาตมานั้น ก็เพราะเหตุพยัตติทั้ง ๕ ประการนี้ ถ้าแลพยัตติทั้ง ๕ ประการนี้ ประการใดประการหนึ่งแลมิได้มีแก่บุคคลผู้ใดไซ้ บุคคลผู้นั้นเป็นพาลบุคคลเที่ยงแท้ แลบุคคลอันมีพยัตตินั้นจึงว่ามีปัญญา แลปัญญาอันมีลักษณะ ๓ ประการคือ

(ปุมราชธรรม:81-82)

ส่วนแนวพัตติฉบับที่ชำระคัดลอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีเนื้อความในตอนจบมีลักษณะต่างออกไปว่า

...ดูจทิพย์โอสถแลเสน่ห์เหล่าเหล่านั้น แลบุคคณฉลาดแลมีคุณวิชาการตั้งนี้ อาจารย์เจ้ากล่าวว้าชื่อ สันนิทพัตติแลฯ

อันว่ากล่าวมาทั้งนี้ คือ พัตติทั้ง ๔ ประการอันเกิดในชั้นรัตนานแห่งสัตว์โลกทั้งปวงนั้น แลสัตว์โลกทั้งปวงนั้นย่อมได้ประโยชน์ซึ่งจะเลี้ยงชีวิตแห่งอาตม เหตุพัตติทั้ง ๔ ประการนี้ย่อมตงแต่งบุคคณทั้งปวง ควรที่จะพิจารณาให้แจ้งในอรรถาภิปรายทั้ง ๔ ประการนี้แล ฯ

(พระบวรพิไชยสงคราม ฉบับใหญ่:314)

1.5 สัมพันธ์กับจากคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าแบ่งเป็น 3 ภาคคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2537:1) คำสอนที่ปรากฏในปุมราชธรรมส่วนใหญ่มักจะได้รับแนวคำสอนที่ปรากฏอยู่ใน พระสุตตันตปิฎก เพราะ สุตตันตปิฎกจะเป็นหมวดที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่วไปโดยเฉพาะในสัณนิทายที่ 5 คือ ขุททกนิทาย ขุททกนิทาย เป็นหนึ่งในบรรดานิทายทั้ง 5 ที่แยกย่อยมาจากพระสุตตันตปิฎก แบ่งย่อยเป็น 5 ประเภท คือ ทีฆนิทาย มัชฌิมนิทาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิทาย และขุททกนิทาย แม้ในส่วนของขุททกนิทายเองก็ตาม คำสอนที่ปรากฏอยู่ในปุมราชธรรมก็มักจะมีมาจากพระธรรมบท และชาดกเท่านั้น ปุมราชธรรมที่มาจากพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิทาย และอรรถกถาชาดกดังนี้

1.5.1 สัมพันธ์กับพระวินัยปิฎก ได้แก่ระเบียบข้อบังคับสำหรับภิกษุสงฆ์

ปุมราชธรรมที่มีมาจาก วินัยปิฎก เล่มที่ 5 ชื่อ มหาวิคค์ โกสัมพีขันธกะ หมวดว่าด้วยเหตุการณ์ในกรุงโกสัมพี ความตอนหนึ่งในปุมราชธรรมต้องการจะกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์มีใจไม่ผูกพยาบาท จึงยกตัวอย่างพฤติกรรมของทีฆาฎุมารมาประกอบการสอนดังนี้

ยังมีราชกุมารผู้หนึ่งชื่อทีฆาฎุมาร กอปรด้วยใจบ่มผูกพยาบาทแก่ทาน แลซึ่งกรุงพรหมทัตราชมากทำลายบ้านเมืองให้พินาศแลพิฆาตพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาแห่งทีฆาฎุมารนั้น แลบรรดาจะได้พิฆาตกรุงพรหมทัตราชคืนสนองไซ้ ทีฆาฎุมารก็บ่มได้พิฆาต

แลที่ฆาฏกุมารนั้นเหตุกอปรัตด้วยเหตุหทัยมิได้ผูกพยาบาทและจะคิดอ่านแต่ผู้เดียวก็ได้เสวยราชสมบัติแลนิทานนี้ก็มิในธรรมเทศนา

(ปุมราชธรรม: 34)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่า มีราชกุมารผู้หนึ่งชื่อที่ฆาฏกุมาร มีจิตใจที่ไม่ผูกพยาบาทแก่ผู้อื่น พระเจ้าพรหมทัตมาทำลายบ้านเมืองและฆ่าพระราชบิดา เมื่อมีโอกาสที่จะได้ฆ่าพระเจ้าพรหมทัต ที่ฆาฏกุมารก็ไม่ฆ่าเพราะไม่คิดผูกพยาบาท และได้ครองราชสมบัติสืบไป

เนื้อความในปุมราชธรรมตรงกับ มหาวัคค์ โกสัมพินชนกะ หมวดว่าด้วยเหตุการณ์ในกรุงโกสัมพี ในพระไตรปิฎก (สุขีพ ปุณฺณานุกาพ. 2539 : 248) ดังนี้

เริ่มต้นด้วยเล่าเรื่องภิกษุ 2 รูปทะเลาะกัน ถึงกับสงฆ์แตกกันเป็นสองฝ่ายและแยกทำอุโบสถ พระผู้มีพระภาคจึงทรงสั่งสอนให้ดูตัวอย่างที่ฆาฏกุมารแห่งแคว้นโกศล ผู้คิดแก้แค้นพระเจ้าพรหมทัตแห่งแคว้นกาสิ ในการที่จับพระราชบิดาของพระองค์คือ พระเจ้าที่มิตี ไปทรมานประจานและประหารชีวิต เมื่อมีโอกาสจะแก้แค้นได้ก็ยังไม่รู้สึกถึงโอวาทของบิดา ที่ไม่ให้เห็นแก่ยาว (คือไม่ให้ผูกเวร จองเวรไว้นาน) ไม่ให้เห็นแก่สั้น(คือไม่ให้ตัดไมตรี) และให้สำนึกว่าเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร จึงไว้ชีวิตแก่พระเจ้าพรหมทัต แล้วกลับได้ราชสมบัติที่เสียคืนไป พร้อมทั้งได้พระราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัตด้วย

จากข้อความตัวอย่างที่ยกมาเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับที่ฆาฏกุมารที่ไม่มีความผูกพยาบาทในปุมราชธรรมสัมพันธ์กับเรื่องราวของที่ฆาฏกุมารซึ่งพระพุทธเจ้ายกมาเป็นตัวอย่างเพื่อสอนพระสงฆ์ไม่ให้ความพยาบาท

1.5.2 สัมพันธ์กับพระสูตรต้นตปิฎก ได้แก่พระพุทธรวณะของพระพุทธเจ้า ปุมราชธรรมมีที่มาจากมหาปริณิพพานสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค สูตรต้นตปิฎก ในเนื้อความของปุมราชธรรมตอนหนึ่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์ประกอบคุณความดี และมีความซื่อสัตย์จึงกล่าวยกเรื่องราวในพุทธประวัติมาเปรียบเทียบ ดังนี้

ในขณะที่เมื่อพระสรพรเพชญพุทธเจ้าเสด็จจนฤพานแลเสด็จไปยังเมืองกุสินาราย ก็เสด็จอยู่พักในร่มไม้แห่งหนึ่งกลางมรรคานั้นยังมีราชกุมารพี่น้องสองคน ผลัดกันเป็นพญาแลคนแลเจ็ดวัน ครั้นผู้หนึ่งเป็นพญาไซ้ ราชกุมารผู้หนึ่งก็ไปทำพานิชกรรม นำเกวียนห้าร้อยมาเถึงพระสรพรเพชญ

พุทธเจ้าเสด็จอยู่ในร่มไม้ฉันนั้น ราชกุมารเอาผ้าสองผืนค่าแลแสนค่าสิ่งทองมาถวายแก่พระสรเพชญ
พุทธเจ้า...

(ปุมราชธรรม: 59)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานได้เสด็จไปเมืองกุสินา
ราย ระหว่างทางหยุดพักใต้ร่มไม้แห่งหนึ่ง พบราชกุมารพี่น้องสองคน ผลัดกันเป็นกษัตริย์คนละเจ็ด
วัน ครั้นเมื่อผู้หนึ่งไปเป็นกษัตริย์ อีกผู้หนึ่งก็ออกไปทำการค้าขาย เมื่อนำเกวียนห้าร้อยเกวียน
มาถึงร่มไม้ ราชกุมารจึงเอาผ้าอันมีค่ามากสองผืนถวายแก่พระพุทธเจ้า

1.5.2.1 สัมพันธ์กับอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดก เป็นชาดกในพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หนึ่งใน 15 คัมภีร์ของขุททก
นิกาย ในพระสุตตันตปิฎก มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าขนาดสั้นบ้าง ยาวบ้าง ตามจำนวนคาถาของ
ชาดกแต่ละเรื่อง แบ่งออกเป็น 22 หมวดหรือนิบาต ตามจำนวนคาถาในเรื่อง ซึ่งมีทั้งสิ้น 547 เรื่อง
เกี่ยวกับที่มาของปุมราชธรรม ปรีดี พิศภูมิวิถิ (2545:135-136) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า

เนื้อความบางตอนในเรื่องปุมราชธรรมปรากฏนิทานชาดกเรื่องต่างๆ และการอธิบาย
ข้อธรรมต่างๆ มีการอ้างเรื่องราวจากชาดก โดยเฉพาะเรื่องมโหสถชาดกซึ่งพระโพธิสัตว์สามารถ
เอาชนะราชศัตรูที่มีกำลังพลเหนือกว่าด้วยปัญญาอันสุขุม มีการยกมาเป็นอุทาหรณ์หลายตอน
ทั้งนี้เพื่อเน้นว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงกอบปรัดด้วยพระปัญญาและมีราชบุโรหิตที่
ประกอบด้วยปัญญานั้น จะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ราษฎรผู้เป็นข้าขอบขัณฑสีมา และทำให้
องค์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรมเดชาณุภาพยิ่งขึ้น

ในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมกล่าวถึงเรื่องมโหสถชาดกมากที่สุด โดยกล่าวถึง
หลายตอน ซึ่งจะกล่าวถึงชาดกเรื่องต่างๆ ที่เป็นที่มาของเนื้อความบางตอนในปุมราชธรรมมีดังนี้

1.5.2.1.1 มโหสถชาดก

มโหสถชาดก เป็นชาดกในอรรถกถาชาดก มโหสถชาดกเป็นเรื่องราวพระ
โพธิสัตว์ซึ่งได้แสดงปัญญาบารมีอย่างล้ำเลิศและคงจะเป็นเพราะเป็นการกล่าวเน้นในเรื่องปัญญานี้
เองที่ทำให้ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องที่นิยมกันอย่างแพร่หลายไปทั่ว ในเรื่องปุมราชธรรมต้องการสอน

พระมหากษัตริย์ ให้ใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาใคร่ครวญให้มาก จึงยกตัวอย่างเรื่องมโหสถชาดก มาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ลงโทษแก่อำมาตย์ผู้หนึ่งอันเป็นนักปราชญ์อันกอปร ด้วยคุณสองประการ แลสั่งให้คุมเอาลงไปแต่พระราชมนทรี ให้เอาไปพิฆาตเสีย จึงพระราชเทวีก็ ให้อำมาตย์ผู้นั้นไปซ่อนไว้ อยู่มาในราตรีภาคนั้นพระมหากษัตริย์ว่า แต่ก่อนมาแลจะได้พิฆาต อำมาตย์ผู้มีปัญญาเสียดังนี้ไซ้ร่าหามีได้ แลในวันนี้แลได้เอาอำมาตย์ผู้มีปัญญาไปพิฆาตเสียนั้นมิ ควรนักหนา แลพระมหากษัตริย์มิได้บรรทมหลับ จึงพระราชเทวีทูลคดีโดยสัตย์ว่าอำมาตย์นั้นข้า พระเจ้าให้ซ่อนเอาไว้แล้วยังคงชีวิตอยู่ พระมหากษัตริย์ก็มีพระหฤทัยชื่นชมแต่พระราชเทวีนักหนา

(ปุมราชธรรม: 26)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ามีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ลงโทษให้ประหาร อำมาตย์ผู้เป็นนักปราชญ์กอปรด้วยคุณงามความดีและกล้าหาญ พระมเหสีได้บอกให้อำมาตย์ผู้นั้น ซ่อนตัวไว้ คืนวันหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงรำพึงว่า ไม่ควรรับสั่งให้ประหารอำมาตย์ผู้มีปัญญา ทำให้พระองค์ทรงบรรทมไม่หลับ พระมเหสีจึงทูลว่าอำมาตย์ผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ตนได้ให้ซ่อนตัวไว้ พระมหากษัตริย์จึงชื่นชมพระมเหสีมาก จากตัวอย่างในปุมราชธรรมมีโครงเรื่องคล้ายกับเนื้อความ ในมโหสถชาดกที่หลวงวิจิตรวาทการ.(2499:139-142) กล่าวไว้ดังนี้

พระเจ้าวิเทหราชตั้งแต่ได้ทรงรับสั่งให้ฆาตมโหสถเสีย ก็ทรงคำนึงว่า มโหสถตั้งแต่เข้ามา อยู่ก็ยังไม่เคยปรากฏว่าทำร้ายพระองค์เลย แม้จะมีข่าวอย่างโน้นอย่างนี้ก็เป็นเพราะผู้อื่นทั้งนั้น เพียงอาจารย์ทั้ง 4 บอกเล่าก็ทรงเชื่อโดยมิได้พิจารณาไตร่สวน เมื่อทรงรำพึงดังนั้นก็ทำให้ไม่ สบายพระทัย เลยทำให้พระองค์ทรงบรรทมไม่หลับกระสับกระส่ายไปมา พระนางอุทุมพรเห็นพระ สวามีพลิกกระสับกระส่ายจึงทูลถามถึงสาเหตุที่ไม่สบายพระทัย พระองค์ก็ดรัสบอที่ได้ข่าวมาว่า มโหสถจะคิดกบฏจึงได้สั่งให้ประหารชีวิตเสียแล้ว พระนางถึงกับตกพระทัยแต่ก็ควบคุมสติได้ เพราะได้ทราบว่ายังมิได้ประหารมโหสถ จึงทูลเล่าโลมให้คลายพระทัย บรรทมหลับไปได้ พระนาง จึงเขียนสาส์นให้คนถือไปห้ามมโหสถ มโหสถได้รับข่าวจากราชบุรุษที่วางใจ ก็รีบจัดแจงออกไปยัง บ้านเก่า เกณฑ์ประชาชนที่เคารพนับถือได้เป็นจำนวนพันก็พากันแห่แหนมายังพระราชวัง อาจารย์ ทั้ง 4 ไปคอยดักฆาตมโหสถตั้งแต่เช้า แต่เมื่อไม่เห็นมโหสถมาก็ผิดหวัง มโหสถพร้อมด้วย ประชาชนพากันเข้าไปยังพระราชวัง เมื่อถึงเห็นพระเจ้าวิเทหราชประทับอยู่ที่พระแทลก็ลงจากรถ ถวายบังคม พระเจ้าวิเทหราชเห็นมโหสถลงมาถวายบังคมก็ค่อยใจขึ้น

จากข้อความตัวอย่างข้างต้นเนื้อความส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้าวิเทหราชทรงรับสั่งให้ยามโหสถ และทรงไม่สบายพระทัย จนทำให้พระองค์ทรงบรรทมไม่หลับ พระนางอุทุมพรเห็นพระสวามีกระสับกระส่ายจึงทูลถามถึงสาเหตุที่ไม่สบายพระทัย พระองค์ก็ตรัสบอกที่ได้ข่าวว่ามโหสถจะคิดกบฏจึงได้สั่งให้ประหารชีวิตเสียแล้ว พระนางจึงทูลเล่าโลมให้คลายพระทัยบรรทมหลับไปได้มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องในปฐมราชธรรม มีลักษณะเนื้อเรื่องที่คล้ายคลึงกันโดยมาก เพียงแต่ในปฐมราชธรรมไม่ได้บอกชื่อบุคคลไว้เท่านั้น และแตกต่างกันตรงที่ในมโหสถชาดกพระมเหสีไม่ได้บอกกับพระมหากษัตริย์ว่าได้ซ่อนพระมโหสถไว้เช่นในปฐมราชธรรมแต่ก็ไม่ได้ทำให้เนื้อความโดยรวมเสียไป

นอกจากนี้ในวรรณกรรมเรื่องปฐมราชธรรมเนื้อความตอนที่ต้องการสอนพระมหากษัตริย์ว่าเมื่อเห็นว่ามีศัตรูอย่าปล่อยศัตรูไว้ควรทำลายให้สิ้นซากเพื่อไม่ให้ศัตรูย้อนกลับมาทำลายตน จึงกล่าวถึงเรื่องมโหสถชาดกมาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

ยังมีพระราชเทวีผู้หนึ่งพิฆาตพระมหากษัตริย์ผู้เป็นราชสวามี แล้วก็เอาพราหมณ์ผู้เป็นบโรหิตขึ้นเป็นพญา แลราชบุตรแห่งพระมหากษัตริย์นั้นก็มิสองพระองค์ จึงพราหมณ์ก็คิดเห็นราชกุมารผู้ใหญ่อันได้ประมาณสามขวบนั้นกอบประด้วยปัญญาหลัก จึงรำพึงว่า พ หน่าไปเห็นวราชกุมารผู้หนึ่งจะเป็นศัตรูบมิอย่า พราหมณ์คิดที่จะพิฆาตราชกุมารนั้น ราชเทวีผู้เป็นมารดา ก็ให้ทรพย์แก่พี่เลี้ยงให้อากุมารนั้นหนีไปยังประเทศเมืองอื่น อยู่มาพระราชกุมารผู้น้องก็ใหญ่ขึ้นมาแล้วรู้หลักสามารถก็พิฆาตพราหมณ์เสีย แล้วก็เชิญราชกุมารผู้พี่นั้นมาเสวยราชสมบัติ ...

(ปฐมราชธรรม: 30-31)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ามีพระมเหสีผู้หนึ่งฆ่าพระมหากษัตริย์แล้วให้พราหมณ์บโรหิตขึ้นเป็นใหญ่ พระมเหสีมีพระราชบุตรกับพระมหากษัตริย์สองพระองค์ พราหมณ์เห็นวราชกุมารผู้พี่นั้นมีปัญญาจึงคิดกำจัด พระมเหสีจึงให้ทรพย์แก่พี่เลี้ยงพราชกุมารหนีไปอยู่เมืองอื่น ต่อมาราชกุมารผู้น้องเติบโตใหญ่ขึ้นก็ฆ่าพราหมณ์และเชิญราชกุมารผู้พี่มาครองราชย์สมบัติ จากตัวอย่างในปฐมราชธรรมมีเนื้อความตรงกับมโหสถชาดก (หลวงวิจิตรวาทการ. 2499:139-142) ดังนี้

พระชนกของพระเจ้าจูลณี ทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาจูลณี และพระราชชนนีของพระเจ้าจูลณี ทรงพระนามว่า พระนางสลากเทวี เมื่อพระเจ้าจูลณีเกิดแล้ว และพระนางสลากเทวีเริ่มตั้งครรภ์อรสองครั้งที่สอง พระนางได้ทำชู้กับพราหมณ์ ชื่อว่า ฉัมภิ ได้ปลงพระชนม์พระราชสวามีเสีย

แล้วยกพราหมณ์ฉิมภีขึ้นครองราชย์สมบัติ และประสูติพระโอรสอีกคนหนึ่งชื่อติชิตกุมาร ซึ่งพราหมณ์ฉิมภีเข้าใจว่าเป็นลูกของตน จึงได้รับการเลี้ยงดูโดยปลอดภัย ส่วนพระเจ้าจูลนีนั้นพราหมณ์ฉิมภีมีความรังเกียจ และเมื่อเห็นความฉลาดของพระเจ้าจูลนีก็คิดกำจัดเสีย เมื่อพระนางสลากเทวีทรงทราบจึงออกอุบายให้พ่อครัวพาพระราชกุมารหนีไปยังสากลนคร ส่วนทางปัญจาลนครนั้น เมื่อติชิตกุมารเติบโตขึ้นและรู้ว่าตนไม่ใช่ลูกพราหมณ์ฉิมภี รู้เรื่องราวที่พระราชชนนีฆ่าพระชนก รู้ว่าพระเชษฐาต้องถูกพาหนีไปอยู่มัทธรัฐ ติชิตกุมารจึงฆ่าพราหมณ์เสีย แล้วก็เชิญพระเชษฐากลับมาครองราชย์สมบัติ

จากข้อความตัวอย่างเนื้อความกล่าวถึงพระนางสลากเทวีเป็นชู้กับพราหมณ์ฉิมภี จึงลอบวางยาฆ่าพระเจ้ามหาจูลนีแล้วให้พราหมณ์ฉิมภีขึ้นเป็นใหญ่ พราหมณ์ฉิมภีเห็นว่าจูลนีกุมารผู้พี่นั้นมีปัญญาจึงคิดกำจัด พระมเหสีจึงออกอุบายพ่อครัวพาจูลนีราชกุมารหนีไปอยู่เมืองอื่น ต่อมาเมื่อติชิตกุมารเติบโตขึ้นและรู้ว่าตนไม่ใช่ลูกพราหมณ์ฉิมภี รู้เรื่องราวที่พระราชชนนีฆ่าพระชนก รู้ว่าพระเชษฐาต้องถูกพาหนีไปอยู่มัทธรัฐ ติชิตกุมารจึงฆ่าพราหมณ์เสีย แล้วก็เชิญพระเชษฐากลับมาครองราชย์สมบัติ จะเห็นได้ว่าเนื้อความในมหิทธิศาสตร์ดั่งกล่าวสัมพันธ์กับเนื้อความในเรื่องปุมราชธรรมโดยมีโครงเรื่องเหมือนกัน แตกต่างกันตรงที่ในปุมราชธรรมไม่ได้กล่าวถึงชื่อบุคคลไว้ และในมหิทธิศาสตร์กล่าวถึงพ่อครัวได้พาจูลนีกุมารหนีไป แต่ในปุมราชธรรมกล่าวถึงพี่เลี้ยงที่พาจูลนีกุมารหนีไป ซึ่งลักษณะที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ไม่ได้ทำให้เนื้อความหรือสำคัญโดยรวมเสียไป

1.5.2.1.2 ปัญจาทุทธชาดก

ปุมราชธรรมมีที่มาจาก ปัญจาทุทธชาดก อรรถกถาชาดก ลำดับที่ 55 ศาลารายหลังที่ 1 ศาลาเลื่อนศักดิ์ โดยในปุมราชธรรมต้องการสอนให้พระมหากษัตริย์รู้จักเอาตัวรอดโดยใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา จึงได้กล่าวถึงปัญจาทุทธชาดกมาเปรียบเทียบให้เห็นเด่นชัด ดังนี้

อันคือว่ามีสติปัญญาอันฉลาด แลได้พ้นจากเงื้อมมือศัตรู อนึ่ง แม้นเข้าอยู่ในเงื้อมมือศัตรูแล้ว แลได้พ้นจากอำนาจศัตรูนั้นก็มิแล เมื่อบรมโพธิสัตว์เป็นมาณพผู้หนึ่ง แลไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักกสิลา ครั้นแลกลับมา พบยักษผู้หนึ่งเป็นยางอยู่ทั่วสรรพางค์ครั้นแลเห็นโพธิสัตว์ แลยักษนั้นก็แล่นสาวมาหาโพธิสัตว์ ๆ เอารหนูยงแลปิ่นนั้นก็ติดตัวยักษนั้นอยู่แลโพธิสัตว์เอาหัตถ์บาทตีบตียักษนั้น หัตถ์บาทโพธิสัตว์นั้นก็ติดตัวยักษนั้นอยู่ แลโพธิสัตว์ก็แทงตันด้วยเคียว ๆ นั้นก็ติดอยู่ แลโพธิสัตว์รู้ว่าจะมีพ้นจากมือยักษนั้นแล้ว โพธิสัตว์จึงกล่าวแก่ยักษนั้นว่า ดูกรยักษ ตัวกู่นี้เพชร ถ้าแลมึงกินเนื้อแห่งกูก็ดี เลือดแห่งกูก็ดี จะคงอยู่ในท้องมึงนั้นหามิได้ แต่ปากมึงจะ

ดรลดออกไปโดยทวารแล แลมีงจักถึงแก่มรณภัยเที่ยงแท้ ครั้นแลยักษ์ได้ยินถ้อยคำโพธิสัตว์ กล่าวดังนี้ ยักษ์นั้นจึงคิดรำพึงว่า แต่กูเอาเป็นอาหารก็มากมาแล้ว แลมานพผู้นี้ถ้อยคำแลกริยานั้น หลากทั้งปวง ถ้าแลกูเอามานพผู้นี้กินเป็นอาหารไซ้ เห็นว่าชีวิตกูจะฉิบหายเป็นเที่ยงแท้ แลยักษ์ นั้นก็ปล่อยโพธิสัตว์เสีย

(ปุมราชธรรม: 71)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าการใช้สติปัญญาอันฉลาดให้หลุดพ้นจากเงื้อมมือ ศัตรู โดยกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมานพผู้หนึ่งไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักกสิลา ครั้นเดินทางกลับ พบยักษ์ตนหนึ่งมียางอยู่ทั่วตัว เมื่อยักษ์เห็นมานพนั้นก็ตรงเข้ามาหาโพธิสัตว์ ๑ เอารนุยก็ติดตัวยักษ์นั้น โพธิสัตว์เอาเท้าตียักษ์เท่านั้นก็ติดตัวยักษ์ โพธิสัตว์เอาเศียรตันเศียร นั้นก็ติดอยู่กับตัวยักษ์ โพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ตัวของโพธิสัตว์นี้เป็นเพชร ถ้ายักษ์กินเนื้อหรือเลือด ของตนยักษ์จะต้องตายยักษ์นั้นก็ปล่อยโพธิสัตว์

จากตัวอย่างในปุมราชธรรมมีเนื้อความคล้ายกับปัญญาพุทธชาฎก (นิยะดา เหล่า สุนทร. 2545:10) กล่าวคือ โพธิสัตว์เป็นปัญญาพุทธกุมาร ราชบุตรแห่งพญาพาราณสีไปเรียนศิลป ศาสตร์ ณ เมืองตักกสิลา ได้อาวุธจากอาจารย์มา 5 อย่าง กลับมาถึงปากป่า พบยักษ์ตนหนึ่งมีหน้า ขาว มือเท้าเขียว ท้องกาง ปัญญาพุทธกุมาร ก็เข้ารบกับยักษ์นั้น จนสิ้นอาวุธ จึงบอกแก่ยักษ์ว่าวชิ ราวุธยังมีอยู่ในท้อง ยักกลัวก็ยอมแพ้ปัญญาพุทธกุมาร จะเห็นได้ว่าเนื้อความในปุมราชธรรมและ ในปัญญาพุทธชาฎก มีความสัมพันธ์กันในด้านโครงเรื่องในปัญญาพุทธชาฎกซึ่งเป็นที่มาของ เนื้อความดังกล่าวในปุมราชธรรม

1.5.2.1.3 อัสสาดะมันตะชาดก

ปุมราชธรรมที่มาจาก อัสสาดะมันตะชาฎก อรรถกถาชาดก ลำดับที่ 61 ศาลา รายนหลังที่ 1 ศาลาเลื่อนศกดิ์ ดังนี้

...ในธรรมเทศนาว่า พระโพธิสัตว์เกิดในเมืองตักกสิลานคร เป็นคฤหิศาปาโมกข์ จึงบวช ผู้หนึ่งมาเรียนเอาศาสตรามนตร์ แลนางผู้เป็นมารดาโพธิสัตว์นั้นอายุได้ร้อยเจ็ดสิบพรรษา จักขุทั้ง สองข้างนั้นบได้แลเห็น แลบวชผู้เป็นศิษย์แห่งโพธิสัตว์นั้น ว่าจะได้เป็นเคหฐานด้วยนางนั้น ๑ ถือ อสิธราจา จักราวเดินมาประหารที่เทห ว่าจะพิฆาตพระโพธิสัตว์ ๑ ก็ถามมารดาว่าทำสิ่งใด ครั้งนาง ผู้เป็นมารดาได้ฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์ถามนั้น ก็บังเกิดละอายนักหนา ล้มลงถึงสิ้นชีวิตในที่นั้น...

(ปุมราชธรรม: 59-60)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระโพธิสัตว์เกิดในเมืองตักกสิลาเป็นคฤทิตา ปาโมกข์ มีบรูษผู้หนึ่งมาเรียนเอาศาสตรามนตร์ มารดาโพธิสัตว์นั้นมีอายุได้ 170 ปี ดาบอดทั้งสองข้าง บรูษผู้เป็นศิษย์แห่งโพธิสัตว์นั้นบอกว่าจะอยู่ร่วมกับนาง ๆ จึงถือมีดจับราวเดินมาว่าจะแทงที่ร่างกายพระโพธิสัตว์ ๆ ก็ถามมารดาว่าจะทำสิ่งใด เมื่อมารดาได้ฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์ถาม ก็เกิดความละอายใจมาก ถึงกับสิ้นชีวิตในทันที

จากตัวอย่างในปุมราชธรรมมีเนื้อความคล้ายกับอัศสาตะมันตะชาฎก (นิยะดา เหล่าสุนทร. 2545:11) กล่าวคือ โพธิสัตว์เป็นทิตาปาโมกข์อยู่ในเมืองตักกสิลา มีมานพผู้หนึ่งมาเรียนอศสาตะมันต์ โพธิสัตว์จึงให้มานพนั้นไปปรนนิบัติมารดาอายุ 120 ปี แล้วบอกให้มานพกล่าวสรรเสริญรูปร่างของมารดา ฝ่ายศิษย์นั้นก็ทำตามโพธิสัตว์ สตรีแก็มีความยินดีในราคะจึงบอกให้มานพฆ่าอาจารย์เสีย ศิษย์นั้นก็บอกความแก่โพธิสัตว์ ๆ จึงเอาไม้มะเดื่อทำรูปคนคลุมผ้าอนไว้ แล้วมานพนั้นจึงบอกแก่มารดาอาจารย์ว่าโพธิสัตว์นอนอยู่ที่นั่นจงฆ่าเสีย หญิงแก็นั้นก็ไต่ราวมาพันรูปไม้จนล้มลงขาดใจตาย จะเห็นได้ว่าเนื้อความดังกล่าวในปุมราชธรรมสัมพันธ์กับเนื้อความในอัศสาตะมันตะชาฎกโดยมีเนื้อความตรงกัน

1.5.2.1.4 อัมพชาดก

ปุมราชธรรมมีที่มาจาก อัมพชาดก ในอรรถกถาชาดก เรื่อง อัมพชาดก ปรากฏในปุมราชธรรมเนื้อหาตอนที่ต้องการสอนบุคคลทั่วไปให้มีความกตัญญูรู้คุณ ดังนี้

จะกล่าวนิทานหนึ่งเล่า ในธรรมเทศนาว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันฑาลผู้หนึ่งรู้มนตร์อันวิเศษ ก็เอาน้ำมารดต้นม่วงแล้วก็บังเกิดผลม่วงชื่ออากาศ ผลอันใช้เทศกาลที่ม่วงจะเป็นผลนั้น แลคนทั้งหลายได้บริโภค อยู่มาเทวทัตมาเป็นมิตรด้วยพระโพธิสัตว์ก็เรียนเอามนตร์นั้น พระโพธิสัตว์ก็สั่งสอนว่า ถ้าจะสำแดงมนตร์นี้ไซ้ในฐานแห่งใดไซ้ ให้บอกวามนตร์นี้เรียนไปแต่บ้านจันฑาล จึงจะได้ลาภสักการะสืบไป แลมนตร์นั้นจึงจะเป็นประสิทธิ อยู่มาเทวทัตเอามนตร์นั้นไปสำแดงแต่พระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในอุทยานแห่งพระมหากษัตริย์นั้น เทวทัตก็ทูลวามนตร์นี้ข้าพระเจ้าเรียนมาแต่เมืองตักกสิลา แลซึ่งเทวทัตได้เรียนมนตร์นั้นมาแต่จันฑาลคาม แลอำพรางว่าเรียนมาแต่เมืองตักกสิลานครนั้น จึงมนตร์นั้นมิได้เป็นประสิทธิแลมิได้เป็นประโยชน์สืบไป

(ปุมราชธรรม: 51)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทรบาลผู้รั้งมนตรีวิเศษ คือเอาน้ำมารดต้นมะม่วงแล้วมะม่วงก็ออกผล อยู่มาเทวทัตมาเป็นมิตรกับพระโพธิสัตว์ก็เรียนเอามนตร์นั้น พระโพธิสัตว์ก็สั่งสอนว่า ถ้าจะแสดงมนตร์นี้ในที่ใดให้บอกวามนตร์นี้เรียนมาจากบ้านจันทรบาล จึงจะได้ลาภสืบไป อยู่มาเทวทัตเอามนตร์นั้นไปแสดงแก่พระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในอุทยาน เทวทัตก็ทูลวามนตร์นี้ตนเรียนมาจากเมืองตักกสิลามนตร์นั้น จึงมิได้ผลสืบไป

จากตัวอย่างข้อความในปุมราชธรรมมีเนื้อความคล้ายกับอัมพชาดก (นิยะดา เหล่าสุนทร.2542:64) กล่าวคือ พระโพธิสัตว์เป็นคนจันทรบาลมีวิชาที่จะทำให้มะม่วงออกลูกได้ บุรุษผู้หนึ่งประสงค์จะได้วิชาจากพระโพธิสัตว์ ๆ ไม่เต็มใจที่จะรับสอนวิชาให้ เพราะมีลักษณะที่แสดงถึงเป็นผู้กตัญญูให้เห็น แต่ภรรยาอ้อนวอนจึงต้องรับสอนเสียมิได้ เมื่อสำเร็จวิชาแล้ว บุรุษผู้นี้ได้ไปรับราชการอยู่กับพระเจ้าพาราณสี สามารถทำมะม่วงให้ออกนอกฤดูกาลได้ จนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน บุรุษผู้นี้มีความละเอียดเมื่อพระเจ้าพาราณสีประสงค์จะรู้ว่าเขาได้วิชามาจากผู้ใด จึงดอปลีงไปว่าได้จากทศปาโมกข์ผู้หนึ่งเพราะเกรงว่าจะเป็นที่รังเกียจ ถ้ามาจากอาจารย์ที่เป็นคนจันทรบาล มนตร์จึงเสื่อม เขาไม่สามารถทำให้มะม่วงออกนอกฤดูกาลได้ พระเจ้าพาราณสีเมื่อรู้ถึงความเป็นผู้กตัญญูของเขา จึงให้ขับออกจากเมือง

1.5.2.1.5 สัมพันธ์กับพระธัมมปัทฏฐกถา

ปุมราชธรรมมีที่มาจากพระธัมมปัทฏฐกถาแปลภาค2 เรื่องพระนางสามาวดี ดังนี้

บุรุษผู้ใดจะใคร่ได้เป็นผู้ดีไซ้ ย่อมคิดอ่านเห็นอันวิเศษ แลเมื่อยังบ่ได้เป็นผู้ดีนั้น ก็บ่ห่อนจะถึงซึ่งชีพิตประสงค์ุโฆษกุมารนั้น เศรษฐีจะพิฆาตถึงเจ็ดถ่า เหตุโฆษกุมารจะได้เป็นผู้ดี เศรษฐีจึงพิฆาตบมิได้ ส่วนบุตรเศรษฐีเองไซ้ เหตุบมิได้เป็นผู้ดี แม้นว่าหาผู้ใดจะคิดอ่านพิฆาตบมิได้ก็ดี ก็ถึงซึ่งพินาศฉิบหายเองแล

(ปุมราชธรรม: 36)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าบุคคลใดจะได้ดี และเมื่อยังไม่ได้ดีนั้นก็ยังไม่ถึงแก่ความตาย เช่นโฆษกุมาร เศรษฐีคิดจะฆ่าถึง 7 ครั้ง แต่ก็ฆ่าไม่ได้ ส่วนบุตรเศรษฐีแม้ว่าไม่มีใครคิดฆ่า เพราะจะไม่ได้ดีก็ถึงแก่ความตายเอง

จากตัวอย่างในปุมราชธรรมมีเนื้อความตรงกับพระธัมมปัทฏฐกถาแปลภาค2 เรื่องพระนางสามาวดี (นิยะดา เหล่าสุนทร. 2545 : 247 – 248) กล่าวคือ โฆสกเศรษฐีเป็นบุตรของ

นางโสภณีในกรุงโกสัมพี แต่ถูกมารดาพาไปทิ้ง เศรษฐีผู้หนึ่งได้เก็บกุมารไปเลี้ยงเพราะทราบจากปุโรหิตว่ากุมารที่เกิดในวันนี้จะเป็นเศรษฐี และหวังจะให้กุมารผู้นี้แต่งงานกับบุตรในครรภ์ของภรรยาของตนหากเกิดเป็นหญิง แต่การไม่เป็นดังที่หวังไว้ เพราะเศรษฐีได้บุตรชาย กุมารผู้นี้จึงเป็นคู่แข่งกับบุตรเศรษฐีโดยไม่ตั้งใจ เศรษฐีพยายามกำจัดกุมารหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ ในที่สุดต้องเสียลูกชายของตนไป กุมารผู้นี้ได้ไปแต่งงานกับธิดาเศรษฐีผู้หนึ่ง นางเป็นผู้เฉลียวฉลาดได้แก้ไขให้สามีของนางรอดพ้นจากการปองร้ายของบิดาเลี้ยง ในที่สุดได้ช่วยให้สามีได้สมบัติทั้งหมดของบิดาเลี้ยง

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องปุมราชธรรมกับเรื่องพระนางสามาวดี โดยในปุมราชธรรมจะกล่าวถึงเนื้อความโดยสรุปหรือสาระสำคัญในเรื่อง ซึ่งตรงกับเรื่องพระนางสามาวดีซึ่งกล่าวถึงเนื้อเรื่องโดยละเอียด

2. ความสัมพันธ์ระหว่างปุมราชธรรมกับตำราพิชัยสงคราม

ปุมราชธรรมมีที่มาจากตำราพิชัยสงคราม ความในรายตอนที่ว่าด้วยวิธีเลือก ขุนพลของพระมหากษัตริย์นั้น กล่าวถึงกลศึก 21 ประการ กลศึกแต่ละอย่างนั้นทำอย่างไร เนื้อความในรายตอนนี้ตรงกับตำราพิชัยสงคราม พระบวรพิชัยสงคราม ฉบับใหญ่ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ ทรงชำระในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพุทธศักราช 2368 และที่สำคัญคือตำราพิชัยสงครามฉบับนี้ กล่าวถึงพระมหาจักรพรรดิ และคัมภีร์กามนทกั ไว้ในโคลงบทหนึ่งด้วยดังนี้

มหาจักรพรรดิ กล่าวอรรถในกามนทกั มีผู้เป็นองค์ท้าวพญา รักษาธรรมครองยศ
ทรงทพิศครองพงศ์ จำนางสัตว์สุฟ้า ชักหน้าสู่เมืองสวรรค์ กันศัตรูภายใน ไล่ศัตรูภายนอก

(ปุมราชธรรม:85)

สมเด็จพระจักรพรรดิรู้	คัมภีร์
ชื่อว่านามกามนทกั	กล่าวแก้
พิชัยสงครามศรี	สุรราช
ยี่สิบเบ็ดกลแล้	เลิศให้เห็นกล

(พระบวรพิชัยสงคราม ฉบับใหญ่:69)

กลศีกทั้ง 21 ประการในปฐมราชธรรม ตอนที่แต่งเป็นร้อย มีเนื้อความตรงกับ พระบรมพิไชยสงคราม ฉบับใหญ่ เช่น

กลหนึ่งชื่อฟ้า้งาดิน ฝึกพลพฤษทามาตย์ ให้ใจอาจใจหาญ ชำนาญชาญช่างม้า ค้ำกลางรณรงค์ มั่นคงซึ้งจับเจียว เหลียวหน้าหลังซ้ายขวา ไปมาจับจับไว ใสสอดยอดยวดยง จงชำนาญชาญแล่น แว่นไลเส้นปืนไฟ หน้าไม้ไชรีปืนธนู ครูดาบดั่งสร้างเขน แพนเหล่าเสโลโตมรกรไกวฟุ้งเชียวชาญ ชำนาญศิลป์ทั้งปวง ทะลวงฟันรันธุม ชุมพลสืบพลร้อย อย่าให้คล้อยคลาดกัน หมู่พลพันพลหมื่น หั้นพลแสนพลล้าน ใจเตียวค้ำนเตียวมา แปรงาข้างบ้ายตาม ฟังความตามบังคับ ...

(ปฐมราชธรรม:90-91)

กลศีกอันหนึ่ง ชื่อว่าฟ้า้งาดิน หมั้นสำเหนียกพลพฤษทามาตย์ ให้ใจอาจใจหาญ ชำนาญช่างม้ากล้าณรงค์ มั่นคงซึ้งจับเจียว เหลือบเหลียวหน้าซ้ายขวา ไปมาจับจับไว ใสสอดยอดยวดยง จงชำนาญแล่นแว่นไว ปืนไฟหน้าไม้พิช สนิทธนูดาบดั่งแพน แสนเสโลโตมรกรไกวฟุ้งเชียวชาญ ชำนาญศิลป์ทั้งปวง ทะลวงฟันรันธุม ชุมพลสืบพลร้อย อย่าให้คล้อยคลายกัน ทั่วพลพันพลหมื่น หั้นพลแสนพลล้าน จรเตียวดาลเต็ดมา แปรงาข้างบ้ายตาม ฟังความตามบังคับ กับเสบียงเรียงดู ประดุงไพร่พลช่างม้า กลศีกอันนี้ว่า ชื่อฟ้า้งาดิน

(พระบรมพิไชยสงคราม ฉบับใหญ่:99)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่า กลชื่อฟ้า้งาดินหมั้นปลุกใจไพร่พลให้อาจ กล้าหาญ และหมั้นฝึกซ้อมการใช้ช่าง ม้า อาวุธทุกชนิดให้มีความชำนาญ ทั้งมีความรวดเร็วในการสื่อสาร เคลื่อนย้ายพลเป็นหมู่เป็นกองมิให้แตกแยกจากกัน

ในตำราพิไชยสงครามฉบับรัชกาลที่ 1 มีเนื้อความบางวรรคที่ขาดหายไป เมื่อเทียบกับเนื้อความในปฐมราชธรรม ดังนี้

กลหนึ่งชื่อล่อช้างป่า ฝึกศีกจะค้ำคศีก ครั้นเห็นศีกแล่นไล่ บ่ค่อยได้ค่อยตาม ลามปามแล่นไล่มา ให้แต่งหาขุมขวาก ภาคที่เหวที่ตม แต่งให้ลุ่มขุมหลุม ชุมซ่อนพลสองปราด แต่งให้ลาดเบื่องหน้า คอยหยุดท่าที่ดี ถ้าไพร่เห็นบได้ ไว้เร่งรุกเร่งรุม ให้ตกขุมตกทาง วางตกเหวตกตม ชมเหล่นมาหวังได้ ศีกเห็นไซ้ใจชด ค่อยถอยถดทเทา ฝ่ายเขาขามบไล่ ฝ่ายเราไปลี้ร้พลไว้เป็นกลหลายท่า ปุ่บรรดาหน้าหลัง ระวังยัวจงหลายแห่ง สบที่แต่งเนองเนอง พลเขาเปลื้อง

พุทธศักราช 2368 นั้น ได้คัดลอกข้อความจากราย ในปฐมราชธรรมไปเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการ
 รบส่วนตอนอื่นๆที่ไม่เกี่ยวกับการศึกสงครามคงจะมีการตัดออกไป

ในตำราพิไชยสงครามฉบับที่หมอบรัดเลย์จัดพิมพ์จำหน่ายกล่าวถึงลักษณะของ
 เสวกามาตย์ที่พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งให้เป็น ขุนเวียง ขุนวัง ขุนคลัง และขุนนา ทั้ง4
 ตำแหน่งนี้มีเนื้อความตรงกับราชวิจารณ์ธรรมเช่น

ขุนใด บ่ เคืองใจราชฎ์ ขุนใด บ่ บาดใจคน ขุนใดเอาท่างนใจไพร่ ขุนไฝ่ข้างเต็ม
 ฉาง ขุนใดรู้จักบางจักบึง ขุนรู้ค้ำนึ่งเอาชอบ ขุนรอบรู้คดีควร ขุน บ่ ลวนลามโลก ขุนรู้โอบเอา
 ใจ ขุนแผ้วไพร่เป็นท่ง ขุนปลงที่ว่างลุ่มดอน ขุน บ่ หย่อนให้ผิด ขุนรู้คิดกำลังพล ขุนรู้ปรน
 ผ่อนหา สิบสี่ตราแต่งไว้ ขุนตั้งนี้ฟังให้แต่งตั้งขุนนา

(ปฐมราชธรรม:87)

นอกจากนี้ในตำราพิไชยสงครามฉบับ ร.1 มีเนื้อความบางวรรคที่ขาดหายไป เมื่อเทียบกับ
 ปฐมราชธรรม ดังนี้

กลหนึ่งชื่อยอนภูเขา ข้าศึกเนาประชิ ให้ริดูควรชอบ ที่จะชอบจะชัง ให้สร้างเสริดยัก
 ย้าย ฝ่ายพลเขาเอาเสบียง เรียงงานนอกเป็นกล ในมณฑลเมืองเรา เอาใจไพร่ใจพล คนผู้อยู่
 ประจำงาน ทานเหล่าข้าวเป็นเสบียง อย่าให้เสียงโจกเจก จงเป็นเอกรวมใจ หน้างานใครใคร
 รบ แต่งบรรจบพลแล่น ในหน้าแก้วนชวนกัน แต่งทะเลวงพันบุกทัพ คอยครันศัพท์สำคัญ หาที่
 ยอยันที่ย่าง เอาช้างม้าเป็นดิน ปืนคูหักค่ายเข้า รบรุกเร้ารุมแทง อย่าคลาแคลงพรายพริต ดัด
 ไม่ไหลลัดด้วยกัน ให้สำคัญจงแม่น แล่นช้างม้าวางขวาง เขาตามยากเอาเรา เทาทิศไม้दनหมาย
 ข้าศึกตามตายกลักกลาด บาดเจ็บบ่างป่วยการ ดาลศัตร์รู้รันทด กฏด้วยเสียงปืนไฟ ในเมือง
 เร่งให้ไห้อ่อง ให้มีก้องนินนาท ปี่พาทย์เสียงสรไน ชมชื่นใจขับรำ ทำทรงองอาจ ปืนพิฆพาด
 ปรนศร นี้ชื่อยอนภูเขา

(ปฐมราชธรรม : 92)

กลหนึ่งยอนภูเขา ข้าศึกเนาประชิ ให้ริดูช่องชอบ ที่จะชอบจะชัง แต่งระวังยักย้าย
 ฝ่ายพลเขาเอาเสบียง เรียงงานในเมืองเรา เอาใจไพร่ใจพล คนอยู่ประจำการ หน้างานใครๆ
 รบ แต่งบรรจบพลแล่น ให้ทำแก้วนชวนกัน แต่งทะเลวงพันบุกทัพ คอยฟังศัพท์สำคัญ หาที่ยัน
 ที่อ้าง เอาช้างม้าเป็นดิน ปืนคูหักค่ายเข้า รบรุกเร้ารุมแทง อย่าคลายแคลงพรายพลัด ดัดให้
 ม้วยด้วยกัน ให้สำคัญจงแม่น แล่นช้างม้าวางขวาง เขาตามยากเอาเรา เทาทิศที่दनหมาย ฆ่า

ให้ตายกลางลาด ต้องบาดเจ็บป่วยการ ศัตรูลาระทศ ชดด้วยเสียงปืนไฟ ในเมืองเร้งโห้ร้อง
ให้มื่ก้องนินนาท มีปีพาทย์เสียงสรวลใน ชมชื่นใจขับรำ ชันท่าทงองอาจ ปืนไฟพาดประหนึ่ง
กลซ้อยอนภูเขา

(ตำราพิไชยสงครามฉบับ ร.1 : 100)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างปุมราชธรรมกับพงศาวดารพม่า

เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อความบางตอนเป็นเรื่องในอดีตหรือนิทานเหตุการณ์ต่างๆ ตามด้วยอุทาหรณ์ผลของเหตุการณ์นั้นๆ โดยเนื้อความส่วนใหญ่เป็นประวัติศาสตร์มอญและพม่าทั้ง ตอนที่ว่าด้วย ราชธรรม กับ ราชพยัคติธรรม มีหลายเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับมอญ (เมืองสะเทิม) และพม่า (เมืองพุกาม) เช่นเรื่องพระเจ้าอโนรธามางซ่อ (เอกสารต้นฉบับใช้ว่า อโนรธามางซ่อ) ลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่า เรื่องปุมราชธรรมของไทยอาจมีที่มาจากมอญหรือพม่าก็เป็นได้ ปรากฏเนื้อความเกี่ยวกับมอญ และพม่า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

..อยู่มา ยังมีกาลวันหนึ่งเล่า อโนรธามางซ่อเสด็จไปยังฐานข้างเหนือแล้วเสด็จคืนลงมา ก็ได้ยินเสียงมณโฑ ร้อง อโนรธามางซ่อก็ถามโหราผู้ชื่อสมะโยว่า เสียงมณโฑร้องดังนี้จะเป็นนิมิต ประการใด สมะโยก็ทูลว่า มหิษตัวหนึ่งจะมาพิฆาตเจ้ากู จึงสมะโยทูลว่า อันจะถึงมรณาการด้วย มหิษนั้นหามิได้แลซึ่งจะถึงมรณาการนั้นด้วยต้องไม้แหลมหนึ่ง อโนรธามางซ่อก็โกรธแก่โหราจารย์ ทั้งสองให้เอาไปจำไว้ อยู่มาอโนรธามางซ่อเสด็จมาถึงประตูเมือง จึงมีผู้ทูลแต่อโนรธามางซ่อว่า พบ มหิษเถื่อนตัวหนึ่งแลอโนรธามางซ่อก็ขี่ช้างไปยังมหิษนั้น ๆ ก็วางมาตีช้าง แลอโนรธามางซ่อตกลง จากช้าง มหิษขวิดอโนรธามางซ่อกะจัดไปต้องไม้แหลมเสียบลง ก็ถึงสิ้นอาสนนกาลในที่นั้น เทวดา ทั้งหลายก็เอาศพอโนรธามางซ่อไปส่งสการถึงคันธมาทนบรรพต โหราจารย์ทั้งสองนั้นครั้นอโนรธามางซ่อหามิได้แล้วก็พ้นจากโทษอันต้องจำนั้น

(ปุมราชธรรม: 52-53)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวมา อยู่มาวันหนึ่ง อโนรธามางซ่อเสด็จไปยังพลับพลาออก พระราชวังแล้วเสด็จลงมา ได้ยินเสียงกบร้อง อโนรธามางซ่อก็ถามโหราชื่อสมะโยว่า เสียงมณโฑ ร้องดังจะเป็นนิมิตประการใด สมะโยก็ทูลว่า ควายตัวหนึ่งจะมาฆ่าพระองค์ สมะโยทูลว่า จะสวรรคต ด้วยถูกไม้แหลมทิ่ม อโนรธามางซ่อโกรธโหราทั้งสองมาก ให้เอาไปขังไว้ อยู่มาอโนรธามางซ่อเสด็จ มาถึงประตูเมือง จึงมีผู้ทูลว่า พบควายเถื่อนตัวหนึ่ง อโนรธามางซ่อก็ขี่ช้างไปยังควายนั้น ๆ ก็ขวิด

ช่างและอโนรตามางช่อดกลงจากช่าง คว้าขวัดอโนรตามางช่อดกระเด็นไปถูกไม้แหลมเสียบ
สวรรคตในทันทีนั้น เทวดาทิ้งหลายก็เอาศพอโนรตามางช่อไปเขาคันธมาทน์ โหรทั้งสองก็พ้นจากโทษ

จากตัวอย่างในปุมราชธรรมตรงกับเนื้อความในพงศาวดารพม่า (สุจิตต์ วงษ์เทศ.
2545:42-44) กล่าวคือ พระเจ้าอนรตามางจ่อทรงบรรทมอยู่บนพลับพลา มีเขียดตัวหนึ่งร้องอยู่ใต้
ที่บรรทมเสียงดัง พระองค์จึงถามโหรว่า สัตว์อะไรร้องอยู่ใต้ที่นอน โหรทั้งหลายกราบบังคมทูลว่า
เขียดนั้นผิวมันตาย มันเอาผิวของมันบรรทุกหลังแล้วร้องให้ แล้วทรงถามต่อไปอีกว่าจะมีเหตุอะไร
เกิดขึ้นกับพระองค์ โหรทำนายว่าเมื่อพระองค์จะเสด็จกลับพระนครครั้งนี้ พระองค์จะเสด็จไม่ถึง
พระนคร พระองค์จะเสด็จสวรรคตนอกพระนครเป็นแน่ เมื่อโหรทูลดังนั้นพระองค์ก็ทรงพระพิโรธ
มาก แล้วให้จำโหรทั้งหลายที่ทำนายนั้นไว้สิ้น แล้วพระองค์ก็ทรงตรัสให้ทหารขุดดูในใต้ดินนั้น ก็
เห็นเขียดเอาผิวมันบรรทุกหลังร้องอยู่ดังโหรทำนาย ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จขึ้นข้างพระที่นั่ง
แล้วเสด็จกลับพระนคร ครั้นถึงประตูวังมีพรานป่าผู้หนึ่งกราบทูลว่า ที่ริมคลองดำบลองสา มี
กระบือเถื่อนตัวหนึ่งชื่อจักษุपालะ ตาบอดข้างหนึ่งดูมาก เทียวข่มเหงผู้เดินทางไปมา พระองค์จึง
เสด็จไป ครั้นถึงก็ทรงใส่ช้างให้แวงกระบือเถื่อนนั้น ยังไม่ทันที่ช้างจะแวงกระบือ กระบือก็ขวิด
พระองค์สวรรคตที่ตำบลนั้น จะเล่าเรื่องกระบือเถื่อนตัวนี้ต่อไป เมื่อชาติก่อนเคยเป็นศัตรูของ
พระองค์ รุกขเทวดาแปลงเป็นกระบือเถื่อนมาขวิดพระองค์ พระอินทร์นำเอาศพไปทำเมรุที่เขาคันธ
มาทน์

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อความโดยรวมในปุมราชธรรมและพงศาวดารพม่า
ตรงกัน ปุมราชธรรมและพงศาวดารพม่ามีความสัมพันธ์กันทางด้านเนื้อหาซึ่งเนื้อหาที่ยกมา
ดังกล่าวแล้วข้างต้นในปุมราชธรรมมีที่มาจากพงศาวดารพม่า โดยในตอนดังกล่าวนั้นปุมราชธรรม
กล่าวไว้ละเอียดเหมือนกับในพงศาวดารพม่า แต่มีข้อแตกต่างตรงที่ในปุมราชธรรมกล่าวถึงโหรของ
พระเจ้าอโนรตามางช่อสองคนชื่อสมะโย และสมะผยู ส่วนในพงศาวดารไม่ได้บอกชื่อโหรไว้

บทที่ 4

สาระสำคัญและกลวิธีการสอนในปุมราชธรรม

สาระสำคัญ คือเนื้อหา สาระ หรือหลักคำสอนซึ่งแสดงให้เห็นใจความสำคัญในการสอน จากการศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบว่าปุมราชธรรมสอนบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์และขุนนาง และกลุ่มผู้ถูกปกครอง คือประชาชน สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง มีประเด็นที่เหมือนกัน 3 ประเด็นหลัก คือ หลักการปฏิบัติตน คุณสมบัติ และหน้าที่ ส่วนสาระสำคัญในการสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ มีประเด็นเพิ่มอีก 1 ประเด็น คือ แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง มีเพียงประเด็นเดียวคือ แนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ สาระสำคัญโดยจะกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

สาระสำคัญในปุมราชธรรม

1. สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง

ปุมราชธรรมมีสาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง คือ พระมหากษัตริย์และขุนนาง สรุปคำสอนทั้งหมดมี 4 ประเด็น โดยมีประเด็นที่เหมือนกัน 3 ประเด็นหลัก คือ หลักการปฏิบัติตน คุณสมบัติ และหน้าที่ ส่วนสาระสำคัญในการสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ มีประเด็นเพิ่มอีก 1 ประเด็น คือ แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 หลักการปฏิบัติตนของผู้ปกครอง

1.1.1 หลักการปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำประเทศ ทรงมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบ ในการปกครองประเทศ ดูแลบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย มั่นคง และปกครองประชาชนให้มีความสุข จึงควรมีความรู้ในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนที่ดี ถูกต้องเพื่อจะได้เป็นผู้นำประเทศที่ดี เป็นที่เคารพยกย่องของประชาชน และเป็นแบบอย่างที่ดีของข้าราชการ ประชาชน ประพฤติปฏิบัติตนตามแนวทางที่ดีที่ถูกต้อง หลักการปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม มีดังนี้

1.1.1.1 ไม่อาฆาตพยายาบท ปุุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์และพระ
ราชวงศ์ โดยใช้คำว่า ผู้มีปัญญา แทนองค์พระพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ กล่าวสอนว่า
ไม่ให้ผูกพยายาบท ดังความว่า

...อันว่าผู้มีปัญญาทั้งปวงบมิควรผูกพยายาบทว่า ผู้นี้เป็นศัตรู แลมากทำประโยชน์แก่
อาดมาภาพแล้ว ภายหน้าไปเห็นว่าจะทำเป็นประโยชน์นั้นแล้ว อนึ่งผู้นี้เป็นมิตรด้วยศัตรูแห่งอาดมา
ภาพแล้ว ภายหน้าไปจะเป็นศัตรูแห่งอาดมาภาพแล้ว...

(ปุุมราชธรรม: 34)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าผู้มีปัญญาไม่ควรผูกพยายาบท คนนี้เป็นศัตรูมา
ทำประโยชน์ให้แก่ตน ต่อไปภายหน้าอาจทำประโยชน์ให้แก่ตน คนนี้เป็นมิตรกับศัตรูของตน
ต่อไปภายหน้าอาจจะเป็นศัตรูของตนด้วย

1.1.1.2 ไม่ควรคบคนพาล ปุุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์และพระ
ราชวงศ์ ว่าไม่ควรคบคนพาล ดังความว่า

อนึ่งพระมหากษัตริย์เจ้าแลพระราชบุตรพระราชนัดดาทั้งปวงก็บมิควรเอาเข้ามาให้
ตำรการคิดอ่านนั้น คือ คนผู้เป็นสุราโสณชแลคนผู้เป็นนักเลง คนผู้มักเล่น คนผู้โลภดำฤชณา อัน
ว่าบุรุษสี่ประการนี้พระมหากษัตริย์เจ้าบมิควรเอามาให้รู้กิจการแห่งพระมหากษัตริย์นั้น

(ปุุมราชธรรม: 43)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์และพระราชบุตรพระราชนัดดา
ไม่ควรให้ผู้ที่คือนักเลง นักเลงสุรา นักเลงการพนัน นักเลงผู้หญิง มาคิดอ่านในราชสำนัก บุรุษ 4
ประเภทนี้พระมหากษัตริย์ไม่ควรเอามารับราชการ

1.1.1.3 การรู้จักเลือกคบมิตร การเลือกคบมิตรเป็นสิ่งสำคัญถ้ามีมิตรดีก็
จะชักนำไปในทางที่ถูกที่ควร ถ้ามีมิตรชั่วก็จะนำไปในทางที่ผิด ปุุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์
และพระราชวงศ์ ว่าพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ควรสมาคมกับผู้ที่มีปัญญา ดังความว่า

พึงสมสู่สมเสพ อันชื่อเทพธรรม บัณฑิตชาติทั้งนั้น บันผู้ใดกล่าวภัย ผู้นั้นไซ้ชื่อ
บัณฑิต ผู้ใดคิดอภัยแก่บาปทั้งหลาย ขวนขวายชักชวนชอบ ประกอบด้วยเพียรเสียบาป ...
(ปุมราชธรรม: 102)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ควรสมาคมกับ
บัณฑิตหรือผู้มีปัญญา ลักษณะของผู้ที่เป็นบัณฑิตคือ มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป ชักชวนให้
ประกอบความเพียร มีธรรมะ และแสวงหาทางธรรมเป็นต้น

1.1.1.4 ควรชูปเลี้ยงผู้มีปัญญา ปุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์และพระ
ราชวงศ์ ว่าพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ควรเลี้ยงดูผู้มีปัญญา ถึงแม้ว่าผู้มีปัญญาจะไม่มีทรัพย์
และตระกูลต่ำ ก็ไม่ควรที่จะเลือก ควรเอามาชูปเลี้ยง ดังความว่า

ในแผ่นดินพิภพภูมิไซ้ พระมหากษัตริย์ประเสริฐล้ำเลิศกว่านนิกรโลกทั้งปวง ในสภา
สถานไซ้ ผู้มีปัญญาประเสริฐ แลผู้มีปัญญาควรนั่งหน้าทั้งหลาย แลควรรับบูชาสักการะแต่พระมหา
กษัตริย์เจ้า แลเป็นที่บูชาแห่งโลกทั้งหลาย ถ้าแลผู้มีปัญญาอยู่ถึงปากสมุทรข้างโพ้นก็ดี พระ
มหากษัตริย์เจ้าให้เอาเลี้ยงดูแม้ว่าผู้มีปัญญาหาทรัพย์มิได้ก็ดี กระกูลต่ำก็ดี บมิควรที่จะเลือก
เสีย แลควรเอามาเลี้ยงดู

(ปุมราชธรรม: 37)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าในแผ่นดินนี้พระมหากษัตริย์ประเสริฐกว่าคนทั้ง
ปวง ในสภาผู้มีปัญญาประเสริฐควรนั่งหน้าคนทั้งหลายและรับการสักการะบูชาจากพระมหากษัตริย์
จากคนทั้งปวง พระมหากษัตริย์ควรเลี้ยงดูผู้มีปัญญา ถึงแม้ว่าผู้มีปัญญาจะไม่มีทรัพย์ และตระกูล
ต่ำ ก็ไม่ควรที่จะเลือก ควรเอามาชูปเลี้ยง

1.1.1.5 ให้รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยคิดใคร่ครวญให้ดี ปุมราชธรรม
สอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ว่าพระมหากษัตริย์ควรรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นหรือผู้มี
ปัญญา โดยคิดใคร่ครวญให้ดี ดังความว่า

อันว่านิทานดังนั้นก็ไต่ทำเนียบมาเท่าบัดนี้ ซึ่งผู้มีปัญญาคิดเห็นการทั้งปวงแลได้ว่ากล่าวแล้ว ครั้นหาผู้ฟังมิได้ไซ้ ผู้มีปัญญาก็บ่มีอาจที่จะว่ากล่าวได้ อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดแลมิฟังผู้มีปัญญาอันคิดอ่านชอบนั้นไซ้ อุปรมาประดุจเทวดาในปิยงคฤกษ์นั้นแล

(ปุมราชธรรม: 32)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ามีปัญญาเมื่อแสดงความคิดเห็นออกไปแล้วไม่มีผู้ฟังผู้มีปัญญาก็ไม่สามารถกล่าวได้ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ฟังความคิดเห็นของผู้มีปัญญา ก็จะเสียประโยชน์เป็นอันมากเหมือนกับเทวดาในปิยงคฤกษ์ต้องเสียที่อยู่ให้กับเทวดาในอัสตฤกษ์เพราะไม่ฟังคำเตือนของพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญา

1.1.1.6 ควรให้การทำนุบำรุงศาสนา ปุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ว่าพระมหากษัตริย์ควรให้การทำนุบำรุงศาสนาเป็นผู้อุปถัมภ์แก่พระพุทธศาสนา ดังความว่า

อันว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดแลได้เป็นอุปรการอุปถัมภ์แก่พุทธศาสนาไซ้ พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์นั้นก็เป็นที่เสนาหึงพอใจแห่งเทวดามนุษย์ทั้งหลาย แม้นราชศัตรูผู้ใด ๆ จะเบียดเบียนก็ถึงบราไซยพินาศไปเองแล

(ปุมราชธรรม: 56)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวถึงผลดีของการที่พระมหากษัตริย์ทรงให้การทำนุบำรุงหรืออุปถัมภ์แก่พระพุทธศาสนาว่า จะเป็นที่ยินชอบของเหล่าเทวดาและคนทั้งปวง แม้ว่าจะมีศัตรูมาเบียดเบียนก็ต้องพ่ายไป

1.1.1.7 การเลือกพระมเหสี

1.1.1.7.1 ด้านบุคลิกภาพและการแสดงออก

หญิงใด บ่ ดูแคลนชายหมั้น หญิงใดสรทั้นพบเพียง หญิงใด บ่ กล่าวเสียงพันหย้าว หญิงใด บ่ กล่าวห้าวระเร้งแรง หญิงใดยำแยงทั้งสองฝ่าย หญิงใดรู้บายใจหาญ หญิงใดรู้หมั้นการอดหลับ หญิงใดมักสดับโบราณ หญิงใดเส้งี่ยมเส้งี่ยมสาร มีมารยาทนั้น ยี่สิบหกอันหมั้น กล่าวแกล้งมเหสี

(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความตัวอย่างในด้านบุคลิกภาพและการแสดงออก
กิริยามารยาท ผู้ที่จะมาเป็นพระมหะสีจะต้องมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย เน้นให้ระมัดระวังเรื่อง
การพูด

หญิงใดรู้รอบการ หญิงใดชาญทอปัก หญิงใดรักใจเดียว หญิงใดเกลียวกลมใจ หญิง
ใดใครแซกรับ หญิงใดรู้นับคิดอ่าน หญิงใดมิหว่านทรัพย์เสียเปล่า หญิงใดมีเผ่ามีพงศ์ หญิงใดใจ
จงคิดชอบ หญิงใดประกอบด้วยกุศล หญิงใดสนใจทุกสิ่ง หญิงใดขอนซึ่งภักดีแก้ว
(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความตัวอย่างการต้อนรับแขก ผู้ที่จะมาเป็นพระมหะสี เมื่อ
มีแขกมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน ไม่ควรแสดงกิริยารังเกียจจึงควรเป็นผู้ที่ต้อนรับแขกได้อย่างดี

1.1.1.7.2 ด้านจิตใจ ความคิด และการตัดสินใจ

1.1.1.7.2.1 การรู้จักเลือกคบเพื่อน การคบค้าสมาคมกับ
คนรอบข้างหรือคนในสังคม

...หญิงใดใครแซกรับ หญิงใดรู้นับคิดอ่าน หญิงใดมิหว่านทรัพย์เสียเปล่า หญิงใดมีเผ่า
มีพงศ์ หญิงใดใจจงคิดชอบ หญิงใดประกอบด้วยกุศล หญิงใดสนใจทุกสิ่ง หญิงใดขอนซึ่ง
ภักดีแก้ว หญิงใดรู้แพ้ท้าวผูกมิตร หญิงรู้จัก บ่ หึงแค้น หญิงใด บ่ ดูแคลนชายหมิ่น หญิง
ใดสรทันทพบเพียง หญิงใด บ่ กล่าวเสียงพันหย้าว ...

(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความตัวอย่างสอนด้านการเลือกคบเพื่อนให้รู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น
และสมาคมกับคนรอบข้างหรือคนในสังคม

1.1.1.7.2.2 การรู้จักผูกใจคนด้วยการมีไมตรีจิต

ฉิภูบาลบตี หาพระมหะสีเสมอยศ ปรากฏครองพระองค์ จ้านงใจเป็นเพื่อน หญิงใด
บ่ เลือนล่อย่าย หญิงใด บ่ หมายถึงชนมชู หญิงใดรู้รอบการ หญิงใดชาญทอปัก หญิงใด
รักใจเดียว หญิงใดเกลียวกลมใจ หญิงใดใครแซกรับ หญิงใดรู้นับคิดอ่าน หญิงใดมิหว่านทรัพย์
เสียเปล่า หญิงใดมีเผ่ามีพงศ์ หญิงใดใจจงคิดชอบ หญิงใดประกอบด้วยกุศล หญิงใดสนใจ

ทุกสิ่ง หญิงใด ขอ ชิง รัก ดี แก้ว ผู้ หญิง ใด รู้ แผ่ ทั่ว ผู้ กมิต ร หญิง รู้ คิด บ่ หึง แห น หญิง ใด บ่ ดู แคล น ช า ย ห ม ิ น หญิง ใด สร ท ิ น พ บ เพ ิ ย ง หญิง ใด บ่ กล ่า ว เส ิ ย ง พ ั น ห ย ่า ว หญิง ใด บ่ กล ่า ว ระ ร ่ ร ่ ร ่ ง หญิง ใด ย ่า แ ย ง ท ั ง ส อ ง ผ ่า ย หญิง ใด ร ู้ บ ่า ย ใจ ห า ญ หญิง ใด ร ู้ ห ม ั น การ อ ด ห ล ับ หญิง ใด ม ั ก ส ด ั บ โ ร า ณ หญิง ใด เส ร ็ ย ม เส ร ็ ย ม ส า ร มี มา ร ยา ท ั น ยี่ ล ิ บ ห ก อ น ห ม ั น กล ่า ว แ ก ล ัง ม เห สี

(ปุมราชธรรม : 99)

การที่จะให้บุคคลต่างๆมีความนิยมชมชอบ และมีจิตที่เปี่ยมด้วยความจงรักภักดีต่อตนเองหรือผู้อยู่ในฐานะสูงส่งมีตำแหน่งเป็นมเหสีของพระมหากษัตริย์นั้น เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งซึ่งการที่จะทำให้บุคคลต่างๆ มีใจจงรักผูกพันได้นั้นก็ต้องแสดงความมีน้ำใจและแสดงไมตรีจิตไปยังบุคคลต่างๆด้วย

1.1.1.7.2.3 เป็นผู้มึจิตเป็นกุศลหรือเป็นผู้อยู่ในธรรม

ฉิภูบาลบตี หา พระ ม เห สี เส ม อ ย ศ ป ร า ก ฎ ร อ ง พ ระ อ ง ค จ ำ น ง ใจ เป็น เพ ื่อ น หญิง ใด บ่ เล ื่อ น ล ู่ ย ่า ย หญิง ใด บ่ ห มา ย ช ึ น ช ม ช ุ หญิง ใด ร ู้ ร อบ การ หญิง ใด ช า ญ ท อ ป ัก หญิง ใด ร ัก ใจ เด ี ย ว หญิง ใด เก ล ิ ย ว ก ล ม ใจ หญิง ใด ไ คร เอ ก ร บ ริ บ หญิง ใด ร ู้ น ั บ ค ิ ด อ ่าน หญิง ใด มิ ห ว ่า น ท ร ั พ ์ เส ิ ย เป ล ่า หญิง ใด มิ เ ว ่า มี พ ง ศ หญิง ใด ใจ จ อง ค ิ ด ช อ บ หญิง ใด ป ระ ก อบ ด ั ว ั ย ก ุ ศ ล หญิง ใด ส น น ใจ ทุก สิ่ง หญิง ใด ขอ ชิง รัก ดี แก้ว ผู้ หญิง ใด รู้ แผ่ ทั่ว ผู้ กมิต ร หญิง รู้ คิด บ่ หึง แห น หญิง ใด บ่ ดู แคล น ช า ย ห ม ิ น หญิง ใด สร ท ิ น พ บ เพ ิ ย ง หญิง ใด บ่ กล ่า ว เส ิ ย ง พ ั น ห ย ่า ว หญิง ใด บ่ กล ่า ว ระ ร ่ ร ่ ง หญิง ใด ย ่า แ ย ง ท ั ง ส อ ง ผ ่า ย หญิง ใด ร ู้ บ ่า ย ใจ ห า ญ หญิง ใด ร ู้ ห ม ั น การ อ ด ห ล ับ หญิง ใด ม ั ก ส ด ั บ โ ร า ณ หญิง ใด เส ร ็ ย ม เส ร ็ ย ม ส า ร มี มา ร ยา ท ั น ยี่ ล ิ บ ห ก อ น ห ม ั น กล ่า ว แ ก ล ัง ม เห สี

(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความข้างต้นการดำรงตนอยู่ในฐานะของผู้สูงศักดิ์โดยเฉพาะในฐานะของการเป็นมเหสีนั้น จำเป็นจะต้องเป็นผู้มีจิตใจดีงาม ประกอบด้วยจิตอันเป็นกุศล และมีเมตตาสูง

1.1.1.7.2.4 ควรมีใจกว้างไม่หึงหวงสามี

ฉิภูบาลบตี หา พระ ม เห สี เส ม อ ย ศ ป ร า ก ฎ ร อ ง พ ระ อ ง ค จ ำ น ง ใจ เป็น เพ ื่อ น หญิง ใด บ่ เล ื่อ น ล ู่ ย ่า ย หญิง ใด บ่ ห มา ย ช ึ น ช ม ช ุ หญิง ใด ร ู้ ร อบ การ หญิง ใด ช า ญ ท อ ป ัก หญิง ใด

รักใจเดียว หญิงใดเกลียวกลมใจ หญิงใดใครแซกรับ หญิงใดรู้นับคิดอ่าน หญิงใดมิหว่านทรัพย์
เสียเปล่า หญิงใดมีเฝ้ามีพงค์ หญิงใดใจจงคิดชอบ หญิงใดประกอบด้วยกุศล หญิงใดสนนใจ
ทุกสิ่ง หญิงใดขอนชิงภักดีแก้ว หญิงใดรู้แผ้วผูกมิตร หญิงรู้คิด บ่ หึงแค้น หญิงใด บ่
ดูแคลนชายหมั้น หญิงใดสรทันทพบเพียง หญิงใด บ่ กล่าวเสียงพันท้าย หญิงใด บ่ กล่าว
ห้าวระเร้งแรง หญิงใดยำแยงทั้งสองฝ่าย หญิงใดรู้บายใจหาญ หญิงใดรู้หมั้นการอดหลับ หญิง
ใดมักสดับโบราณ หญิงใดเสงี่ยมเสงี่ยมสาร มีมารยาทนั้น ยี่สิบหกอันหมั้น กล่าวแกล้งมเหสี

(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าในสมัยก่อนผู้ชายมักมีภรรยา
 หลายคน เพราะเชื่อว่าเป็นการเสริมบารมี ฉะนั้นจึงไม่ควรแสดงความหึงหวงและไม่ควรจะมีจิต
 อิจฉาริษยา หากสามีจะให้ของกำนัลใดๆแก่ภรรยาอื่น เพราะหากแสดงความหึงหวงขัดขวางหรือ
 อิจฉาหญิงเหล่านั้นก็จะเป็นเหตุให้สามีขัดเคือง อันจะส่งผลไปในทางลบให้เกิดขึ้นแก่ตนจนอาจทำ
 ให้เสียสถานภาพต่างๆได้

1.1.1.7.3 ด้านหน้าที่ความรับผิดชอบ ขยันเอาใจใส่หน้าที่การ
 งานในเรื่องต่างๆ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปรนนิบัติสวามี ดังความว่า

ผิภูบาลบตี หาพระมเหสีเสมอยศ ปราบภูครองพระองค์ จ้านงใจเป็นเพื่อน หญิงใด
บ่ เลือนลุ่มล่าย หญิงใด บ่ หมายชื่นชมชู้ หญิงใดรู้รอบการ หญิงใดชาญทอปัก หญิงใด
รักใจเดียว หญิงใดเกลียวกลมใจ หญิงใดใครแซกรับ หญิงใดรู้นับคิดอ่าน หญิงใดมิหว่านทรัพย์
เสียเปล่า หญิงใดมีเฝ้ามีพงค์ หญิงใดใจจงคิดชอบ หญิงใดประกอบด้วยกุศล หญิงใดสนนใจ
ทุกสิ่ง หญิงใดขอนชิงภักดีแก้ว หญิงใดรู้แผ้วผูกมิตร หญิงรู้คิด บ่ หึงแค้น หญิงใด บ่ ดู
แคลนชายหมั้น หญิงใดสรทันทพบเพียง หญิงใด บ่ กล่าวเสียงพันท้าย หญิงใด บ่ กล่าวห้าว
ระเร้งแรง หญิงใดยำแยงทั้งสองฝ่าย หญิงใดรู้บายใจหาญ หญิงใดรู้หมั้นการอดหลับ หญิงใด
มักสดับโบราณ หญิงใดเสงี่ยมเสงี่ยมสาร มีมารยาทนั้น ยี่สิบหกอันหมั้น กล่าวแกล้งมเหสี

(ปุมราชธรรม : 99)

จากข้อความตัวอย่างคุณสมบัติของผู้เป็นพระมเหสีนั้นจำเป็นที่จะต้อง
 มีความขยันขันแข็งที่จะดูแลกิจการงานต่างๆ ที่ต้องรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรนนิบัติ
 พระสวามีให้มีความสุขสำราญทุกประการ การปรนนิบัติสวามีเวลานอน ตื่นก่อนนอนที่หลัง

ภรรยาที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่ดูแลเอาใจใส่สามี ด้วยเหตุนี้จึงต้องเป็นผู้ที่นอนหลังจากที่สามีเข้านอนแล้ว และจะต้องคอยดูแลอยู่ใกล้ๆเสมอ

1.1.2 หลักการปฏิบัติตนของขุนนางข้าราชการ

1.1.2.1 มีความสำรวม เพราะเหตุที่มีความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์เข้าออกนอกในอยู่เป็นนิจ ข้าราชการนั้นต้องมีความสำรวมในทุกๆเรื่อง รวมทั้งกิริยามารยาท ปุ้มราชธรรมสอนขุนนางข้าราชการว่าให้มีความสำรวมไม่ควรนำเครื่องอาภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์มาสวมใส่ ดังความว่า

อันว่ากิริยาแห่งพระมหากษัตริย์ก็ดี เครื่องอาภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์เจ้าทรงก็ดี แลการทั้งปวงนั้นเสนาบดีมนตรีบริวารควรจะเอามาประพดีแก่อาดมาภาพ แลเสนามนตรีผู้ใดเอากการสำหรับพระมหากษัตริย์มาประพดีไซ้ร ก็จะทำลายอาดมาภาพเอง

(ปุ้มราชธรรม : 47)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่าเสนาบดีไม่ควรกิริยาอาการของพระมหากษัตริย์มาประพดี ไม่ควรนำเครื่องแต่งกายของพระมหากษัตริย์มาสวมใส่ และถ้าเสนาบดีผู้ใดนำเอากิริยาและการแต่งกายของพระมหากษัตริย์มาประพดีปฏิบัติ ก็จะเป็นการทำลายตนเอง

1.1.2.2 เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ปุ้มราชธรรมสอนขุนนางข้าราชการว่าให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ดังความว่า

อันว่าพระมโหสถไซ้ร แสงหาประโยชน์ให้แก่ท่านยิ่งกว่าอาดมาประโยชน์เอง แลผู้มีปัญญาทั้งปวงให้เร่งหาประโยชน์แห่งท่านจงนัก

(ปุ้มราชธรรม : 27)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมโหสถนั้นแสงหาประโยชน์ให้ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ผู้ที่มีปัญญาให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมให้มาก การที่กล่าวถึงตัวละครเอกในเรื่องมโหสถชาดกเพื่อต้องการให้สอดคล้องกับคำสอนที่แสดงถึงปัญญาในการแสวงหาประโยชน์ให้ส่วนรวม

1.1.2.3 มีความเกรงกลัวอาชญา ปุุมราชธรรมสอนขุนนางข้าราชการว่าให้มี ความเกรงกลัวอาชญาในการทำกิจที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบัญชา ดังความว่า

...เพราะว่าบุรุษผู้นั้นกอบปรด้วยกมลจิตรักภักดีแต่พระมหากษัตริย์เจ้า แลกลัวเกรง อาชญาแห่งพระมหากษัตริย์เจ้า แลกกอบปรด้วยสัตย์สุภาพ แลกกิจการทั้งปวงอันพระมหา กษัตริย์เจ้ามีพระบัญชาแก่บุรุษผู้นั้นก็จะสำเร็จถ้วนทุกประการ มาตราแต่เท่าเทศาภิรมมิได้ ชาติหนึ่ง จะเหลือเท่าเทศาก็หามิได้...

(ปุุมราชธรรม : 30)

ข้อความตัวอย่างกล่าวไว้ว่า ผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มีความเกรงกลัวอาชญา มีความซื่อสัตย์และความดีงาม หากพระมหากษัตริย์มีรับสั่งให้ทำกิจการใดๆแล้ว ย่อมสำเร็จทุกประการ

1.2 คุณสมบัติของผู้ปกครอง

คุณสมบัติ หมายถึง คุณงามความดี และคุณลักษณะประจำตัวของบุคคล จากเรื่องปุุม ราชธรรมแบ่งคุณสมบัติของผู้ปกครองออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ คือ คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์และ พระราชวงศ์ และ คุณสมบัติของขุนนาง

1.2.1 คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์

จากการศึกษาปุุมราชธรรมในด้านคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์พบสาระสำคัญ 4 ประเด็น คือ การเป็นผู้มีปัญญา ความเป็นผู้หมั่นพิจารณา มีทศพิธราชธรรม และมีคุณธรรม 7 ประการ ดังนี้

1.2.1.1 ความเป็นผู้มีปัญญา

ในปุุมราชธรรมกล่าวถึงลักษณะของการเป็นผู้มีปัญญาของพระมหากษัตริย์แบ่ง ได้ 4 ลักษณะ คือ การมองการณ์ไกล คิดอ่านในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ใช้กลอุบาย และแยกแยะ สิ่งดีชั่ว ดังนี้

1.2.1.1.1 การมองการณ์ไกล

อันว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าผู้ผ่านพิภพไอศวรรย์อันเป็นเอกเสวตจักรกิติ ได้ ผ่านพิภพไอศวรรย์ในทวีปหนึ่งกิติ ได้แก้วเจ็ดประการเป็นอาทิ คือจักรรัตนเป็นบรมจักรพรรดิราช

กอปรด้วยไอศวรรย์อันมหาพารทงฤทธิโคสภาพปรากฏยวดยิ่งแล้วก็ดี ควรมีพระราชรำพึงอรรถอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ทั้งสามประการให้แจ้งด้วยพระปัญญา

(ปฐมราชธรรม : 25)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์ผู้ครองแผ่นดินในทวีปหนึ่งก็ดี เป็นบรมจักรพรรดิได้แก้วเจ็ดประการก็ดี ทรงมีพระบรมเดชานุภาพมากก็ดี ควรคิดคาดการณ์ถึงอดีต อนาคต และปัจจุบันด้วยปัญญา

1.2.1.1.2 คิดอ่านในสิ่งที่เป็นประโยชน์

อันว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใด ได้ตกแต่งกิจการอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ทั้งสามประการคือ กิจงานุกิจอันแล้วไปก็ดี กิจงานุกิจอันจะเกิดใน พ หนา ก็ดี กิจงานุกิจอันเกิดในปัจจุบันก็ดี แลได้ดำรงสหราชในพระราชหฤทัยด้วยพระปัญญา แลแต่งแปลงให้เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ในอิหโลก แลประโยชน์ในพุทธศาสนา สมณพราหมณาจารย์ประชา
ราชภรณิกรไชร์ พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์นั้นก็ประเสริฐล้ำเลิศยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทั้ง
ปวง แลภาษาปรากฏไปเท่ากัลปาวสาน อันจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใด ๆ จะเสมอสมานหา
บมิได้เลย

(ปฐมราชธรรม : 25)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทำราชกิจในอดีต อนาคต ปัจจุบันด้วยปัญญา และก่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน ในโลกนี้ และเกิดประโยชน์ในพระพุทศาสนา สมณพราหมณ์ และประชาราษฎร์ พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นก็ประเสริฐกว่าพระมหากษัตริย์ทั้งปวง และเป็นที่ยกย่องสรรเสริญตลอดไป ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมาเทียบได้

1.2.1.1.3 รู้จักใช้กลอุบาย

อนึ่ง เล่ห์กลแห่งพระมโหสถนั้น แลจะได้เป็นประโยชน์แต่อิหโลก แลมิเป็นประโยชน์ในบรมโลกไชร์หาบมิได้ แลยอมเป็นประโยชน์ในอิหโลกบรมโลกทั้งสองประการ อันว่าเล่ห์กลแห่งผู้มีปัญญาทั้งปวงนั้น แลจะมีผู้ินทาวามีได้สุภาพนั้นจะินทามีได้ ส่วนผู้เขลาทั้งปวงไชร์ เสียเล่ห์

กลแก่ผู้มีปัญญาอันมากนั้น ถ้าแลผู้มีปัญญาดูกันไซ้รักก็จะเสียเล่ห์กลนั้นแต่ครั้งหนึ่ง ครั้นถึงสองครั้งไซ้รักก็ยอมได้คิดอ่านตอบแทนกัน

(ปุมราชธรรม : 26-27)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่กลอุบายของพระมโหสถนั้นเป็นประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าพระมหากษัตริย์ กลอุบายของผู้มีปัญญานั้นจะว่าไม่ดีไม่ชื้อตรงนั้นไม่ได้ ส่วนคนเขลาเสียเล่ห์กลแก่ผู้มีปัญญามาก ถ้าผู้มีปัญญาเหมือนกัน ก็จะเสียเล่ห์กลแค่ครั้งเดียวส่วนครั้งที่สองก็จะคิดอ่านตอบแทน

1.2.1.1.4 แยกแยะสิ่งดีชั่ว

ในอชาตศัตรูราชไชริวิสการพราหมณ์เป็นราชครู กรุงเการพราชไชริพระวิฑูรบัณฑิตเป็นนักปราชญ์สำหรับพระมหากษัตริย์ กรุงวิเทหราชไชริพระมโหสถเป็นนักปราชญ์สำหรับพระมหากษัตริย์ แลกรุงวิเทหราชนั้นน้อยแก่ความรู้ ย่อมฟังถ้อยคำผู้พาล แลเสียประโยชน์เป็นอันมาก เหตุพระมโหสถได้แต่งแปลงจึงกิจการบ้านเมืองทั้งปวงได้คั่นคงเพราะพระมโหสถนั้น

(ปุมราชธรรม : 26)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่วิสการพราหมณ์เป็นราชครูของพระเจ้าอชาตศัตรู พระวิฑูรเป็นนักปราชญ์ของพระเจ้าเการพ พระมโหสถ เป็นนักปราชญ์ของพระเจ้าวิเทหราช และพระเจ้าวิเทหราชนี้รู้่น้อยยอมฟังคำคนพาล แลเสียประโยชน์มาก มโหสถแก้ไขให้บ้านเมืองในคงอยู่

1.2.1.2 ความเป็นผู้หมั่นพิจารณาใคร่ครวญ

ปุมราชธรรมสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ว่พระมหากษัตริย์จะกระทำสิ่งใดควรมีความคิดใคร่ครวญพิจารณาให้มากเพราะสิ่งที่ผ่านไปแล้วนั้นจะเอากลับคืนมาได้ยาก ดังความว่

ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ลงโทษแก่อำมาตย์ผู้หนึ่งอันเป็นนักปราชญ์อันกอปรด้วยคุณสองประการ แลสั่งให้คุมเอาลงไปแต่พระราชมนทียร ให้เอาไปพิฆาตเสีย จึงพระราชเทวีก

ให้อำมาตย์ผู้นั้นไปซ่อนไว้ อยู่มาในราตรีภาคนั้นพระมหากษัตริย์ว่า แต่ก่อนมาและจะได้พิฆาต
อำมาตย์ผู้มีปัญญาเสียดังนี้ไซ้รหามีได้ แลในวันนี้แลได้เอาอำมาตย์ผู้มีปัญญาไปพิฆาตเสียนั้นมี

อันว่าการอันแล้วไปและกลับคืนเอามาเล่านี้เป็นอันยากนัก แลพระมหากษัตริย์เจ้า
จะกทำสิ่งประการใดไซ้ร จงกปรด้วยพิจารณาจนักควรรนกันหา แลพระมหากษัตริย์มิได้บรรทม
หลับ จึงพระราชเทพพิทูลคติโดยสัตย์ว่าอำมาตย์นั้นข้าพระเจ้าให้ซ่อนเอาไว้แลยังคงชีวิตอยู่ พระมหา
กษัตริย์ก็มีพระหฤทัยชื่นชมแต่พระราชเทพินักหนา

(ปุมราชธรรม: 28)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ามีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ลงโทษให้ประหาร
อำมาตย์ผู้เป็นนักปราชญ์กปรด้วยคุณงามความดีและกล้าหาญ พระมเหสีได้บอกให้อำมาตย์ผู้นั้น
ซ่อนตัวไว้ คินวันหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงรำพึงว่า ไม่ควรรับสั่งให้ประหารอำมาตย์ผู้มีปัญญา ทำ
ให้พระองค์ทรงบรรทมไม่หลับ พระมเหสีจึงทูลว่าอำมาตย์ผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่คนได้ให้ซ่อนตัวไว้
พระมหากษัตริย์จึงชื่นชมพระมเหสีมาก จากตัวอย่างได้นำนิทานชาดกเรื่องมโหสถชาดกมากแล้ว
เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเป็นผู้รู้จักคิดพิจารณาเพราะสิ่งที่ผ่านไปแล้วนั้นจะย้อนกลับคืนมาได้
ยาก

1.2.1.3 มีทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม คือหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ เป็นราชธรรมชุดหนึ่ง ชัย
อนันต์ สมุทวณิช.(2519:132-133) กล่าวว่าทศพิธราชธรรมมีลักษณะที่เป็นหลักในการปฏิบัติตน
ของพระมหากษัตริย์ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจไปในทางที่จะก่อให้เกิด ความเดือดร้อนแก่
ประชาชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงคุณสมบัติของ
พระมหากษัตริย์ที่ดี พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจในการปกครอง จะต้องใช้อำนาจการปกครองโดยมี
ทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับปฏิบัติและสั่งสอนกันต่อ ๆ มา ดังที่ปรากฏใน
ปุมราชธรรม ดังนี้

อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าผู้จะครองแผ่นดินพิภพมณฑลสืบไปภายหน้า จงกปร
ด้วยทศพิธราชธรรมแลกปรด้วยคุณวิเศษอันกล่าวมานั้น ก็จะมีเดชะตระบะอาณาภาพแลมี
ฤทธิ์แลฝีมือปรากฏและมีวาจาสิทธิ์ทุกประการแล

(ปุมราชธรรม : 56)

จากข้อความตัวอย่างผู้แต่งกล่าวไว้ชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์ที่จะเป็นกษัตริย์ผู้เปี่ยมด้วยเดชะ บารมี มีอานุภาพสูงสุด คือมีฤทธิ์ มีฝีมือ และมีวาจาสิทธิ์ ต้องเป็นกษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมืองครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม แสดงให้เห็นว่า ทศพิธราชธรรม เป็นคุณธรรมที่พระมหากษัตริย์ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อการมีคุณสมบัติที่ดี เรื่องปุมราชธรรมกล่าวถึงทศพิธราชธรรม 8 ข้อดังนี้

1.2.1.3.1 ทาน คือ การให้ การสละทรัพย์บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือราษฎร เพื่อประโยชน์สุขของปวงประชา ดังในเรื่องปุมราชธรรม ผู้แต่งต้องการสอนให้พระมหากษัตริย์รู้จักให้ทานเป็นนิจ จึงกล่าวเปรียบเทียบว่าถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดให้ทานเป็นนิจ ก็จะเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐ เช่นพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งให้ทานเป็นประจำทุกวัน ดังความว่า

อันว่ากรุงศรีธรรมมาโคกราชนั้นประสาททักษิณาทานแลวันแลหกแสนตำลึงทองเป็นนิจกาล พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดประกอบด้วยทานบริจาคเป็นนิจกาล กอปรด้วยหฤทัยศรัทธาอุปถัมภกในพุทธศาสนาไซ้ ก็ประเสริฐล้ำเลิศนักหนาแล

(ปุมราชธรรม : 49)

ข้อความข้างต้นเป็นตัวอย่างของกษัตริย์ที่มีบารมีสูงสุดคือพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมข้อ "ทาน" ซึ่งทรงสละทรัพย์เพื่อบำรุงเลี้ยงราษฎร จากการนำพระเจ้าอโศกมหาราชมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าการให้ทานเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ควรยึดปฏิบัติเป็นคุณธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์เพื่อประโยชน์สุขของราษฎร

1.2.1.3.2 ศีล คือ ความประพฤติดีงาม การสำรวมกายและวาจา ประกอบแต่สุจริตกรรมรักษาเกียรติคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครดูแคลน ในปุมราชธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์รักษาศีล ดังข้อความว่า

...อนึ่งเมื่อใดแลคิดอ่านเป็นประโยชน์แล้วไซ้ ก็จะเป็นประโยชน์แก่บุตรนัดดาสืบไป
อนึ่ง อาตมาภาพเองก็จะได้ให้ทานรักษาศีลสร้างกุศลแลจะเป็นนิทานไปเท่ากัลปาวสาน

(ปุมราชธรรม : 35)

ข้อความดังกล่าวเป็นคำสอนที่แสดงถึงคุณประโยชน์ของการคิดอ่านในสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งส่งผลให้ตนได้สร้างกุศล ครองตนในศีลธรรมอันดี และมีผู้ยกย่องสรรเสริญตลอดไป

1.2.1.3.3 ปริจฉาคะ การปริจฉา หมายถึง การเสียสละความสุขสำราญตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ในปฐมราชาธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดังความว่า

อันว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดแลได้เป็นอุปรการอุปถัมภกแก่พุทธศาสนาไซ้
พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์นั้นก็เป็นที่เสนหพึงพอใจแห่งเทวดาและราชกรู แม้ว่าจะมีศัตรูก็ต้อง
ศัตรูผู้ใด ๆ จะเบียดเบียนก็ถึงบราไซยพินาศไปเองแล

(ปฐมราชาธรรม : 56)

ข้อความตัวอย่างกล่าวถึงผลของการที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ในพระพุทธศาสนา ก็จะทำให้เป็นที่ศรัทธา พึงพอใจของเหล่าเทวดาและราชกรู แม้ว่าจะมีศัตรูก็ต้องพ่ายกลับไป แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเสียสละทรัพย์และเวลาส่วนพระองค์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์สุขของเหล่าพระสงฆ์และประชาชน

1.2.1.3.4 อาชชวะ ความซื่อตรง หมายถึง ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน ในปฐมราชาธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีความสัตย์ รักษาวาจาสัตย์ เมื่อกล่าวสิ่งใดออกไปแล้วไม่กลับคืนคำ ดังข้อความว่า

อันว่าพระมหากษัตริย์ผู้มีเดชเดชานุภาพ แลได้ออกพระโอษฐ์ประการใด ๆ แล้ว
แลจะมีผู้ว่าการนั้นกลับแปรคืนเล่าไซ้ อย่าควรเชื่อถ้อยคำผู้นั้น มาตราว่ามีผู้มาบอกว่า
มหาสมุทรขุดแห่งไป ว่าพระเมรุราชทำลาย ว่าพระจันทร์พระอาทิตย์ดำเนินโดยอุตราวัฏ
แลถ้อยคำกล่าวดังนี้ ผิดผู้ใดจะเชื่อไซ้ ก็พึงควรเชื่อโดยผู้กล่าวนั้น แลซึ่งว่าพระมหากษัตริย์
ออกพระโอษฐ์แล้วแลจะกลับคืนเล่าไซ้ อย่าพึงเชื่อนัก

(ปฐมราชาธรรม : 57)

ข้อความตัวอย่างกล่าวว่า พระมหากษัตริย์ผู้มีเดชานุภาพเมื่อออกพระโอษฐ์แล้วไม่กลับคืนคำ หากมีผู้ใดกล่าวว่าพระองค์จะกลับคืนคำก็ไม่ควรเชื่อไม่น่าเชื่อถือ เปรียบ

เหมือนกับว่าผู้หนึ่งกล่าวว่า น้ำในมหาสมุทรแห่งขอด จากการเปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นถึงการรักษาवासิตยของพระมหากษัตริย์

1.2.1.3.5 มัทวะ ความอ่อนโยน หมายถึง มีอหยาตย์ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองศ์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ในปุมราชธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์มีความงามสง่าด้วยการกล่าวถ้อยคำอันเด็ดขาด และมีอหยาตย์ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ดังข้อความว่า

ประการหนึ่งผู้มีปัญญาอุปมาประดุจรัศมีพระสุริยมณฑลด้วยกล่าวถ้อยคำอันกล้าแข็ง
ประการหนึ่งผู้มีปัญญาอุปมาประดุจรัศมีพระจันทร์มณฑลด้วยกล่าวถ้อยคำอันไพเราะอ่อนหวาน
(ปุมราชธรรม : 38)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวเปรียบเทียบว่า ผู้มีปัญญา ผู้มีปัญญาหมายถึงรวมถึงพระมหากษัตริย์ เมื่อกกล่าวถ้อยคำอันเด็ดขาด เปรียบเหมือนรัศมีของพระอาทิตย์ซึ่งมีความร้อนแรงและเมื่อกกล่าวถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เปรียบเหมือนรัศมีของพระจันทร์ซึ่งมีความเยือกเย็นและสวยงาม แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ควรมีทั้งความร้อนและความเย็น คือมีถ้อยคำอันเด็ดขาดและกล่าวถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน

1.2.1.3.6 อักโกระ ความไม่โกรธ หมายถึง ไม่กริ้วกราด ลูอำนาจความโกรธ ช่มอารมณ์โกรธได้ ตัดสินด้วยเหตุและผล ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสิน ในปุมราชธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์ช่มอารมณ์โกรธ และกล่าวถึงผลเสียของความโกรธ ดังข้อความว่า

... อนึ่ง การอันจะมีได้สำเร็จก็ควรให้ออด อนึ่ง จะเสียประโยชน์ก็ควรให้ออด พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดกอบปรด้วยพระราชหฤทัยโกรธจริด แลกทำกิจการด้วยโกรธไซรั ก็เสียประโยชน์เป็นอันมากแล...

(ปุมราชธรรม : 43)

ข้อความตัวอย่างกล่าวถึงผลเสียของความโกรธว่าพระมหากษัตริย์ที่มีอารมณ์โกรธ และทำการด้วยความโกรธ ก็จะเสียประโยชน์มาก จากการนำผลเสียของความโกรธมากล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ความโกรธ เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ควรละเสีย ไม่ควรนำมาประพฤติปฏิบัติ

1.2.1.3.7 ขันติ ความอดทน หมายถึง อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ห่อถอย ถึงจะถูกย่ำถูกเหยียดด้วยคำเสียดสีถากถางเพียงไรก็ไม่หมดกำลังใจในปุมราชธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์มีขันติธรรม คือความอดทน ดังความว่า

อนึ่งพระมหากษัตริย์เจ้าจงมีพระราชหฤทัยอันก่อปรด้วยขันติธรรม คือการอันมีราชประสงค์แล้งไปได้มาถึงไซ้ ก็ควรให้ออดอยู่ก่อน อนึ่งการอันแล้วไปก็ควรให้ออด อนึ่งการอันผิดเทศกาลก็ควรให้ออด อนึ่งเมื่อน้อยกำลังกว่าท่านก็ควรให้ออด อนึ่ง จะมีผู้รู้คุณหุส ก็ควรให้ออด อนึ่งจะเสียศีลสุจริตก็ควรให้ออด อนึ่งการอันจะมีได้สำเร็จก็ควรให้ออด อนึ่งจะเสียประโยชน์ก็ควรให้ออด พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดก่อปรด้วยพระราชหฤทัยโกรธจัด แลกระทำกิจการด้วยโกรธไซ้ ก็เสียประโยชน์เป็นอันมากแล

(ปุมราชธรรม : 43)

จากข้อความกล่าวว่าพระมหากษัตริย์จึงมีขันติธรรม คือ มีความอดทนรอคอยเวลาที่ยังมาไม่ถึง อดทนต่อการที่ผิดเวลา อดทนเมื่อมีกำลังน้อยกว่า อดทนไม่เปิดเผยความลับ อดทนไม่ให้เสียศีล อดทนรอความสำเร็จ อดทนไม่ให้เสียประโยชน์ และอดทนต่อความโกรธ จากการนำขันติธรรมหรือความอดทนประเภทต่าง ๆ มากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าความอดทนเป็นคุณธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ และเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ควรยึดปฏิบัติ

1.2.1.3.8 อวิโรชนะ ความไม่คลาดธรรม หมายถึง ดำรงสติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม นิติธรรม ระเบียบการปกครอง และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ในปุมราชธรรมผู้แต่งต้องการกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์

...อันว่าเสนาบดีผู้ใดก่อปรด้วยคุณสองประการนั้นแล้ว แลได้คิดอ่านกิจการถวายแก่พระมหากษัตริย์เจ้า แลได้เป็นราชประโยชน์ครั้งหนึ่งสองครั้งก็ดี แลเสนาบดีผู้นั้นได้เป็นประโยชน์แก่อาณาสืบไปเท่าถึงบุตรนัดดา แม้นว่าเสนาบดีผู้นั้นมีโทษแต่พอบังควรแต่ครั้งหนึ่งสองครั้งก็ดี บมิควรเอาโทษแก่เสนาบดีผู้นั้น...

(ปุมราชธรรม : 28)

1.2.1.4 มีคุณเจ็ดประการ

จากการพิจารณาหลักธรรมของพระมหากษัตริย์จากวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม พบว่า มีหลักธรรม 2 ชุดด้วยกัน คือ ทศพิชราชธรรม ซึ่งเป็นราชธรรมชุดหนึ่ง และ คุณเจ็ดประการ ซึ่งเป็นราชธรรมอีกชุดหนึ่ง คุณเจ็ดประการ เป็นคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่พึงมี เพื่อให้การปกครองบ้านเมืองสงบเรียบร้อย โดยมีการนำเอาคุณลักษณะของเทพเจ้าต่างๆ คือ คุณสมบัติของพระอินทร์ พระอาทิตย์ พระพายุ พระยมราช พระมหาสมุทร พระจันทร์ และพระธรณี มาเป็นแบบอย่างให้พระมหากษัตริย์ยึดถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ดังนี้

1.2.1.4.1 คุณแห่งพระอินทราชา ปุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าว

เปรียบเทียบคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับพระอินทราชา เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์ให้ทานบริจาคแก่ราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วถึงกันดังความว่า

อันว่าคุณแห่งพระอินทราชานั้น คือบังเกิดให้พรโศกตกลงมาในภูวโลกันนี้ แลให้เป็นสุขแก่ นิกรนรสัตว์ทั้งปวง อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจงประสพาทานบริจาคแก่มหาชนคณะประชา
ราษฎรทั้งหลายให้เป็นสุขดุจนั้น

(ปุมราชธรรม:54)

จากข้อความกล่าวว่าคุณของพระอินทราชาคือ บันดาลให้ฝนตกลงมา เพื่อความผาสุกของมนุษย์และสัตว์โลกทั้งปวง พระมหากษัตริย์จึงประสพาทานบริจาคให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วถึงกัน ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือกำเนิดเทวดา (2542:131-149) ที่กล่าวถึงพระอินทร์ว่า ตามตำนานฝ่ายพราหมณ์กล่าวว่า พระอินทร์ทรงเป็นเจ้าของสวรรค์ เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดา ในสมัยพระเวทพระอินทร์ทรงเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงเป็นเจ้าของฟ้าสามารถบันดาลให้ฝนตกและกำกับบังคับฤดูกาล เป็นเทพแห่งสงครามที่เหล่าอสูรและผู้ชั่วร้ายหวั่นกลัว นอกจากนี้พระอินทร์ยังถือเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาเทพแห่งธาตุคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เพราะทรงมีแต่คุณและคอยให้ความช่วยเหลือแก่มนุษย์

1.2.1.4.2 คุณแห่งพระอาทิตย์ ปุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบ

คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระอาทิตย์ เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์ประพฤติปฏิบัติต่อประชาราษฎร์ด้วยความเสมอภาคโดยไม่เลือกหน้าดังความว่า

อันว่าคุณแห่งพระอาทิตย์นั้น คือกอบปรด้วยฤทธาณาภาพอาจให้พระชราอันตกลงมาใน
แปดเดือนนั้นแห่งด้วยอาณาภาพได้ฉันทไฉร์พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอบปรด้วยการอันจะเรียกเอา
ส่วยสารากรอันมีทั่วสยามณฑลทั้งปวงนั้น

(ปุมราชธรรม:54)

จากข้อความกล่าวว่าคุณของพระอาทิตย์คือมีเดชานุภาพสามารถทำให้ฝนที่ตกลงมาในช่วงแปดเดือนนั้นแห้งได้ เปรียบให้พระมหากษัตริย์เอาเยี่ยงพระอาทิตย์ ด้วยการเรียกเก็บภาษีทั่วทุกคนอย่างเสมอภาค ในหนังสือกำเนิดเทวดา. (2542:82-84) กล่าวถึงพระอาทิตย์ว่า พระอาทิตย์เป็นเทพแห่งแสงสว่าง ในศาสนาพราหมณ์ยุคไตรเพทกล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นโอรสองค์ที่ 8 ของพระกัศยปกับพระนางอหิติ ตามตำนานกล่าวว่าเป็นบุตรที่พระมารดาไม่รักเนื่องจากเกิดมาพิการจึงไม่ได้พาไปเฝ้าพระเป็นเจ้า พระอาทิตย์จึงไม่ได้ไปอยู่บนเทวโลก ต้องเที่ยวขบถอยู่ในระหว่างเทวโลกกับโลกมนุษย์ ในอินเดียยุคโบราณชาวอินเดียนับถือพระอาทิตย์อย่างสูงเพราะเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นต้นเหตุของการมีชีวิต ทรงเป็นผู้ประทานแสงสว่างและความอบอุ่นให้แก่ชีวิต เป็นวิญญาณอันสูงสุด และเป็นผู้สร้างจักรวาล

1.2.1.4.3 คุณแห่งพระพาย ปุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระพาย เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์ให้ส่งคนสืบราชการลับไปอยู่ในเมืองราชศัตรูอย่าให้รู้ตัวได้ ดังความว่า

อันว่าคุณแห่งพระพายไฉร์ อาจพัดเข้าไปในสิรรสกนธ์แห่งนรโลกทั้งหลายบให้รู้ตัวรู้ได้แลมี
ฉันทไฉร์ พระมหากษัตริย์เจ้าจงกอบปรตคแต่งอุปนิทชิต ไปอยู่ในเมืองราชศัตรูอย่าให้รู้ตัวได้
คุณนั้น

(ปุมราชธรรม:54)

จากข้อความกล่าวถึงคุณสมบัติลม ลมอาจพัดเข้าไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายได้ โดยไม่รู้ตัวฉันทไฉร์ พระมหากษัตริย์ก็ควรทรงส่งคนสืบราชการลับไปอยู่ในเมืองราชศัตรูอย่าให้รู้ได้ ตามตำนานของพระพายที่กล่าวไว้ในหนังสือกำเนิดเทวดา .(2542:128-131) กล่าวว่าพระพายเป็นเทพเจ้าแห่งสายลม บางตำนานกล่าวว่าพระพายเป็นบริวารองพระอินทร์แบ่งเป็นเจ็ดภาค พระอินทร์ได้ทรงมอบหมายให้มีหน้าที่กำกับลมทั้ง 7 คือ ลมตะวันออก ลมตะวันตก ลมเหนือ ลมใต้

ลมในทเวโลก ลมในพรหมโลก และลมในอากาศ และยังเชื่อกันว่าพระพายเป็นโลกบาลผู้คุ้มครองโลกในทิศตะวันตกเฉียงเหนือทิศนี้จึงเรียกว่าทิศพายัพ

1.2.1.4.4 คุณแห่งพระยมราช ปุุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระยมราช เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์ให้ทรงลงพระราชอาชญาตามโทษานุโทษ ดังความว่า

อันว่าคุณแห่งพระยมราชไซ้ คือบมิได้รักชังผู้ใด ๆ แลให้ลงโทษแก่สัตว์นรกทั้งหลาย โดยอภุศลกรรมนั้นฉันใดไซ้ พระมหากษัตริย์เจ้าจงก่อปรตด้วยการอันประพตตินั้น

(ปุุมราชธรรม:54)

จากข้อความกล่าวถึงคุณสมบัติของพระยมราชหรือทูตแห่งความตาย พระยมราชไม่รักชังผู้ใด มีความเป็นกลางในการตัดสินคุณและโทษของมนุษย์ตามกรรมของผู้นั้น พระมหากษัตริย์จึงควรทรงลงพระราชอาชญาตามโทษานุโทษ ส.พलयน้อย.(2534:9-22) กล่าววว่าพระยม หรือยมบาลเป็นเทพแห่งความตาย เป็นเจ้าแห่งสรรพวิญญานและเป็นตุลาการผู้พิพากษาพวกผี พระยมราชพิจารณาถ้อยความด้วยความสัตย์ซื่อยุติธรรมและชอบธรรม พระยมราชมีรูปร่างใหญ่โตหน้าตาดุร้ายมีลักษณะน่าเกรงกลัว ไซ้เครื่องนุ่งห่มสีแดง มีกระบือเป็นพาหนะ พระยมราชมีความเคร่งครัดต่อหน้าที่ไม่มีความลำเอียง

1.2.1.4.5 คุณแห่งพระมหาสมุทร ปุุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระมหาสมุทร เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์

อันว่าคุณแห่งพระมหาสมุทรไซ้ คืออุทกธาราในเบญจมหานที และอุทกธาราในขุททกนทีธารทั้งห้าร้อยนั้น พระมหาสมุทรมิได้เรียกก็ไหลลงยังมหาสมุทรนั้น

(ปุุมราชธรรม:55)

จากข้อความกล่าวว่าพระสมุทร พระสมุทรนี้มีน้ำมากมายกว้างขวางเพราะน้ำในแม่น้ำใหญ่ทั้ง 5 สายและน้ำในแม่น้ำเล็ก ๆ 500 สายไหลลงมา พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชสมบัติมากมายเปรียบได้กับน้ำในมหาสมุทร พระมหากษัตริย์จึงควรมีน้ำพระทัยต่อประชาราษฎร์ซึ่งทำให้

เงินไหลเข้าคลังเรื่อยไป ในตำนานที่กล่าวไว้ในหนังสือกำเนิดเทวดา.(2542:120-124) กล่าวถึง พระมหาสมุทรว่า พระสมุทร หรือพระวรุณ หรือพระพิรุณเป็นเทพแห่งน้ำ ฝน และทะเล ทรงเป็น โลกบาลครองทิศตะวันตก บางตำนานก็กล่าวว่า พระสมุทรเป็นเทพบริวารองค์หนึ่งของพระวรุณ บางตำนานกล่าวว่าพระสมุทรกับพระวรุณเป็นเทพองค์เดียวกัน พระวรุณครองความยิ่งใหญ่ของ เทพแห่งฝนและน้ำเสมอ

1.2.1.4.6 คุณแห่งพระจันทร์ ปุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบ

คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระจันทร์ เพื่อต้องการสอน พระมหากษัตริย์มีความประพฤติที่ดีงาม มีเมตตาต่อประชาราษฎร์ ดังความว่า

อันว่าคุณแห่งพระจันทร์ไซ้ คือเป็นที่เสนาแก่นิกรรโลกทั้งปวง แลพระมหากษัตริย์
เจ้าจงกอปรด้วยประพฤติกการเป็นที่เสนาแก่ประชาราษฎร์ทั้งหลายดุจนัน
(ปุมราชธรรม:55)

จากข้อความกล่าวว่าพระจันทร์นั้นมีรัศมีที่งดงามเป็นที่เสนาแก่คนทั้งปวง พระมหากษัตริย์จึงกอปรด้วยความประพฤติที่ดีงาม มีเมตตาต่อประชาราษฎร์เพื่อให้พระองค์เป็นที่ ยินดีและเป็นที่เสนาแก่ราษฎรทั้งหลาย ชนากิต(2546:131-159)กล่าวถึงพระจันทร์ว่าพระจันทร์ เป็นเทพเจ้าแห่งจินตนาการ หรือความคิดฝัน เปียเจ้าแห่งการพาณิชย์และการแสวงโชค พระจันทร์ ยังเป็นเจ้าแห่งดาวและฤกษ์ชาติทั้งหลาย บางตำนานกล่าวว่า พระจันทร์พระจันทร์เป็นโอรสของ พระอิศริมิ์กับนางอนสุยา การที่พระอิศวรนำนางฟ้ามาปนเพื่อให้เห็นว่กำเนิดเดิมของพระจันทร์ มาจากเพศหญิง พระจันทร์จึงมีความอ่อนหวานนุ่มนวลและจริตมารยา พระจันทร์มีอำนาจเหนือ จิตใจมนุษย์และให้อิทธิพลในด้านจินตนาการและมีอิทธิพลครอบงำเหนือชะตาความเป็นไปของ มนุษย์

1.2.1.4.7 คุณแห่งพระธรณี ปุมราชธรรมผู้แต่งได้กล่าวเปรียบเทียบ

คุณสมบัติของพระมหากษัตริย์กับคุณสมบัติของพระธรณี เพื่อต้องการสอนพระมหากษัตริย์ ให้ ปกป้องคุ้มครองผู้อยู่ใต้ปกครองและอาณาประชาราษฎร์ให้เป็นสุขทั่วกันอย่างเสมอหน้าไม่เลือก ปฏิบัติ

อันว่าคุณแห่งพระชนนี คืออาจทรงสรรพสัตว์ทั้งปวงให้เป็นสุขอยู่ได้ แลพระมหา
 กระษัตริย์เจ้าจงกอบปร้ดด้วยการประพตเป็นประโยชน์แก่ประชาราษฎรทั้งหลายให้เป็นสุขเกษม
 เปรมประชาสมบูรณ์ดุจนั้น

(ปุมราชธรรม:55)

จากข้อความกล่าวถึงคุณสมบัติเยี่ยงพื้นแผ่นดิน ซึ่งรองรับสรรพสิ่งและสรรพสิ่ง
 ทั่วหน้าเสมอกัน พระมหากษัตริย์ควรปกป้องคุ้มครองผู้อยู่ใต้ปกครองและอาณาประชาราษฎรให้
 เป็นสุขทั่วกันอย่างเสมอหน้าไม่เลือกปฏิบัติ

1.2.2 คุณสมบัติของขุนนางข้าราชการ

1.2.2.1 มีปัญญา

อนึ่งกรุงเบญจาลราชไชวได้เป็นอธิบดีแก่เอกสตราช ทั้งปวงกอบปร้ดด้วยจตุรงคพลโยธา
 ได้สืบแปดอักษะภคินี ส่วนเจ้ามโหสถไชวร้ดกอบปร้ดด้วยปัญญาแลการอันเป็นเล่ห์กลนั้นประดุจพลิก
 แห่งนายประมการอันชื่อนั้นประดุจป็นแห่งนายพนจร อนึ่งผู้มีปัญญาแลรักชังผู้ใดไชวผู้้นั้น
 ห่อนจะรู้ตัว แลผู้มีปัญญาแลร้ดกทำ ประดุจเสนห แลเกิดเป็นภัยแก่ผู้เขลานั้นก็เป็นอันมาก อนึ่ง
 ผู้มีปัญญาแลร้ดกทำประดุจชังแลประโยชน์แก่ผู้เขลานั้นเป็นอันมาก

(ปุมราชธรรม : 26)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวเปรียบเทียบให้ขุนนางมีปัญญาเหมือนกับ
 พระมโหสถ โดยกล่าวว่าพระเจ้าเบญจาลราชนั้นมีกองทัพกำลังมากแต่พระมโหสถนั้นมีปัญญามาก
 สามารถใช้ปัญญาในการออกกลอุบายเอาชนะศัตรู

1.2.2.2 มีความดีความซื่อสัตย์

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไชวผู้้นั้นจงกอบปร้ดด้วยสุภาพแล
 แก้วหาญ แลรู้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ แลจงกอบปร้ดด้วยรูปโฉม แลกอบปร้ดด้วยกระกุล แม้นว่าจะ
 ภาวไปในประเทศแห่งใด ฤกดี ก็จักเกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักดานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์
 เจ้านั้น

(ปุมราชธรรม : 29)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวถึงการที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นขุนนางรับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ผู้ที่จะมาเป็นขุนนางต้องมีคุณสมบัติคือเป็นผู้ที่มีคุณความดีซื่อสัตย์กล้าหาญ พุดจา ไพเราะ รูปร่างลักษณะดี และตระกูลดี

1.2.2.3 มีความกล้าหาญ

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไซ้รผู้ั้นจงกอปรด้วยสุภาพแล กล้าหาญ แลรู้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ แลจงกอปรด้วยรูปโฉม แลกอปรด้วยตระกูล แม้ว่าจะ ภาไปในประเทศแห่งใด ฤกดี ก็จักเกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักดิ์านภาพแห่งพระมหากษัตริย์ เจ้านั้น

(ปุมราชธรรม : 29)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนขุนนางว่าการที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็น ขุนนางผู้ที่จะได้รับใช้พระมหากษัตริย์นั้น นอกจากพิจารณาถึงความดีความซื่อสัตย์ของบุคคลแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงความกล้าหาญอีกด้วย

1.2.2.4 กล่าวถ้อยคำไพเราะ

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไซ้รผู้ั้นจงกอปรด้วยสุภาพแล กล้าหาญ แลรู้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ แลจงกอปรด้วยรูปโฉม แลกอปรด้วยตระกูล แม้ว่าจะ ภาไปในประเทศแห่งใด ฤกดี ก็จักเกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักดิ์านภาพแห่งพระมหากษัตริย์ เจ้านั้น

(ปุมราชธรรม : 29)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนขุนนางว่าการที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็น ขุนนางผู้ที่จะได้รับใช้พระมหากษัตริย์นั้น นอกจากพิจารณาถึงความดีความซื่อสัตย์ และความกล้าหาญของบุคคลแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงพุดจาที่ไพเราะอีกด้วย

1.2.2.5 มีรูปลักษณะดี

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไซ้ผู้หนึ่งจงกอบปรด้วยสุภาพแล
แก้ล้าหาญ แลรู้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ แลจงกอบปรด้วยรูปโฉม แลกอบปรด้วยกระดูก แม้ว่าจะ
ภาไปในประเทศแห่งใด ๆ ก็ดี ก็จะทำให้เกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักตานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์
เจ้านั้น

(ปุมราชธรรม : 29)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนขุนนางว่าการที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็น
ขุนนางผู้ที่จะได้รับใช้พระมหากษัตริย์นั้น นอกจากพิจารณาถึงความดีความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ
และการพูดจาที่ไพเราะของบุคคลแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการเป็นผู้มีรูปร่างลักษณะดีอีกด้วย

1.2.2.6 มีตระกูลดี

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไซ้ผู้หนึ่งจงกอบปรด้วยสุภาพแล
แก้ล้าหาญ แลรู้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะ แลจงกอบปรด้วยรูปโฉม แลกอบปรด้วยกระดูก แม้ว่าจะ
ภาไปในประเทศแห่งใด ๆ ก็ดี ก็จะทำให้เกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักตานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์
เจ้านั้น

(ปุมราชธรรม : 29)

การที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้น นอกจากพิจารณา
ความสามารถของบุคคลแล้วยังต้อง พิจารณาถึงวงศ์ตระกูลอีกด้วย เช่น ตระกูลใดมีพ่อหรือปู่เคยรับ
ราชการตำแหน่งขุนวัง ลูกหรือหลานในตระกูลนั้นควรจะได้รับแต่งตั้งให้รับผิดชอบทำงานใน
ลักษณะเดียวกับบรรพบุรุษเพราะเชื่อว่าความรู้ความสามารถ ความดี ความซื่อสัตย์จะต้องถูก
ถ่ายทอดมายังลูกหลาน

1.2.2.7 มีความจงรักภักดี

อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกผู้ใด ๆ จงตรัสรู้กิริยาแห่งราชเสวกผู้หนึ่งว่า
ราชเสวกผู้นี้มีจิตสุภาพจริงแต่ว่าบมิแก้ล้าหาญ ผู้นี้แก้ล้าหาญรู้หลักจริงแต่ใจมิได้สุภาพ ผู้นี้

ความรักห้ามได้ อึ้ง แกล้วหาญก็ห้ามได้ทั้งสุภาพก็ห้ามได้ ...

(ปุมราชธรรม : 30)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่พระมหากษัตริย์จะเรียกใช้ข้าราชการคนใดควรรู้ถึงลักษณะนิสัยความประพฤติของคนผู้นั้นว่ามีใจซื่อสัตย์แต่ไม่กล้าหาญ ผู้นี้กล้าหาญแต่ไม่ซื่อสัตย์ ผู้นี้ไม่มีความรักพระมหากษัตริย์ไม่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้นี้ไม่กล้าหาญและไม่ซื่อสัตย์ จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าความจงรักภักดีเป็นคุณสมบัติที่ขุนนางควรมีประจำตน

1.2.2.8 มีศีลมารยาท

อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกผู้ใด ๆ จงตรัสรู้กิริยาแห่งราชเสวกผู้นั้นว่าราชเสวกผู้นี้มีจิตสุภาพจริงแต่ว่าบมิแกล้วหาญ ผู้นี้แกล้วหาญรู้หลักจริงแต่ใจมิได้สุภาพ ผู้นี้ความรักห้ามได้ อึ้ง แกล้วหาญก็ห้ามได้ทั้งสุภาพก็ห้ามได้ ผู้นี้ทั้งรู้หลักแลกอปรด้วยศีลมารยาทไซ้ร้ ครอบพระมหากษัตริย์เจ้าเลี้ยงดูเท่าถึงบุตรนัดดาสืบไป เพราะว่าบุรุษผู้นั้นกอปรด้วยกมลจิตรักภักดีแต่พระมหากษัตริย์เจ้า

(ปุมราชธรรม : 30)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการที่จะได้รับพิจารณาแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้น นอกจากพิจารณาถึงอุปนิสัยใจคอของบุคคลแล้วยังต้อง พิจารณาถึงความประพฤติที่ต้งามการมีมารยาทที่ดีด้วย

1.3 หน้าที่ของผู้ปกครอง

จากการศึกษาปุมราชธรรมในด้านหน้าที่ของพระมหากษัตริย์พบสาระสำคัญดังนี้คือ

1.3.1 หน้าที่ของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์

1.3.1.1 รักษาบ้านเมือง และป้องกันราชศัตรู

อันว่าราชกิจแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าคือ การอันจะรักษาสามมณฑลบ้านเมืองแลป้องกันราชศัตรูทั้งปวง อันว่าศัตรูซึ่งเห็นว่ไกลแลเกิดเป็นไกลนั้นก็มี อึ้ง ศัตรูซึ่งเห็นว่ไกลแลเป็นอันไกลนั้นก็มีดุจเดียว อันว่าการบ้านการเมืองแลการข้าศึกศัตรูนั้น อุปมาประดุจถูกกุฏโบริดก อันยังอยู่ในโกศอันดลละ อึ้ง อุปมาประดุจเมฆพยุอันอยู่ในอากาศเวหา

(ปุมราชธรรม : 31)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่า หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ คือ การรักษาบ้านเมือง และป้องกันศัตรู และควรมีความระมัดระวังไม่ประมาทศัตรู

1.3.1.2 รักษาราชประเพณี

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าแลพระราชบุตรผู้จะครองราชย์พิภพสืบไปจงเอากิจการโบราณราชประเพณีอันแล้วไปนั้นเป็นทำเนียม

(ปฐมราชธรรม : 30)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์และพระราชบุตรที่จะครองราชย์สมบัติในภายหน้าให้ยึดแบบแผนประเพณีโบราณเป็นตัวอย่าง

1.3.1.3 แต่งตั้งขุนนางข้าราชการ

อนึ่ง พระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกามาตย์ผู้ใดไซ้รผู้ั้นจงก่อปรด้วยสุภาพแลแกล้วหาญ แลรู้จักถ้อยคำอันไพเราะแลจงก่อปรด้วยรูปโฉม แลกก่อปรด้วยตระกูล แม้นว่าจะเข้าไปในประเทศแห่งใด ๆ ก็ดี ก็จักเกิดความสรรเสริญ แลจะมีศักดิ์านุภาพแห่งพระมหากษัตริย์เจ้านั้น

อนึ่ง ผู้ใดมิได้ก่อปรด้วยคุณอันกล่าวมาทั้งนั้น แลพระมหากษัตริย์เอามาใช้ให้รับราชการไซ้ร ก็มิเป็นประโยชน์ เพราะว่าคนผู้มิได้ประกอบด้วยคุณอันกล่าวมานั้น

(ปฐมราชธรรม : 29)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์จะตรัสใช้ขุนนางข้าราชการคนใดให้ดูคุณสมบัติของข้าราชการคนนั้นด้วย แสดงให้เห็นว่าถ้าพระมหากษัตริย์แต่งตั้งขุนนางข้าราชการที่มีคุณสมบัติที่ดีอันได้แก่ ความเป็นคนดีซื่อสัตย์กล้าหาญ พุดจาไพเราะ รูปลักษณะดี และมาจากตระกูลที่ดี พระมหากษัตริย์ก็จะได้รับการสรรเสริญในพระบรมเดชานุภาพ แต่ถ้าพระมหากษัตริย์แต่งตั้งคนที่ไม่ดีคุณสมบัติดังกล่าวมารับราชการ ก็จะไม่เกิดประโยชน์

1.3.2 หน้าที่ของขุนนางข้าราชการ

1.3.2.1 คอยฟังราชกิจที่ทรงรับสั่งด้วยความตั้งใจ เตรียมตัวรับพระบรมราชโองการให้ทันท่วงที ขุนนางเป็นผู้รับสนองราชโองการ หรืออาจกล่าวได้ว่า ขุนนางเป็นผู้ช่วยพระมหากษัตริย์ในกิจการงานต่าง ๆ ทั้งส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์และส่วนที่เกี่ยวกับการปกครอง ดังนั้นขุนนางที่ดีจึงควรอยู่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาราชการงานเมือง เพื่อที่จะปฏิบัติตามราชโองการได้สะดวกรวดเร็วต้องพระประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ดังความว่า

อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจะมีพจรรารถแก่อำมาตย์มนตรีประการใด ๆ ไชริ์ อำมาตย์มนตรีทั้งปวงก็ค้อยอยู่ท่าฟังซึ่งพระมหากษัตริย์เจ้าจะมีพจนานารถนั้น ก็พิศทูลอนุกลงตามพจนารถแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทุกประการ และซึ่งอันจะเป็นยุคคติก็ดี อันบมิได้เป็นยุคคติดีไชริ์ควรพระมหากษัตริย์เจ้าพิจารณาอันจึงเป็นแม่นด้วยพระปัญญาเอง อันว่าพจนารถแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าบัญชาการสิ่งใด ๆ อำมาตย์มนตรีทั้งปวงควรจำโดย พระบัณฑิตแห่งพระมหากษัตริย์เจ้าจงทุกประการ

(ปุมราชธรรม : 61)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าพระมหากษัตริย์จะตรัสกับอำมาตย์ประการใด ๆ อำมาตย์ค้อยฟังราชกิจที่ทรงรับสั่งด้วยความตั้งใจ เตรียมตัวรับพระบรมราชโองการให้ทันท่วงที คำสอนที่ปรากฏนี้ จะว่าด้วยการปฏิบัติตนในฐานะเป็นข้าราชการสำนัก ซึ่งจะต้องมีความสงบเสงี่ยม สำรวมตน ข้านั้นจะต้องสำนึกเสมอว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ประเสริฐ มีพระเดชานุภาพ ไม่พึงควรจะขัดพระราชาบัญชา

1.3.2.2 ดูแลกิจการบ้านเมืองตามที่ได้รับมอบหมาย

อันว่าผู้มีปัญญาก็เป็นเนตรแห่งพระมหากษัตริย์เจ้า และเป็นบิดามารดาแก่ราษฎรทั้งหลาย และเป็นอัครประธานในมหานคร ครั้นผู้มีปัญญามีมากไชริ์ กิจจานุกิจแห่งพระมหากษัตริย์แลกิจการบ้านเมืองประชาราษฎรสมณพราหมณ์ทั้งหลายก็บริบูรณ์พร้อมมูลสมัคสมานได้เป็นประโยชน์ในปัจจุบันกาลแล้ว

(ปุมราชธรรม : 37)

จากข้อความตัวอย่างยกมาสอนขุนนางข้าราชการโดยใช้คำแทนว่า ผู้มีปัญญา กล่าวว่า ขุนนางเป็นผู้ดูแลราษฎร และบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์ ถ้าบ้านเมืองมีขุนนางที่ฉลาดมากก็จะเดกประโยชน์ต่อพระมหากษัตริย์ ราชกิจของพระมหากษัตริย์และบ้านเมืองก็จะสำเร็จบริบูรณ์

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง

ในด้านการแสวงหาผู้มีความรู้ไว้รับราชการนั้น ในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมมีเนื้อความที่เกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง โดยในการแต่งตั้งขุนนางนั้นจะคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ เพราะขุนนางเป็นข้าราชการที่จะต้องปฏิบัติงานในหน้าที่ต่าง ๆ แทนพระมหากษัตริย์ เพื่อภารกิจของพระมหากษัตริย์สำเร็จลุล่วงตามจุดประสงค์ การคัดสรรบุคคลให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ จึงถือว่าสำคัญ ตำแหน่งข้าราชการในปุมราชธรรมแบ่งออกเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน อัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหาร คือ สมุหพระกลาโหม ส่วนฝ่ายพลเรือนคือ สมุหนายก รองจากอัครมหาเสนาบดี ก็คือเสนาบดี 4 ตำแหน่ง คือ เวียง วัง คลัง นา

1.4.1 การแต่งตั้งขุนนางฝ่ายทหาร

1.4.1.1 การแต่งตั้งขุนพล ขุนพลเป็นตำแหน่งทางการทหาร มีหน้าที่บังคับบัญชาการหัวเมืองทั้งปวงให้อยู่เย็นเป็นสุข จัดหาช้างม้าและทรัพย์สินเงินทองให้แพะคลังหลวง ปกครองดูแลประชาชนและทหารให้มีความสุขสบายอย่างทั่วถึง ตลอดจนหาบุคคลเข้ามาสวามิภักดิ์และเข้ามาเป็นพวกเดียวกัน ปุมราชธรรมกล่าวถึงผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งขุนพลว่าจะต้องเป็นผู้กล้าหาญในการรบมีความรู้ในด้านกลศึก 21 ประการ ดังความว่า

ผิจะหวังหาขุนพล จงรู้จักกลศึก อันพิลึกสรรพเสร็จ ยี่สิบเอ็ดประการ สารหนึ่งคือ ฤทธิพิธิ กลหนึ่งชื่อสีหจักร กลหนึ่งชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน กลหนึ่งชื่อเถื่อนกำบัง กลหนึ่งชื่อพัง ภูผา กลหนึ่งม้ากินสวน กลหนึ่งชื่อพวนเรือโยง กลหนึ่งชื่อโพงน้ำบ่อ กลหนึ่งชื่อล่อช้างป่า กลหนึ่งชื่อฟ้า้งาดิน กลหนึ่งชื่ออินทรพิมาน กลหนึ่งชื่อผลาญศัตรู กลหนึ่งชื่อชูพิษแสง กลหนึ่งชื่อแขงให้อ่อน กลหนึ่งชื่อยอนภูเขา กลหนึ่งชื่อเข้าให้หอม กลหนึ่งชื่อจอมปราสาท กลหนึ่งชื่อราชปัญญา กลหนึ่งชื่อสนั่นเสียง กลหนึ่งชื่อหลักยืน กลหนึ่งชื่อปิ่นพระราม ความทั้งยี่สิบเอ็ดกล ให้ขุนพลชำนาญชาญแม่นแก้วนรูรอบ กอปรด้วยทุกยกุล

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความกล่าวว่าคุณพลจะต้องมีความรู้ความชำนาญในกลศึก 21 ประการ คือกลฤทธิ์พิธิ กลสีหจักร กลลักษณะซ่อนเงื่อน กลเถื่อนกำบัง กลพังกฎา กลม้ากินสวน กลพวนเรือโยง กลโพงน้ำบ่อ กลล่อช้างป่า กลฟ้างำดิน กลอินทรพิฆาน กลผลาญศัตรู กลชูพิษแสง กลแข่งให้อ่อน กลยอนภูเขา กลเข้าให้ผอม กลจอมปราสาท กลราชบัญญัติ กลสนั่นเสียง กลหลักยืน กลปิ่นพระราม

กลศึก คือ วิธีการทำสงครามและอุบายต่างๆ ในการเอาชนะข้าศึก ซึ่งมีอยู่ 21 กลศึก เนื้อหาส่วนนี้นับเป็นหัวใจสำคัญของการทำสงครามเพราะการรบด้วยอุบายจะทำให้ชนะข้าศึกได้โดยง่ายและไม่ต้องสูญเสียกำลังพลมากเท่ากับการใช้กำลังเข้าต่อสู้ กลศึก 21 ประการ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.4.1.1.1 กลชื่อฤทธิ์

กลหนึ่งชื่อฤทธิ์นั้น กระชั้นทรนงองอาจ ผาดกล่าวด้วยเรืงแรง สำแดงแก่ข้าแล้ว ข้าหาญ ชวนทำการลวงลาด อุกอาจเอาบ้านเอาเมือง ชำนาญเนืองรณรงค์ ยิงใจผู้ใจคน อาสาเจ้าตนค่าเข้า จงหมั่นเฝ้าอย่าคลา หน้าตาชื่นเทียมจันทร์ ทำโดยธรรมจงภักดี บำเพ็ญศกดิ์จสูง จงพระยศยิ่งหล้า ครอบครองฟ้าดินบน กลนี้ชื่อฤทธิ์พิธิ

(ปุมราชธรรม : 88)

จากข้อความตัวอย่าง กลชื่อฤทธิ์ คือ แสดงความองอาจกล้าหาญให้เป็นที่ประจักษ์แก่เหล่าทหาร ชวนเรียนรู้อุบายการรบ ยุทธวิธีการรบ หมั่นฝึกซ้อมศาสตราวุธต่างๆให้ชำนาญ รู้จักถนอมน้ำใจคน หมั่นเข้าเฝ้าด้วยใบหน้าที่แจ่มใสพร้อมที่จะอาสาเจ้านายของตนอยู่ตลอดเวลา มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และรักษาพระบรมเดชานุภาพไว้ให้สูงส่งเสมอ

1.4.1.1.2 กลชื่อสีหจักร

กลอันชื่อสีหจักร ให้บริรักษ์พวกพล ดูกำลังตนกำลังท่าน คืดคะเนการผันผาย ย้ายี่พลเตียรดาษ ยাত্রไคลคลี่กรรกง จงศึกเห็นมหีมา ดาหัวขวาหัวซ้าย ย้ายรอบคอบชอบกล ตั้งพลทั้งแปดทิศ สถิตช้างม้าอย่าหวั่นไหว ตั้งพระพลไชยรรยง ตั้งธงอยู่โดยศาสตร์ ผิงนพบาตร

ตรีโกณ ให้ฟังโทรอันแมน แกวนรุหลัก บ่ มิคลาด ให้ข้าผู้อาจออกทะเลวงฟัน ให้ข้าศึกผันแพ้ว
พ่าย ย้ายพลใหญ่ให้ไหว ยอพลไสศึกหนี กลนี้ชื่อสีหจักร

(ปุมราชธรรม : 88)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อสีหจักร คือรักษาพวกพล ดูกำลังศึกทั้งฝ่ายเรา
และฝ่ายตรงข้าม ให้วางกำลังพลเป็น 8 ทิศ ตั้งพลับพลาทัพหรือกลางทัพไว้ตรงกลางและฝั่งนพ
บาทตรีโกณเพื่อกันภัย คอยฟังว่าใครจะบอกฤกษ์ให้ยกทัพเมื่อใดจึงยกทัพออกตีข้าศึกให้แตกพ่าย

1.4.1.1.3 กลชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน

กลหนึ่งลักษณะซ่อนเงื่อน เตือนกำหนดกฎตรา แยกปีกกาอยู่สรรพ นับทหารผู้แก้ว
กำหนดแล้วจงคง แต่งให้ยังยั่วเข้า ลากศึกเข้าในกล แต่งคนแต่งข้างม้า เรียงหน้าหลังใจเจ รบ
โยเยแล้วหนี ตีตามตีตามติด สบคิดฆาตฆ้องไชย จึงพลในสองข้าง ยกข้างม้ากระทบ ยอหลัง
รบทั้งสองข้าง จึงบายข้างอันหนี กรืออาวุธให้ร้อง สำทับฆ้องสำคัญ ยินยันรบทบสี่ คลี่พลออก
โดยสร้าง ศัตรูตั้งฉิบหาย อุบายกลศึกนี้ ชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน

(ปุมราชธรรม : 88)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน คือให้กองทหารแยกออกเป็น
กองซ้ายขวาแล้วคอยชุมนุมอยู่ ให้ทหารส่วนหนึ่งแต่งทัพออกหลอกล่อข้าศึก โดยทำประหนึ่งว่าจะเข้า
ปะทะแต่แล้วถอยหนีเพื่อหลอกให้ข้าศึกตามมา เมื่อหลอกล่อมาถึง ให้ทหารที่ดักชุมนุมออกตี
กระหนาบ ศัตรูจะไม่มีโอกาสป้องกันตัวได้

1.4.1.1.4 กลชื่อเตือนกำบัง

กลหนึ่งชื่อเตือนกำบัง รางรังพลตนน้อย ชักคล้อยเข้าแฝงป่า แต่งคนล่าแล่นวง กง
กองนอกกองใน ไว้ข้างม้าให้แฝง แต่งให้ร้องทรมึง มีอึ่งฆาตฆ้องไชย ให้ให้เสียงสำทับ ปืนไฟ
กับธนู หน้าไม้กรูกันมา ตาทะเลวงฟันตามหลัง ประนั่งข้างม้าแกมไพร่ ลูกหาบในป่าให้ เคาะ
เสโลมีนี่นั่น ให้ศึกกันราถอย ตีกลล้อยเห็นผู้ท้าว กลเสื่อคราวครีมป่า แล้วออกล่าแล่นฉว ทำสำ
หาวเสื่อซ่อนเล็บ เก็บแต่เตียนกินรก แล้วลอบผูกผาดเนืองเนือง ให้ศึกเคืองใจหมอง คลองยุบล
ดังนี้ ชื่อเตือนกำบัง

(ปุมราชธรรม : 89)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อเถื่อนกำบัง คือหากกำลังพลของตนน้อยกว่าให้นำทหารเข้าแอบแฝงตั้งตามชายป่าให้ทหารข้างม้าอยู่หน้าพลทหารหอบคอนอยู่ด้านหลัง แล้วให้ทำเสียงโห่ร้องตีฆ้องกลองชัยให้เกิดเสียงอีกทีก็ครึกโครมเหมือนกับว่ามีทหารมากแล้วจึงค่อยตามตีทำให้ข้าศึกตกใจแตกหนีไม่เป็นขบวนทัพ

1.4.1.1.5 กลชื่อพังงูผา

กลหนึ่งชื่อพังงูผา ผีศึกมาประทะ อย่าเพอระเริงแรง สำแดงดูเจนน้อย คล้อยแฝงป่าแฝงเขา ตีเห็นเราดูถูก ผูกข้างม้าออกไล่ ยอพลใหญ่กระทบ ผีเรารบเข้าบ่ไหว ไสข้างม้าไล่โรมรุม คุ่มกันหักที่กล้า อย่าให้ซำรุมตี ตีกลั่นหนีตามต่อย ให้ยับย่อยพรายพริ๊ด ตัดเอาหัวโหล่น เต้นรำแรงแสดงหาญ ให้ศึกครันคร้ามกลัว ระวีวแล่นเสริดสร้าง กลนี้ชื่อพังงูผา

(ปุมราชธรรม : 89)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อพังงูผา คือเมื่อทำศึกแม้มีกำลังพลมากกว่าศัตรูก็อย่าได้ประมาท เมื่อข้าศึกหลงกลก็ยกทัพเข้าโจมตีพร้อมกัน ถ้ากำลังพลเดินเท้าไม่เพียงพอก็ให้ทหารข้างม้าเข้าช่วยเหลือรุมรบให้ข้าศึกแตกไปให้ได้ แล้วจึงตามตีให้ข้าศึกยับเยิน

1.4.1.1.6 กลชื่อม้ากินสวน

กลหนึ่งชื่อม้ากินสวน หาผู้ควรวาญห้าว ลากเอาหยา้วเอาเรือน บ้านถิ่นเถื่อนอยู่ไกล จับกุมได้เอามา นานาเลศเทศกาล ขึ้นหน้างานอย่าขาด ประนให้ลาดเนืองเนือง ให้เขาเคืองใจแค้น แม้นจะอยู่บ่มีสุข ขุกขับกันทุกเดือน เตือนใจตื่นไปมา กลขับปลาให้ห้อม ด้อมดักชกซุมเอาให้ศึกเหงาใจถอย ค่อยเก็บนอกเข้ามา จงระอาใจหย่อน ก่อนกลนี้ชื่อกล่าวชื่อ ช้องม้าควรวาญกินสวน

(ปุมราชธรรม : 89)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อม้ากินสวน คือให้ทหารที่มีฝีมือและมีความกล้าหาญออกไปจับผู้คนตามชานเมืองของข้าศึกเพื่อตัดกำลังของข้าศึก และทำให้ฝ่ายข้าศึกเสียขวัญกำลังใจและอพยพหลบหนีจากที่อยู่

1.4.1.1.7 กลซื้อพวนเรือโยง

กลหนึ่งชื่อพวนเรือโยง ดุจพะโองขึ้นตาล ทำจังหวานแซมซิด ผูกเป็นมิตรไมตรี ซึ่งคนตีปละไปล์ ยกให้ต่ออย่าเสีย แต่งลูกเมียให้สนิท คึดตอตั้งยังกล ยลข้างเถื่อนตามโขลง โยงเบ็ดคราวเหยื่อยาม ค่อยลากงามเอามา ด้วยปัญญาพิสดาร การทงนี้ชื่อพวนเรือโยง

(ปุมราชธรรม : 90)

จากข้อความตัวอย่างกลซื้อพวนเรือโยง คือ แสร้งทำเป็นผูกมิตรมอบสิ่งของมีค่าแม้กระทั่งลูกเมียให้แก่ข้าศึกเพื่อโยงสัมพันธ์เหมือนใช้พะองปีนต้นตาล หรือเหมือนกันค้ำชั่งข้างป่าการวางเบ็ดราวลากเอาปลาในคราวเดียวกัน

1.4.1.1.8 กลซื้อโพงน้ำบ่อ

กลหนึ่งชื่อโพงน้ำบ่อ ต่อดิดคิดข้าศึก ใจเขวนี้กดูแกน ไคร่รุกแดนดูด้าว กล่าวคำกร้าวข่มเหง ชะเลงดูเราถูก ค่อยอ่อนผูกอินเอาเขา ข้างเราทำคัจน้อย ค่อยเจรจาทาที ลับคตีชอบไว้ อ่อนคือใคร่ตามใจ น้ำไหลหลูหลังตาม ผุดขึ้นง่ามก้านใบ อธิยาศัยต่อมถด อดคำกล่าวท้าวเอา ครั้นว่าเขาดูเราหมิ่น สะทิ้นทังพลดูแดน แกนทังพลดูถูก ดุจตั้งลูกหลานตน ครั้นสบกลเราไซ้ร้ จึงจะได้เข้าคีน เรายินผูกเอาท่างางเยย ทำเคยทุกหน้าโอโถ่ง ดุจตั้งโพงได้น้ำบ่อ พอเพื่อด้วยประการตั้งนี้

(ปุมราชธรรม : 90)

จากข้อความตัวอย่างกลซื้อโพงน้ำบ่อ คือ แกล้งติดต่อกับข้าศึกและยอมให้เขาดูถูกอย่าถือโทษ ให้อยอมตามเขาเรื่อยๆ เหมือนไหลไปตามน้ำ แต่ให้เก็บเอามาบอกแก่ทหารซึ่งเปรียบเหมือนลูกหลานของตน ชักจูงทหารให้เกิดความรู้สึกว่ายอมให้เขามาดูถูกไม่ได้ต้องไปยึดบ้านเมืองเขามา ทำให้การไปยึดเมืองนั้นถูกต้องและชอบธรรม

1.4.1.1.9 กลซื้อล่อข้างป่า

กลหนึ่งชื่อล่อข้างป่า ผิดึกจะคค้ำคคัก ครั้นเห็นศึกแล่นไล่ บ่ค้อยไต่ค้อยตาม ลามปามแล่นไล่มา ให้แต่งหาขุมชวาก ภาคที่เหวที่ตม แต่งให้ลุ่มขุมหลุม ชุ่มช่อนพลสองปราด แต่ง

ให้ลาดเบื้องหน้า คอยหยุดท่าทีดี ถ้าไพร่เห็นบ่ได้ ไว้แรงรุกแรงรุม ให้ตกขมตกทาง วางตงแหว ตกตม ชมเหล่นมาหวังได้ คี๊กเห็นไขใจชด ค่อยถอยถดตเทา ฝ่ายเขาขามบ่ไล่ ฝ่ายเราไปสรีร์พล ไว้เป็นกลหลายท่า ปูนบรรดาหน้าหลัง ระวังยั่วจงหลายแห่ง สบที่แต่งเนืองเนือง พลเขาเปลือง ด้วยกล ยุบลล่อข้างเถื่อน แล้วแทงเขื่อนหน้าหลัง ทังไปหน้าก็บ่ได้ ถอยหลังไซร์ก็บ่รอด จอดตน ตายกลางช่อง คลองคืดังนี้ เธอซี้ซื่อล่อข้างป่า

(ปุมราชธรรม : 90)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อล่อข้างป่า คือ เมื่อข้าศึกจู่โจม ให้ยกทัพล่าถอย แล้วทำหลุมขวางปากเหวข่มซ่อนในแดนทुरกันดาร และทำอุบายต่างๆจนข้าศึกบาดเจ็บตายและได้รับความลำบากไม่กล้าตามตี แล้วให้แต่งทหารไปปิดทางเข้าออกหน้าหลังให้ข้าศึกติดอยู่ในวงล้อม

1.4.1.1.10 กลชื่อฟ้า้งาดิน

กลหนึ่งชื่อฟ้า้งาดิน ฝึกพลพุนทามาตย์ ให้ใจอาจใจหาญ ชำนาญชาญซ่างม้า ค้ำกลางรณรงค์ มันคงซี้ฉับเฉียว เหลียวหน้าหลังซ้ายขวา ไปมาฉับฉับไว ใส่สอดยอดยวดยง จงชำนาญชาญแล่น แวนไวลั่นปืนไฟ หน้าไม้ไซร์ปืนธนู คุรูดาบด้างสร้างเขน แพนเหล่นเสโลโตมรกรไกวฟุ้งเชี่ยวชาญ ชำนาญศิลปะทั้งปวง ทะลวงฟันรันรุม ชุมพลสับพลร้อย อย่าให้คล้อยคลาดกัน หมู่พลพันพลหมื่น หีนพลแสนพลล้าน ใจเดียวค้ำนเดียวมา แปรงาซ่างบ้ายตาม ฟังความตามบังคับ กับเสบียงเรียงถุง ประดุงไพร่พลซ่างม้า กลอันนี้ชื่อฟ้า้งาดิน

(ปุมราชธรรม : 91)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อฟ้า้งาดิน คือปลุกใจเหล่าทหารให้ฮึกเหิม ให้ชำนาญการใช้อาวุธ ซ่างม้า การต่อสู้ ตระเตรียมพล และเสบียงอาหารให้พร้อม

1.4.1.1.11 กลชื่ออินทพิมาน

กลหนึ่งชื่ออินทพิมาน ให้เพทอาจารย์ฝั่งนพบาดร ตั้งสีหนาทข่มนาม ตามโบราณผู้แม่น อันแวนเห็นประโยชน์ บรรเทาโทษโดยศาสตร์ ยกยาตราโดยอรรด ให้ประหยัดสิ่งโทษ อย่างกริ้วโกรธอหังการ มนตราจารสิทธิศักดิ์ ฟ่านักนิตยโบราณ บูรพาจารย์พิไชย โอบเอาใจรีพล

ให้ดูกลนิมิต วิสกลฤทธิ์ด้วยญาณประเทศ พิเศษราชภักดี มีสุรศักดิ์มहिมา แก่ผู้อาสาภูวนาด
เทพาสาธุการ ชื่ออินทรพิมาน ดังนี้

(ปุมราชธรรม : 91)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่ออินทรพิมาน คือให้อาจารย์ผู้ชำนาญมาฝั่งนพบาตร
แต่งสีหนาทข่มนาม เสกอาคมของขลังตามแบบโบราณ ละเว้นความโกรธ เอาใจหมูทหาร หมั่น
ตรวจฤกษ์ยามตลอดจนสกลนิมิต ให้รางวัลแก่ผู้อาสาเป็นพิเศษ

1.4.1.1.12 กลชื่อผลาญศัตรู

กลหนึ่งแท้ชื่อผลาญศัตรู ข้าศึกตองอาจ บพบราษฏร์แลท่า นำพลพยุหช้างม้า คำเข้า
ประทะเมือง พลนองเนื่องแล่นเต้า แลกข้าวเหล้าชาวเรา เอาอาวุธจงมาก ลากปืนพิษพาดไว ขึ้น
หน้าไม้ธนู กูปืนไฟคอยชอง ส่องจงแม่นอย่าคลา ซักสารพาบรทุก อย่าอุกขลุคคอยฟัง อย่า
ประนังตัวเด็ด เล็ดเล็งดูที่มั่น กันรัพลจงคง คนหนึ่งจงอย่าจุก ปลุกใจพลให้หื่น จงชื่นในสงคราม
ให้ฟังความบังคับ ครั้นสรรพหมายสำคัญ หมองกลองพรรณแดรสังข์ ประนังรบโรมรุม เอาจุมพล
เข้าศึก อันพิลึกเป็นนาย ครั้นถูกกจ่ายพ่ายพียง พลเสริดสร้างบอยู่ บ่เป็นหมูเป็นการ ดังนี้ชื่อ
ผลาญศัตรู

(ปุมราชธรรม : 91)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อผลาญศัตรู คือ ให้เข้ารบด้วยท่าทางองอาจ
เลี้ยงดูกำลังพลให้อิ่มหนำสำราญ ทั้งอาหารและสุราเตรียมนำอาวุธทุกชนิดเข้าประจำการ อย่าทำ
เสียงอึกทักให้คอยฟังเสียงสัญญาณออกรบ ครั้นได้ยินเสียงสัญญาณให้ออกรบ โจมตีข้าศึกจน
แตกกระจัดกระจายหนีไป

1.4.1.1.13 กลชื่อชูพิษแสง

กลหนึ่งชื่อชูพิษแสง ข้าศึกแรมมิฤทธิ์ คิดใคร่ไฝเอาเรา กำลังเขาก็มาก ภาคที่แคบที่
คับ สรรพรัพลช้างม้า เคยคลาปลันรุกราน ผลาญล่อลวงบ้านเมือง เนื่องเนื่องมาเพื่อนตน ให้ใส่
กลเหนือกปราชัย ของฝากไปฝากรัก ลักลอบให้เงินทอง รางวัลปองขุนใหญ่ หัวเมืองไพรข้าศึก
ให้ดูลึกลับแลง แสร้งอุบายลิติต ไปมาสนิทเป็นกล ให้เขาฉงนสนทนแท้ ว่าเป็นเล่ห์ภายใน บ่ไว้ใจ

แก่กัน ผันใจออกกันแห่ง แยกให้ผิดด้วยกล ชูพิษชนม์เป็นพิษ ผิดกันเองโจกเจก บ่เป็นเอกใจ
เดียว บ่เป็นเกลียวเป็นการ เพราะพิษพานศัตรู นี้ชื่อชูพิษแสง

(ปุมราชธรรม : 92)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อชูพิษแสง คือ ถ้าข้าศึกยกทัพที่แข็งแกร่งมาตี
เมือง และทัพนั้นประกอบด้วยเจ้าเมืองซึ่งเป็นพันธมิตรมากมายให้ตีสนิทกับแม่ทัพที่มากับข้าศึก
ฝากของกำนัลอันมีค่าและเป็นของต้องใจไปให้ เพื่อให้ข้าศึกระแวงต่อกันอย่าให้มีความสามัคคีกัน
ได้

1.4.1.1.14 กลชื่อแข็งให้อ่อน

กลนี้ชื่อกล่าวแข็งให้อ่อน ถอนเมื่อศัตรูยก ให้อ่อนค่อนน้ำ ช้ำดูข้าวดูหญ้า กล่าวนึกยั้ง
แหลก ตัดไม้แบกเบื้อเมา เอาไปทอดในน้ำ ทัพแทบช้ำหนามขวาก แต่งจงมากทับทาง วางชะ
ห้าวแหลมแล่น ด่านทางแค้นเขื่อนขัน กันหลายแห่งที่คับ แต่งสนับไว้จ่อไฟ กลอกไพรกลอกป่า
แซม แนมขวากหนามที่น้ำข้าม ตามเผาป่าแทบทัพ ยับไหม้เผาเป็นถ่าน หวานไฟไว้ร้ายเรียง
ถาเผาเสบียงให้สิ้น ให้หิ้นเหียนอาหาร แต่งคนชาญหลอนทัพ ให้เสียหับเสียหาย ทำลายคาบ
เนื่องเนื่อง เปลืองเสบียงเปล่าฉาแรง นี้ชื่อแข็งให้อ่อน

(ปุมราชธรรม : 92)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อแข็งให้อ่อน คือ เมื่อข้าศึกแข็งแกร่งไล่ตามมาให้ทำ
ขวาก จาวห้าว(จันห้าว) บักแหลน วางยาเบื่อในน้ำ วางเพลิง เผาไม้และเสบียงอาหารให้หมด
อย่าเหลือไว้เป็นประโยชน์แก่ข้าศึกที่จะติดตามมาได้โดยหาผู้ทำนาญงานด้านหลอกล่อทำงานนี้เป็น
การตัดกำลังของศัตรู

1.4.1.1.15 กลชื่อยอนภูเขา

กลหนึ่งชื่อยอนภูเขา ข้าศึกเนาประชิ ให้อริดูควรชอบ ที่จะชอบจะขัง ให้สร้างเสริดยก
ย้าย ฝ่ายพลเขาเอาเสบียง เรียงงานนอกเป็นกล ในมณฑลเมืองเรา เอาใจไพร่ใจพล คนผู้อยู่
ประจำงาน ทานเหล่าข้าวเป็นเสบียง อย่าให้เสียงโจกเจก จงเป็นเอกรวมใจ หน้างานใครใครรบ
แต่งบรรจบพลแล่น ในหน้าแก้วนชวนกัน แต่งทะเลวงพันบุกทัพ คอยครันศัพท์สำคัญ หาที่ย่อยัน

ที่ช่าง เอาช่างมาเป็นดิน ปีนคูหักค่ายเข้า รบรุกเร้ารวมแวง ออย่าคลาแคลงพรายพริต ตัดไม้ให้ล้
ด้วยกัน ให้สำคัญจงแม่น แล่นช่างม้าวางขวาก เขาตามยากเอาเรา เทาทิศไม้ตนหมาย ข้าศึก
ตามตายกลักลาด บาดเจ็บบ้างป่วยการ ดาลศัตร์ูรันทด กฏด้วยเสียงปืนไฟ ในเมืองเร่งให้ให้
ร้อง ให้มีก้อนินฤนาท ปี่พาทย์เสียงสรไน ชมชื่นใจขับรำ ทำทรงองอาจ ปีนพิษพาดปรนศร นี้
ชื่อยอนภูเขา

(ปุมราชธรรม : 92)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อยอนภูเขา คือ เมื่อศึกมาประชิดเมืองให้จัดหา
เสบียงมาให้พร้อม เพื่อบำรุงขวัญและกำลังพลที่คอยประจำการ ให้หาช่องทางโจมตีข้าศึก ให้ใช้
ช่างม้าเป็นหลักในการเข้าตี โดยเริ่มตีตั้งแต่เช้า เข้าประจัญบานและทำลายข้าศึกให้บาดเจ็บล้ม
ตายถอยทัพกลับเข้าเมือง ทิ้งขวากหนามไว้ตามทางเพื่อประวิงเวลาที่ข้าศึกจะตามเรามา ฝ่ายใน
เมืองให้ประโคมดนตรีส่งเสียงให้ร้องให้กึกก้อง ฟ้อนรำทำรีนเริงต่างๆเพื่อชมข้าศึก

1.4.1.1.16 กลชื่อย่าให้ผอม

กลหนึ่งชื่อย่าให้ผมนั้น บั้นเมื่อท้าวเธอจะลีลา พาทาเออริราช ให้พินาศัตร์ู หมัน
ตรวจตราดูกำลัง ช่างม้าทั้งร้พล พรนบันกันไปลาด ผาดจู่เอาแต่ไกล ไว้หนังสือหมายหมก ว่าจะ
ยกพลหลวง ลวงใส่กลเป็นเลศ ในเทศกาลป่วยทำนา แสร้งตรวจตราพลแล้ว แล้วล่ายพลเรา
เสีย เยียดตั้งเมฆมิตมน สายฝนฝนไปตก ตระดกอยู่อย่างขนาง ให้แผ้วถางแผ้วทำ คค้าเร่งคำรน
ครั้นหลงกลยกเล่า ลากกลเข้าเนืองเนือง แຍ่งให้เบลีองไปมา ดูจกลกาลักไซ จะไล่ไล่บมิทัน วัน
เดือนปีป่วยการ ข้าศึกต้านยืนอยาก เถึงช้าวยากหมากแพง สิ่งเป็นแรงแรงถอย ร้อยรานไซใจหนี
ดินมีขจัดพริตพราย ไพร์หนีนายนายเบลียว บเป็นเรียวเป็นแรง ไคร่แข็งแข็งบมิได้ ไครใหม่ใหม่
บมิลาม ไคร่งามงามแรงเศรำ นี้ชื่อย่าให้ผอม

(ปุมราชธรรม : 93)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อย่าให้ผอม คือ ใช้ทำลายข้าศึกให้ถอยกลับไป
หมันตรวจดูไพร่พลช่างม้า ส่งหน่วยลาดตระเวนไปดูเหตุ ได้ที่แล้วลอบโจมตี ทำแกล้งแต่งหนังสือ
นัดหมายโจมตีให้ข้าศึกรู้ แต่แล้วไม่ทำตามนั้น บางคราวแสร้งทำตรวจตราเข้มแข็ง แล้วค่อยผ่อน
ให้ข้าศึกตายใจทำอุบายแอบยกพลไปซุ่มนอกเมืองแล้วทำเป็นยกเข้ามาให้ข้าศึกเห็น จะได้นึกว่าได้
กำลังเพิ่ม จนข้าศึกเบื่อหน่ายในการตั้งทัพ เกิดระส่ำระสาย แล้วฝ่ายเราเข้าโจมตี

1.4.1.1.17 กลซื้อจอมปราสาท

กลหนึ่งซื้อจอมปราสาท ให้อาจมุงเมิลดู คูหอด้ายเวียงวัง ทั้งไชยภูมิจงผับ รู้ตั้งทัพ พระพลาไชย อย่าได้ไหวใจหวั่น หมั้นดูฉบับทำเนียม เตรียมปูนปั้นเป็นกอง หน้าหลังสองตราบ ข้าง รอบไว้ข้างม้ารต ทวยหาญทศโยธา ให้รักษางจรอบ ทุกชั้นขอบนอกใน อย่าให้ไหวบั้นปูน อย่าได้ตัวนคอยฟัง คอยดูหลังดูหน้า จัดข้างม้ารี้พล ปรนกันนั่งกันนอน อย่าย่อหย่อนอุตสาห์ หมั้นว่าให้ตรวจตรา ทั้งถลาตราแลงแกง อย่าให้นายแฝงไฟ ไฟให้รักษัจงมาก อย่าให้ยากใจพล อย่าทำกลดจเสีย บกเรือจงชานาญ ซาญทางที่โดยกระบวน คิดควรรู้จงฉบับ นับหน้าผู้อาสา หากคนผูกเป็นเพื่อน อย่าเลื่อนถ้อยเสียคำ ทำไต่ทำโดยฉลาด ตามฉบับราชโบราณ ทำการจรรวมชอม นี้ชื่อจอมปราสาท

(ปุมราชธรรม : 93)

จากข้อความตัวอย่างกลซื้อจอมปราสาท คือ ตระเตรียมค่ายคูประตูหอรบให้ เรียบร้อย ตั้งกองทัพป้องกันให้ถึงชัยภูมิตามธรรมเนียม ทั้งทัพหน้า ทัพหลัง ทัพข้าง ทัพม้า และ ทัพรถ เตรียมพร้อม อย่าได้หวั่นไหวตกใจ หมั้นตรวจตราดูแลทุกข์สุขของทหารน้อยใหญ่ มีหน่วย อาสากล้าตายที่จงรักภักดี พุดจาอย่าให้เลื่อนลอยโลเล เสียถ้อยคำ รู้จักออมชอมประพฤติตาม ระเบียบ ประเพณีโบราณ

1.4.1.1.18 กลซื้อราชปัญญา

กลหนึ่งซื้อราชปัญญา เสนาพลสองข้าง ข้างม้ารตเสมอกัน พลดินสรรพแก้วหาญ ชานาญสรรพาวุธ ย่อมรู้สุดเสมอกัน หานักธรรมผู้ฉลาด อาจใส่กลไปปลอม ด้อมดูที่ดูทาง วาง ดันหนคนใช้ ไว้ทำงานแก่เขา เอาสินจ้างหื่นหรรษ์ ให้เขาผ่นใจออก ทั้งฝ่ายนอกฝ่ายใน ใจไหว หวั่นไปมา แต่งโยธาเป็นหมู่ หัดกันอยู่หลายกอง จอมนายหนึ่งไพร่สี่ ที่นายหนึ่งไพร่หก ยกนาย หนึ่งไพร่เก้า เคล้านายห้ากองพล ซ้ายขวากลหน้าหลัง ทั้งอาวุธเทาทาง ถอยฟังพลางทางรบ ทบท้าวอย่าหนีกัน ค่อยยินยันรบพลาง ไล่อย่าวางเตียวเต็ด นายไพร่เล็ดลอดตาม ฟังความสั่ง สำคัญ หมองกลองสรรพธงไชย กลให้ไล่ให้หนี ลีลาลาดศึกเข้า ในกลเกล้าเป็นกล สองกองพล ซ้ายขวา ตูมรรคาขอบกล เอาพลหนึ่งสองข้าง กองกลางง้างพลถอย ตีตามรอยแล่นไล่ สี่กองไปล์ ออกข้าง ด้อมดูข้างด้อมมา ดูทวยกล้ารี้พล สบกลโดยสำคัญ กระทบกันเข้ารบ สบสำเหนียก เสียกสา อย่าให้คลาให้คลาด ผาดเอาค่าเอาวัน หยิบเอาพลันจงได้ ไว้กำหนดนายกอง ข้างปอง ปูนจงสรรพ นับอ่านจงตรวจตรา นี้ชื่อราชปัญญา นั้นแล

(ปุมราชธรรม : 94)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อราชปัญญา คือ ให้แบ่งทัพเป็นสองเหล่าเท่าๆกันทั้งพลช้าง พลม้าพลรถและพลทหารหาญผู้สติปัญญาเฉลียวฉลาดไปลอบดูต้นทางวางกำลังให้ข้าศึกเกิดความกังวล จัดเตรียมกำลังทัพของเราให้พร้อมเพรียงมากที่สุดเมื่อจะเข้ารบให้คอยฟังสัญญาณกลองและสัญญาณธงเป็นหลักเข้าตีพร้อมๆกันทั้งสองเหล่าซ้ายและขวา

1.4.1.1.19 กลชื่อฟ้าสนั่นเสียง

ที่แท้กลยุบลฟ้าสนั่นเสียง เรียงพลไพร่กฎหมาย อาชญาถึงตายรู้ถ้วนทุกคน ประณับนงานรณรงค์ ยงยวดกล้าวองอาจ ผาดกำหนดกฎหมาย อย่าลุ่มล่ามอย่าลุ่มตน ทำยุบลสี่หนาท ดุจฟ้าฟาดสายแสง ส้าแดงการรุกรัน ปล้นปลอมเข้าชิงช่วง ล่วงบันราชสีมา ตรารางวัลเงินทอง ปองผ้าผอนแพรพรรณ ยศอนรรรมผาดผูก ไว้วัวลู่กัซหุลาน การอุปเทศเลศกล้า การช่างม้า แก้วหาญ จงช้านาญชาญรบ สบได้แก่จรงรอด ดุจฟ้าฟอดเผาผลาญ แต่งทหารทุกหมู่ อยู่ยั้ง รายเรียง เสียงคเครงคครั้น ทั้งพันป่าครามครัน สรนั้นฆ้องกลองไชย สรในศัพท์แดรสังข์ ทั้งก ดิงฉานฉ่า ช่างเงื่องรายเรียง ชื่อฟ้าสนั่นเสียงโดยลักษณะ

(ปุมราชธรรม : 94)

จากข้อความตัวอย่างกลชื่อฟ้าสนั่นเสียง คือ รีบเตรียมทัพให้พร้อมอย่าได้ หลงลืม ประกาศแบ่งหน้าที่ของแต่ละฝ่ายและตรากฎหมายของทัพ ใครละเลยหน้าที่มีโทษถึงตาย เวลา รบให้เข้ารบอย่างทะนงองอาจดุจราชสีห์เข้าจับเหยื่อ ให้กระทำการอย่างก็กก้องดุจเสียงฟ้าร้อง เมื่อรบชนะยึดทรัพย์สินมาได้ให้แบ่งบันรางวัล เพิ่มยศให้เป็นเกียรติแก่ตระกูลสืบไปชั่วลูกหลาน

1.4.1.1.20 กลชื่อเรียงหลักยืน

กลหนึ่งชื่อเรียงหลักยืน ให้ข่มขืนรุกราน พานผิตปลายด้านปลายแดน หาทหารแก้วน ระราน เป็นกรรมการปลายการ ผ่านครอบครัวเกี่ยวพัน ผันเอาใจให้ขึ้น หีนสร้างไรสร้างนา หา ปลาล่วงแดนต่าง ถือนข้างลวงแดนเขา เอาเป็นพี่เป็นน้อง พร้องต่างด้ายต่างเวียง บ้านถิ่นเรียง รายหมั้น กระชั้นเข้าเรียงราย กุมเอานายเอาไพร่ ไว้ให้ใฝ่ใจถึง รางวัลพึงใจให้ คนไกลเอาเป็น เพื่อน ใครแข็งเชื่อนกลกัน จงเป็นชั้นเป็นกล ประนข้าวเสบียงเรียงได้ ใส่กลไพร่เป็นกล ผจญให้ เข้าล้อมล้น ปล้นบ้านถิ่นไปมา ระอาเพศแทบเวียง กลนี้เรียงหลักยืน

(ปุมราชธรรม : 95)

จากข้อความตัวอย่างกลซื้อเรียงหลักยืน คือให้จัดทหารทยอยเข้าไปทำมาหากิน และผูกมิตรกับชาวเมือง ตั้งบ้านเรือนและสร้างครอบครัวในดินแดนข้าศึก ทำตัวให้เป็นทีไว้วางใจ ของชาวพื้นเมือง ใครทำตัวเป็นศัตรูก็ให้กำจัดเสีย แล้วค่อยๆขยับขยาย และเคลื่อนเข้าประชิด เมืองข้าศึก

1.4.1.1.21 กลซื้อปืนพระราม

กลซื้อปืนพระราม อย่ายามีความโกรธซึ่ง ทรึงใจหนักใจทุก สำแดงศึกใหญ่มา อย่ายา พาทาคอยฟัง ระวังเหตุประการ แต่งทวยหาญผู้แก้ว แม่นยำแล้วแวนไว นำพลไปโจมตีทัพ ได้ แล้วกลับคืนมา ไคลคลาไปปลิ้นปลอก ครั้นคืนออกมีไชย ห้วนไหวใจศัตรู ดูสรน้นใจเตร้า ใหยศ เจ้ารุ่งเรือง เลื่องภษาเดชหาญห้าว ทุกเทศท้าวกลัวขาม ชื่อปืนพระรามสรรพเสร็จ ยี่สิบเอ็ดรณรงค์ องค์ขุนพลจ่ารู้ ผู้จะนำพลพยุห์ หมูจัตรงคเสนา อย่ายให้คลาให้คลาด จงเจลียวฉลาดใจผับ อาจ บังคับกลการ ชำนาญไชยสรรพเสร็จ ยี่สิบเอ็ดกลอันหมาย โดยบรรยายกล่าวแกล้ง แจ้งประกาศ อย่ายไกล ไวโนใจจงจำ คำประสิทธิ์สิทธิตักดี บำเรอรักรัษฎาดล ฉับขุนพลไชยชำนะ เดชะไชย ทุกเมื่อไชร์ ยี่สิบเอ็ดกลไว้ แก่ผู้ขุนพล

(ปุมราชธรรม : 95)

จากข้อความตัวอย่างกลซื้อปืนพระราม คืออย่ายเอาความโกรธเข้าสู่สนามรบ ให้ ทำศึกด้วยความเชื่อมั่นในวิชาความรู้และความสามารถของตน เมื่อมีศึกใหญ่ให้คอยสดับตรับฟัง และบำบัติความทุกข์ยากที่จะบั่นทอนกำลังใจของทหาร และให้กล่าวยกย่องสรรเสริญพระปรีชา สามารถทั้งพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่เกรงขามแก่ข้าศึก

1.4.1.2 ลักษณะขุนนำพลราช หรือ ขุนนำพล

ผิจะหาขุนนำพลราช ขุนโตฉลาดใจหาญ ขุนโตการรู้ออบ ขุนโตชอบใจคน ขุนโตปรน ทุกข์ราชฎร์ ขุนโต บ่ อาจทำผิด ขุนโตชิตสำนวน ขุนโตครวญใจภักดี ขุนโตชักชาญทาง ขุน โตเป็นกลางเที่ยงถ้อย ขุนโตมักน้อยยศลาภ ขุนโต บ่ หยาบความจริง ขุนโตจึงรัดจง สิบสอง กลทำนชี ขุนประกอบดังนี้ ชอบตั้งนำพล

(ปุมราชธรรม : 97)

จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่สมควรจะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนำพลราช จะต้องเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมีความกล้าหาญ รอบรู้ในกลอุบายต่างๆ อย่างดี เป็นที่ชื่นชอบของผู้คน ช่วยคลายความทุกข์ของราษฎร ไม่กระทำความผิด มีความเข้าใจและรู้ความสามารถของผู้ได้บังคับบัญชาดี มีน้ำใจโอบอ้อมอารีแก่ทหารหาญทั่วกัน มีความเป็นกลาง รอบคอบ พิจารณาความใดๆ ก่อนตัดสินใจ ไม่เห็นแก่ลาภยศ และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

1.4.1.3 ลักษณะขุนคชบาล

มีมหากระษัตริย์จำนง ประสงค์แสวงคช ให้ปรากฏภูมิมา ให้หาพฤตมิบาศ แลกระทำราชพรต กำหนดศิลปะ ตระบะณรงค์สงคราม จงพยายามศาสตร์ ฉลาดที่จะให้ เอาเดือนดาวต่างได้ ขุนใดอดุตสำหรับเยียนเดือน ขุนใดรู้เงื่อนใจสาร แก้วประการท่านชี้ ขุนเชี่ยวชาญฉนั้นชอบตั้งคชบาล

(ปุมราชธรรม : 98)

ขุนคชบาลเป็นขุนนางฝ่ายทหารประจำกรมช้าง หรือกรมพระคชบาล (มานพถาวรวัฒน์สกุล. 2536 : 141) กรมนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นหน่วยรบเช่นเดียวกับกรมม้าหรือกรมพระอัศวราช มีการจัดตั้งเป็นหน่วยที่ทำการรบที่สำคัญหน่วยหนึ่งคู่กับกรมม้า จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่สมควรจะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนคชบาลจะต้องมีความสามารถในการแสวงหาช้างที่มีลักษณะดีเหมาะที่จะเป็นช้างศึก

1.4.1.4 ลักษณะขุนอัศวบาล

มิจะหาผู้ชำนาญชาญอัศว สำหรับมหากระษัตริย์จุมพล ยุบลราชกำลัง ขุนใดฟังคำสั่ง ขุนใดนั่งม้าตามครูสอน ขุนใดวรคุณรู้ ขุนใดสู้เหนียวแปลง ขุนใดแสวงม้ามาก ขุนใดรู้ภาคขี่ขับ ขุนใดบังคับเชิงม้า ขุนใดอาษาเชี่ยวชาญคลี่ แปรประการนี้กล่าวไว้ ใครรำเรียนได้ไซ้ร จึงตั้งอัศวบาล

(ปุมราชธรรม : 98)

ขุนอัศวบาลเป็นขุนนางฝ่ายทหารประจำ กรมม้าหรือกรมพระอัศวราช (มานพถาวรวัฒน์สกุล 2536 : 141) กรมนี้มีความสำคัญในการทหารอย่างมาก ถึงกับมีการจัดตั้งเป็น

หน่วยที่ทำการรบที่สำคัญหน่วยหนึ่งคู่กับกรมช้าง หรือกรมพระคชบาล แสดงให้เห็นว่ากรมพระอัครราชซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาม้าและเป็นกองทหารม้า มีความสำคัญในฐานะเป็นหน่วยรบเช่นเดียวกับกรมพระคชบาล จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่สมควรจะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนอัครบาลจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักแสวงหาม้า และมีความรู้ความชำนาญในการบังคับม้า

1.4.2 การแต่งตั้งขุนนางฝ่ายพลเรือน

1.4.2.1 การแต่งตั้งขุนเมือง ขุนเมืองมีหน้าที่บังคับบัญชา ดูแลรักษาความปลอดภัย ให้ความสงบสุขแก่ประชาราษฎร์ในท้องที่ทั่วไปในพระราชอาณาจักร ใช้ตราพระยมทรงสิงห์ประจำตำแหน่ง

ขุนโตหวังรักชอบ ขุนโตประกอบใจธรรม ขุน บ่ แฝกผันใจง่าย ขุน บ่ เข้าฝ่าย
หนตน ขุน บ่ ยลสินจ้าง ขุน บ่ อ้างทรงศักดิ์ ขุนรักราษฎรเสมอตัว ขุนใดกลัวแก่บาป
ขุนโตปราบทุกข์ราษฎร..... ขุน บ่ มัวเมียงาม ขุนตามจับคนร้าย ขุนรู้จักย้ายโดย
การ ขุนโตชำนาญสำนวน ขุนโต บ่ แปรปรวนตามผิด สิบห้าประการก็จกล่าวแล้ว ขุนดังนี้
หนอแท้ แต่งตั้งขุนเมือง

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนเมืองนั้น จะต้องเป็นเป็นผู้ที่ประพฤติตนดีงาม มีจิตใจเป็นธรรมเที่ยงตรง มีจิตใจเมตตากรุณาและใจกว้าง ดูแลรักษาความปลอดภัย ให้ความสงบสุขแก่ประชาราษฎร์ในท้องที่ทั่วไปในพระราชอาณาจักร มีความรู้ความสามารถในทางภาษาและกฎระเบียบและ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ขุนเมืองจะต้องไม่เห็นแก่พวกของตนที่กระทำผิด ไม่เห็นแก่อำมิสสินจ้าง อดอวยยศศักดิ์ข่มขู่ผู้อื่น ไม่ลุ่มหลงสตรีเพศ และกระทำสิ่งที่ผิดทำนองคลองธรรม

1.4.2.2 การแต่งตั้งขุนวัง ขุนวังมีหน้าที่บังคับบัญชาราชการภายในพระบรมมหาราชวังและพิจารณาคดีแพ่ง

ผีขุนโตใจชื้อ ขุน บ่ สื่อด้อยคำพราง ขุน บ่ อางขนางแก่เจ้า ขุนตื่นเช้ามางาน
ขุน บ่ ทัดทานองค์ ขุน บ่ ทรงพาลพบเพียง ขุน บ่ ถ้อยคำท้าว ขุนคอยนำวเตือน

กระษัตริย์ ขุนประหยัทรอบคอบ ขุนมักชอบเสียผิด ขุนมักคิดไคร่น้อย ขุนรวมถ้อยรับ
ทุกซ์ ขุน บ่ มีรุกความผิด ขุนรู้จรีตจอมราช ขุนมีคลาดปรนนิบัติ ขุนราชานุวัตรรู้ยัง
สิบหกหวังบอกไว้ ขุนตั้งนั้นหนอให้ แต่งตั้งขุนวัง

(ปุมราชธรรม : 86)

จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่สมควรได้รับแต่งตั้งเป็นขุนวังจะต้องมีจิตใจซื่อสัตย์
จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติหน้าที่ตรงต่อเวลาและถวายนามกราบบังคมทูล เป็นผู้ถวายนาม
คำปรึกษาในราชกิจ ตลอดจนพระราชาจริยาวัตร และกฎมณเฑียรบาล นอกจากนี้ขุนวังจะต้องไม่
พูดจาปิดบังซ่อนเร้น ขวยเขิน ละได้เถียงพระมหากษัตริย์และเจ้านาย

1.4.2.3 การแต่งตั้งขุนคลัง ขุนคลังมีหน้าที่รับจ่ายและเก็บรักษาพระราช
ทรัพย์ที่ได้จากส่วยสาอากร และยังมีหน้าที่บังคับบัญชากรมท่าหรือการค้าขายเกี่ยวข้องกับ
ต่างประเทศ และกรมพระคลังต่างๆ

ขุนไคแสวงหาส่วย ขุนไคช่วยสินรอง ขุนไคปองแต่งเค้า ขุนไคหน้าหลังตรี ขุนไครู้
การ ขุนรู้ชานาญรู้จ่าย ขุนไคบาย บ่ ให้ เปลื้อง ขุนไค บ่ ให้เคื่องใจราษฎร ขุนไค บ่
ให้ขาดสินรอง ขุนไค บ่ ให้หมองใจให้ ขุนไคให้คนพัก ขุนไคชักพานิชประเทศ ขุนไครู้เลข
โวหาร ขุนไคชานาญตั้งนี้ สิบสี่สิ่งบอกชี้ ชอบตั้งขุนคลัง

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่เป็นขุนคลังจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการ
เก็บส่วยสาอากร พยายามจัดหาสินทรัพย์เข้าพระคลังหลวง มีความสามารถในทางการค้าขายกับ
เมืองอื่นๆ มีความคิดริเริ่มรอบรู้ในการทำงานหน้าที่ ใช้จ่ายราชทรัพย์อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์
มาก เป็นบุคคลที่มีผู้รักชอบมากสามารถชักจูงให้ลูกค้าเข้ามาค้าขาย และรู้เล่ห์กลโวหารในทาง
การค้า ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในภาษา และมีความคิดรอบคอบ นอกจากนี้ขุนคลังจะต้อง
ไม่ใช้จ่ายราชทรัพย์ให้สิ้นเปลือง ไม่ทำให้เกิดความขุนเคื่องใจ หรือเป็นที่หมองใจแก่พระมหากษัตริย์

1.4.2.4 การแต่งตั้งขุนนาง ขุนนามีหน้าที่บังคับบัญชาเกี่ยวกับการไร่นาทั้งปวง

ขุนไต่ บ่ เคื่องใจราษฎร ขุนไต่ บ่ บาดใจคน ขุนไต่เอาทำงานใจไพร่ ขุนไต่ข้าว
เต็มฉาง ขุนไต่รู้จักบางจักบึง ขุนไต่คำนึงเอาขอบ ขุนรอบรู้คดีควร ขุน บ่ ลวนลามโลก
ขุนรู้โอบเอาใจ ขุนแผ้วไพโรเป็นท่ง ขุนปลงที่ว่างลุ่มดอน ขุน บ่ หย่อนให้ผิด ขุนรู้คิดกำลัง
พล ขุนรู้ปรนผ่อนหา สิบสี่ตราแต่งไว้ ขุนตั้งนี้ฟังให้แต่งตั้งขุนนาง

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างบุคคลที่สมควรจะได้รับแต่งตั้งเป็นขุนนางจะต้องเป็นผู้ไม่
ประพฤติตนให้เกิดความชุนเคื่องใจหรือไม่พอใจแก่ราษฎร ไม่มีความโลภ ที่มีความห่วงใยทุกข์สุข
ของประชาชน สามารถจัดหาข้าวปลาอาหารไว้ให้เต็มยังฉางอยู่เสมอ มีความคิดแต่ในสิ่งที่ถูกที่
ชอบ รอบรู้ในเรื่องราวต่างๆเป็นอย่างดี มีความโอบอ้อมอารีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ราษฎร มี
ความรู้ความสามารถในการจัดหาเสบียงอาหารให้พอเพียงแก่กำลังพลในกองทัพเมื่อเกิดศึกสงคราม
และไม่หย่อนในกฎระเบียบวินัยที่จะทำให้เกิดความผิดหรือความเสียหายแก่ประเทศ

2. สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง

กลุ่มผู้ถูกปกครองหรือประชาชนนั้นถือได้ว่าเป็นกำลังของชาติบ้านเมืองและอยู่ภายใต้
กฎหมายบ้านเมือง ฉะนั้นเมื่อประชาชนจะทำการใดต้องคำนึงถึงความถูกต้องเป็นหลัก ถ้าประชาชน
ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะทำให้บ้านเมืองสงบสุข สาระสำคัญในการ
สอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง หรือประชาชน ในการสอนประชาชนนี้ผู้แต่งใช้คำแทนตัวบุคคลที่ต้องการสั่ง
สอนว่า ผู้มีปัญญา บรูษะ หึงงใจ ชายใด และผู้ใด ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่กล่าวสอนแล้ว
พบว่าสาระสำคัญในการสอนมีเพียงประเด็นเดียว คือ แนวการปฏิบัติตนที่เหมาะสม สามารถสรุป
คำสอนสำหรับประชาชนทั่วไปดังนี้

2.1 ไม่อาฆาตพยาบาท ปุมราชธรรมสอนประชาชนทั่วไปโดยใช้คำว่า ผู้มี
ปัญญา กล่าวสอนว่าไม่ให้อาฆาตพยาบาท ดังความว่า

...อันว่าผู้มีปัญญาทั้งปวงไม่ควรผูกพยาบาทว่า ผู้นี้เป็นศัตรู แลมากทำประโยชน์แก่
 อาตมาภาพแล้ว ภายหน้าไปเห็นว่าจะทำเป็นประโยชน์นั้นเล่า อนึ่งผู้นี้เป็นมิตรด้วยศัตรูแห่งอาตมา
 ภาพแล้ว ภายหน้าไปจะเป็นศัตรูแห่งอาตมาภาพเล่า...

(ปุมราชธรรม: 34)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าผู้มีปัญญาไม่ควรผูกอาฆาตพยาบาท อย่าผูกอาฆาต
 ว่าคนนี้เคยเป็นศัตรูของตนตอนนั้นมาช่วยเหลือตน ต่อไปภายหน้าอาจจะไม่ช่วยเหลือก็ได้ อย่าผูก
 อาฆาตว่าคนนี้เป็นมิตรกับศัตรูต่อไปภายหน้าอาจจะศัตรูของตนด้วย

2.2 ให้รู้จักเอาตัวรอด ปุมราชธรรมสอนประชาชนทั่วไปให้รู้จักใช้ปัญญาในการ
 เอาตัวรอด ดังความว่า

บุรุษผู้มีปัญญาควรคิดอ่านเอาอาตมาภาพรอดจงได้ เมื่อใดแลคิดอ่านเป็นประโยชน์
 ในปัจจุบันนี้ได้แล้วไซ้ ก็จะได้เป็นประโยชน์ในอนาคตกาลนั้นด้วยแล
 (ปุมราชธรรม : 34)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าผู้มีปัญญาควรคิดเอาตัวรอดให้ได้ และเมื่อคิดอ่าน
 เป็นประโยชน์ในปัจจุบันแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในอนาคตด้วย

2.3 ให้มีความฉลาดในการพูด

ประการหนึ่งผู้มีปัญญาอุปมาประดุจรัศมีพระสุรยมณฑลด้วยกล่าวถ้อยคำอันกล้า
 แข็ง ประการหนึ่ง ผู้มีปัญญาอุปมาประดุจรัศมีพระจันทร์มณฑล ด้วยกล่าวถ้อยคำอันไพเราะ
 อ่อนหวาน

(ปุมราชธรรม : 38)

จากข้อความตัวอย่างสอนประชาชนว่าให้มีความฉลาดในการพูด การเจรจา รู้จักพูด
 โดยการพูดอย่างอ่อนโยนไพเราะน่าฟัง ในขณะที่เดียวกัน ก็ควรพูดจาเด็ดเดี่ยวไม่กลับกลอกโลเล

2.4 ให้รักษาคำพูด

อันว่าธรรมเนียมแห่งผู้ก่อปรตด้วยปัญญาไซร้ ย่อมสู้เสียชีวิตบมิได้เสียสัตย์แต่คำหนึ่ง เพราะ
ว่าครั้นเสียสัตย์แต่ครั้งหนึ่งก็ตี เสียความรู้ครั้งหนึ่งก็ตี ย่อมเสียประโยชน์ไปเท่าถึงบุตรนัดดา

(ปุมราชธรรม : 44)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวไว้ว่าผู้ที่มีปัญญา ย่อมยอมเสียชีวิตแต่ไม่ยอมเสียสัตย์
แม้แต่คำเดียว เพราะเมื่อเสียสัตย์ไปครั้งหนึ่งแล้วก็ยอมเสียประโยชน์ ไปถึงรุ่นลูกหลาน

2.5 ให้รักษาชื่อเสียงและประเพณีของวงศ์ตระกูล

อันว่าพระราชบุตรพระราชนัดดาเสนาบดีมนตรีแลเศรษฐีสถาหมณจารย์ทั้งปวง
บมิควรที่จะให้เสียซึ่งกิริยาตระกูลพงศ์ประเพณีอาตมาภาพ ดูจทรายจามรีอันรักษาโรมันนั้นแล

(ปุมราชธรรม : 44)

จากข้อความตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าบุคคลทุกกลุ่มรวมทั้งประชาชนทั่วไปควรยึด
มั่นในจารีตประเพณีของวงศ์ตระกูล และรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล

2.6 ให้มีความกตัญญูรู้คุณ

อันว่าบุรุษผู้ใดในโลกแลรู้คุณแห่งท่านไซร้ บุรุษผู้นั้นมั่นคงในอัคติคุณท์ ก็ดี ก็บมิไหม้
อนึ่ง โจรจะกระทำร้ายก็บมิได้ แม้นว่าตกในสมุทรธาราก็บมิถึงมาณาการ บมิภยานิกภัยสิ่งใด ๆ อัน
ว่าบุรุษผู้มีรู้คุณแห่งท่านไซร้ก็บ่ห่อนจะพ้นจากภัยอันกล่าวมานั้น

(ปุมราชธรรม : 51)

ข้อความตัวอย่างกล่าวถึงประโยชน์ของผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณคนอื่น ถึงแม้ว่าจะตก
อยู่ในกองเพลิงก็ไม่ไหม้ โจรก็จะทำอันตรายไม่ได้ ตกอยู่ในมหาสมุทรก็ไม่ถึงแก่ความตาย ไม่มีสิ่งใด
จะมาทำอันตรายได้ ส่วนบุคคลที่ไม่กตัญญูรู้คุณคนอื่นก็ไม่พ้นภัยอันตรายดังกล่าว

2.7 ให้ตั้งอยู่ในความสัตย์

อันว่ามหาชนจตุรพรรคทั้งปวง ครั้นมิได้อยู่ในสัตย์ไซ้โรทชนนั้นก็ถึงด้วยฉับพลัน
ครั้นอยู่ในสัตย์ธรรมไซ้โรทชนนั้นก็มาถึงฉับพลัน

(ปุมราชธรรม : 59)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวถึงคุณและโทษของความสัตย์ว่าคนที่รักษาความสัตย์นั้น
ก็จะได้รับคุณประโยชน์อย่างรวดเร็ว ส่วนคนที่ไม่ได้รักษาความสัตย์นั้นก็ได้รับโทษอย่างรวดเร็ว
เช่นกัน

2.8 ให้เชื่อฟังและประพฤติตามคำสั่งสอนของบิดา

อนึ่ง อันว่าถ้อยคำบิดาว่ากล่าวประการใด ๆ แลกระทำโดยคุณวุทธิประการใด ๆ ควรผู้
เป็นบุตรจำไว้และประพฤติตามจงทุกประการ

(ปุมราชธรรม : 61)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ไม่ว่าบิดาจะกล่าวสอนเรื่องใดๆ และทำสิ่งใด บุตร
ควรจดจำและประพฤติปฏิบัติตาม

2.9 ไม่ให้คบคนพาล

อันว่าบุคคลผู้ใดไปเสพสมาคมกล่าวถ้อยคำเจรจาด้วยบุรุษผู้พาลนั้น อุปมาประดุจ
เข้าไปจับเอาพญักษ์แลเอายาพิษมาบริโภคแล

(ปุมราชธรรม : 62)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนประชาชนไม่ให้คบคนพาลว่าถ้าใครไปสมาคม
พูดคุยกับคนพาลก็เหมือนกับการไปจับเสือและกินยาพิษ

2.10 ไม่ให้ประมาท

อันว่าบุคคลผู้มีปรีชาอันฉลาด และจะแสวงหาประโยชน์ในอิหโลก แลจักใคร่แจ้งซึ่งอันประพตติผิดแลชอบนั้น แลจะไผ่แกกิดติโทษเพื่อจะให้จำเริญเกียรติยศให้ภษาปรากฏไชร้ ก็พึงให้บาราศความประมาทนั้นเสียแล้ว จงให้มีความเพียรแสวงหาคัมภีร์ฎีกาทังปวงกิติ แลให้วิริยะสูหาสมาศัพท์ด้วยสมณพราหมณ์กิติ แลให้วิริยะเฝ้าแหนผู้มีอิศวรภาพซึ่งได้ครอบครองนั้นกิติ

(ปุมราชธรรม : 66)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าคุณคนที่มีความฉลาดและจะแสวงหาประโยชน์ในโลกนี้ และมีชื่อเสียงเกียรติยศ ให้มีความเพียรในการแสวงหาความรู้ ให้เคารพบิดามารดา ครูอาจารย์ และผู้ที่มีอายุมาก ให้เชื่อผลกรรม จำศีลภาวนา บริจาคทาน

2.11 ลักษณะบุคคลที่ควรสมาคม

ผิจะใคร่มีสมสู หาเป็นคู่สูสมาคม สมหญิงชายในโลกย์ ให้พ้นโสภโสภกา ผู้ใด บ่คลาคำสัตย์ ผู้ใดกำหนดแกบุญญ ผู้ใดรู้ละโกรธให้บาง ผู้ใดวางใจแกมิตร ผู้ใดมีจิตมารยาท ผู้ใดสงวนชาติตระกูล ผู้ใดมักพุนที่ต่ำ ผู้ใดรู้จักสำจักรอย ผู้ใดค่อยผิดตักเตือน ผู้ใดมีเรื่อนรู้รักษา ผู้ใดรู้ว่าวาจา มีพากย์ ผู้ใดยากแต่สินครองยศ ผู้ใดลดตนลงยอท่าน ผู้ใด บ่ รานถ้อยเถียงคำ ผู้ใดนำกุลศลชื่อ ผู้ใด บ่ ได้สื้อใจเคียด ผู้ใด บ่ ได้เบียดเบียนท่าน ผู้ใด บ่ ได้อ่านมนตร์โจร ผู้ใดเป็นโหรอันแม่น ผู้ใดแกวนชานาญการ ผู้ใดมีหาญ บ่ มีขลาด ผู้ใดฉลาดรู้หาทรัพย์ ผู้ใดรู้นับคิดควณ ผู้ใดรู้สงวนใจมิให้เศร้าหมอง ผู้ใดรู้ครองญาติเพื่อนฝูง ผู้ใดจงสัตว์ให้หายศลย์ ผู้ใดรู้ธรรมเห็นอรรถ ผู้ใด บ่ ขัดถ้อยคนพาล ผู้ใดรู้จักการแมนแท้ ผู้ใดแลรู้เห็นโทษเห็นคุณ ผู้ใดปุนชอบให้แก่ท่าน การตั้งนั้นสมาคมแล อย่าได้คลาไคล

(ปุมราชธรรม : 101)

ปุมราชธรรมกล่าวสอนประชาชนให้เห็นถึงลักษณะของบุคคลที่ควรสมาคมว่า จะต้องบุคคลที่ควรสมาคมด้วยจะต้องเป็นผู้ที่มีความสัตย์ ละความโกรธได้ ไว้ใจกัน มีจิตใจมีมารยาทดี กล่าวถ้อยคำไพเราะ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความกล้าหาญ มีความฉลาดในการหาเลี้ยงชีพ ไม่มีใจพยาบาท เก่งคำนวณ ทำใจไม่ให้เศร้าหมอง และรักพวกพ้อง

2.12 ลักษณะคนพาล

ผี บให้ไปสมาคมสมสู่ อยู่เป็นหมู่เป็นมิตร ดูผู้จืดกำหนด ผู้ใดกำหนดแก่สินทําน ผู้ใดมักผ่านล่วงประเวณี ผู้ใดมีคำกล่าว บ มิสต์ย ผู้ใดกตติมักกินเหล้า ผู้ใดมักเข้าให้ผิดกัน ผู้ใดมักสรรใส่โทษ ผู้ใดโกรธมักกุมโผย ผู้ใด บ มิโดยความชอบ ผู้ใดลอบกล่าวข้อนมิตร ผู้ใดผิดแล้วเร่งทำ ผู้ใดจำแต่ร้าย ผู้ใดบ้ายผิดไว้แก่ทําน ผู้ใด บ มิจิตอ่านสิ่งสิ้น ผู้ใดป็นถ้อยป็นความ ผู้ใดมิขามผู้มียศศักดิ์ ผู้ใดมักชกท้าวเธอเป็นเพื่อน ผู้ใดเลื่อนล้นพาดดาวคม ผู้ใดชมชื่นนัก ผู้ใดมีศักดิ์สำหาว ผู้ใดปาวปากเปล่า ผู้ใดเล่าตำราชุดเงินทอง ผู้ใดเรียนมนตรส้องส้าว ผู้ใด บ มียืดยาวตัดสะบัน ผู้ใดมีหมั้นมิกง ผู้ใดระวงแต่มีกได้ ผู้ใดใส่ไคล้ปากหวาน ผู้ใดเฉาโฉด.... ผู้ใด.... เข็มชมศักดิ์ ผู้ใดกักมิชอบไว้แก่ตน คนดั่งนี้คนพาล สามสิบสองประการทํานชีคนพาลดั่งนี้ อย่าได้สมาคม

(ปุมราชธรรม : 103)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนประชาชนให้เห็นถึงลักษณะของคนที่ไม่ควรสมาคมด้วยคือ คนที่เห็นแก่สินจ้างรางวัล ประพฤติผิดในกาม ไม่มีความสัตย์ กินเหล้า มักใส่ความโทษผู้อื่น เป็นต้น ดังความว่า

2.13 ลักษณะผู้ชายชั่ว

เธอจะกล่าวคดีชาย โดยบรรยายว่าไว้ ให้เป็นฉบับทั่วเท่า ชายใดมักกินเหล้ายามา ชายใดเอาเมียเท่าเสมอแม่ ชายใดมักติผู้เฒ่าผู้แก่มียำแยง ชายใดมักแสวงชุดทองพระ ชายใดรานระแก่งสงฆ์ ชายใดหลงแก่งกิเลส ชายใดแปรเพศเป็นผู้หญิง ชายใดเอานุ่งสกลิงค์เป็นเมีย ชายใดนำบัดคุณครูเสียกล่าวโทษา ชายใดฆ่าสัตว์ค้าขาย ชายใด บ รู้วายขับรำขอ ชายใดเป็นหมอโกหกมายี ชายใดฝังไฟผีว่าสนุก ชายดั่งนั้นทุกข์บัดศรี สิบสามมีมันหมาย ลักษณะผู้ชายชั่วแล้ว ชายดั่งนี้หนอแท้ เลศล้นบัดศรี

(ปุมราชธรรม : 101)

จากข้อความดังกล่าวสอนประชาชนให้เห็นถึงลักษณะของผู้ชายชั่วว่า เป็นผู้ที่ชอบกินเหล้า ยกย่องเมียเสมอแม่ ติว่าผู้มีอายุมาก แปรเพศเป็นผู้หญิง ไม่รู้จักบุญคุณ ฆ่าสัตว์ขาย เป็นต้น ดังความว่า

2.14 ลักษณะหญิงไม่ดี

เธอกล่าวให้เห็นจริง ซึ่งใจหญิงผู้ร้าย หญิงใดกายแกมผัว หญิงใดหัวระริกหล่อชาย หญิงใดหมายโทษพ่อแม่ หญิงใดแม่มีพึ่งผู้เฒ่าสอน หญิงใดออนพ่อแม่เอาผัว หญิงใดมิกลัว แก่การบาป หญิงใดหยาบแค้นในแก่ชาย หญิงใดผูกคำหมายรังโทษ หญิงใดโกรธรุกราน หญิงใดพาลคบผิด หญิงใดคิดร้ายต่อผัว หญิงใดหัวโหดผู้เฒ่า หญิงใดเงาพันแพ่ง หญิงใดทำ กลแต่ง ดังนั้นหญิงกาล

(ปุมราชธรรม : 100)

จากข้อความดังกล่าวสอนประชาชนให้เห็นถึงลักษณะหญิงไม่ดี คือชอบตัดพ้อต่อว่าสามี กล่าวโทษพ่อแม่ หญิงที่ดูถูกดูหมิ่น พุดจาเสียดสีด่าว่า และมุ่งร้ายต่อสามี ไม่เชื่อฟังคำผู้ใหญ่สอน ไม่เกรงกลัวต่อบาปมีความแค้นคิดแค้นต่อผู้ชาย ผูกคำอาฆาตแค้น เป็นต้น ดังความว่า

กลวิธีการสอนในปุมราชธรรม

การสอนเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมทุกยุคทุกสมัย สังคมไทยมีการสอนสืบต่อกันมาเป็นเวลานานแล้วในสังคมไทยสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงสอนโดยการเทศน์หรือแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากมาฟัง เพื่อหาความสงบสุขทางจิตใจ เพื่อชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง และเพื่อให้สามารถอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ต่อมาการสอนจึงพัฒนาออกไปกว้างขวางขึ้นจนกระทั่งเกิดการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและพัฒนาเป็นวรรณกรรมคำสอนในที่สุด

กลวิธีการสอน คือวิธีการต่างๆที่ผู้แตงนำมาใช้ในการสอน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดให้ผู้อ่านได้รับรู้ความคิดนั้น โดยมีการเรียบเรียงถ้อยคำตามความสามารถและฝีมือของผู้แตง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดการเรียนรู้คำสอนบรรลุตามวัตถุประสงค์ของผู้แตง

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบกลวิธีการสอน 4 กลวิธี คือ กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์ กลวิธีการสอนแบบยึดตามแนวคิดทางศาสนา และกลวิธีการสอนแบบใช้โวหารภาพพจน์ กลวิธีต่างๆที่นำมาใช้ในการสอนมีความน่าสนใจแตกต่างกันไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา

กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา คือการสอนที่ผู้แต่งกล่าวถึงเรื่องที่ต้องการจะสอนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเรื่องราวที่สอนได้ทันทีและเข้าใจได้อย่างชัดเจน กล่าวคือสอนว่าสิ่งใดควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดไม่ควรประพฤติปฏิบัติ อะไรควรทำ อะไรดีไม่ดี ดังจะเห็นได้จากกลุ่มคำที่ผู้แต่งใช้ คือ จง,อย่า, ควร, เป็นต้น ซึ่งคำสอนส่วนใหญ่ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม จะพบกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมานี้มาก กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมาที่พบในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเด็น คือ การสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติ การสอนโดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติ การสอนโดยบอกผลของการกระทำ และการสอนโดยอธิบายอย่างชัดเจน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติ

การสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติเป็นกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมาแบบหนึ่ง ซึ่งสิ่งที่แนะนำให้ปฏิบัตินั้นเป็นไปตามบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม เป็นสิ่งที่บุคคลควรรู้ และควรจะนำไปประพฤติปฏิบัติ จากการพิจารณาพบว่าผู้แต่งมักจะแนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า จง จงมี จงให้ จงกอบปรีย์ ฟัง ก็ฟังให้ ให้ ควร ควรให้ ก็ควรให้ และควรมี ตัวอย่างเช่น

การแนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “จง” คำว่า จง ในที่นี้มีได้มีความหมายในเชิงคำสั่งดังเช่นในปัจจุบันแต่น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ควร ดังความว่า

อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าจะใช้ราชเสวกผู้ใด ๆ จงตรัสรู้กิริยาแห่งราชเสวกผู้นั้นว่าราชเสวกผู้นี้มีจิตสุภาพจริงแต่ว่าบมิแก้ลาหญาแลบมิรู้หลัก ผู้นี้แก้ลาหญารู้หลักจริงแต่ใจมิได้สุภาพ ผู้นี้ความรักหามีได้ อนึ่ง แก้ลาหญา ก็หามีได้ทั้งสุภาพก็หามีได้ ผู้นี้ทั้งรู้หลักแลกอบปรีย์ด้วยศีลมารยาทไซ้ ควรพระมหากษัตริย์เจ้าเลี้ยงดูเท่าถึงบุตรนัดดาสืบไป...

(ปุมราชธรรม : 30)

จากข้อความตัวอย่างในปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าถ้าพระมหากษัตริย์จะตรัสใช้ข้าราชการคนใด ควรรู้ถึงลักษณะนิสัยและความประพฤติของคนนั้นว่าคนนี้มีจิตใจดี ซื่อสัตย์แต่ไม่กล้าหาญไม่รู้หลัก คนนี้กล้าหาญรู้หลักแต่จิตใจไม่ดีไม่ซื่อสัตย์ คนนี้ไม่มีความรักและไม่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ คนนี้ไม่มีทั้งความกล้าหาญและไม่มีความดีความซื่อสัตย์ คนนี้ทั้งรู้หลักและมีความประพฤติดีงามพระมหากษัตริย์ควรเลี้ยงดูสืบไปจนถึงรุ่นลูกหลาน

คำว่า **จง** ที่น่าจะมีความหมายในเชิงคำสั่งดังเช่นมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า
ต้อง ดังความว่า

ผิจะหวังหาขุนพล จงรู้จักกลศึก อันพิลึกสรรพเสร็จ ยี่สิบเอ็ดประการ สารหนึ่งคือ
ฤทธิ์พิธิ กลหนึ่งชื่อสีหจักร กลหนึ่งชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน กลหนึ่งชื่อเถื่อนกำบัง กลหนึ่งชื่อฟังงูผา
กลหนึ่งฆ่ากินสวน กลหนึ่งชื่อพวนเรือโยง กลหนึ่งชื่อโพงน้ำบ่อ กลหนึ่งชื่อล่อช้างป่า กลหนึ่งชื่อ
ฟ้ารำดิน กลหนึ่งชื่ออินทพิมาน กลหนึ่งชื่อผลาญศัตรู กลหนึ่งชื่อชูพิษแสง กลหนึ่งชื่อแข่งให้อ่อน
กลหนึ่งชื่อยอนภูเขา กลหนึ่งชื่อเข้าให้หอม กลหนึ่งชื่อจอมปราสาท กลหนึ่งชื่อราชปัญญา
กลหนึ่งชื่อฟ้าสนั่นเสียง กลหนึ่งชื่อเรียงหลักยืน กลหนึ่งชื่อปืนพระราม ความทั้งยี่สิบเอ็ดกล ให้
ขุนพลชำนาญ ชาญแม่นแควนรื้อรอบ กอปรด้วยทุกยูล

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างในปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าถ้าพระมหากษัตริย์
คิดจะหาขุนพลมารับราชการ ผู้ที่จะเป็นขุนพลได้ต้องมีความรู้และมีความชำนาญในกลศึกทั้ง 21
ประการ คือ กลชื่อฤทธิ์ กลชื่อสีหจักร กลชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน กลชื่อเถื่อนกำบัง กลชื่อฟังงูผา
กลชื่อฆ่ากินสวน กลชื่อพวนเรือโยง กลชื่อโพงน้ำบ่อ กลชื่อล่อช้างป่า กลชื่อฟ้ารำดิน กลชื่อ
อินทพิมาน กลชื่อผลาญศัตรู กลชื่อชูพิษแสง กลชื่อแข่งให้อ่อน กลชื่อยอนภูเขา กลชื่อเข้า
ให้หอม กลชื่อจอมปราสาท กลชื่อราชปัญญา กลชื่อฟ้าสนั่นเสียง กลชื่อเรียงหลักยืน และกลชื่อ
ปืนพระราม

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “**จงมี**” คำว่า **จงมี** ในที่นี้มีได้มีความหมายในเชิง
คำสั่งดังเช่นในปัจจุบันแต่น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **ควร** ดังความว่า

...อนึ่งพระมหากษัตริย์เจ้าจงมีพระราชหฤทัยอันกอปรด้วยขันติธรรม...

(ปุมราชธรรม : 43)

จากข้อความตัวอย่างในปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์
ควรมีพระราชหฤทัยที่กอปรด้วยขันติธรรม

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “**จงให้**” คำว่า **จงให้** ในที่นี้มีได้มีความหมายใน
เชิงคำสั่งดังเช่นในปัจจุบันแต่น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **ให้** ดังความว่า

...จงให้มีความเพียรแสวงหาคัมภีร์ฎีกาทั้งปวงก็ดี...

(ปฐมราชธรรม : 66)

จากข้อความตัวอย่างปฐมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าให้พระมหากษัตริย์มีความเพียร รู้จักแสวงหาความรู้

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “จงกอบปรด้วย” ดังความว่า

...แลพระมหากษัตริย์เจ้าจะทำการสิ่งประการใดไซ้ **จงกอบปรด้วย** พิจารณานัก...

(ปฐมราชธรรม : 28)

จากข้อความตัวอย่างปฐมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์จะกระทำสิ่งใด จงกอบปรด้วยพิจารณาให้มาก

นอกจากนี้ในปฐมราชธรรมยังกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดจะครองแผ่นดินต่อไปภายหน้าจงกอบปรด้วยทศพิธราชธรรม ดังความว่า

...อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าผู้จะครองแผ่นดินพิภพมณฑลสืบไปภายหน้า **จงกอบปรด้วย**
ทศพิธราชธรรม...

(ปฐมราชธรรม : 56)

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “พึง” ซึ่งคำว่า พึง ในที่นี้มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ควร หากจะสอนว่าควรทำสิ่งใดก็จะบอกอย่างชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่ควรทำด้วยการใช้คำว่า “พึง” ดังความว่า

...เข้าถ้าเข้าป่าหนาม ร้ารามรอบเรียงตัว **พึง**เกรงกลัวประหยัด ระมัดอย่าเบกษา
เธอจักพรรณนารังชี้ ...

(ปฐมราชธรรม : 96)

จากข้อความตัวอย่างในปฐมราชธรรมกล่าวสอนผู้ที่จะมาเป็นขุนพลว่า เมื่อยกทัพไปปราบศัตรูระหว่างทางต้องเข้าถ้าเข้าป่าอันตรายรอบตัว ควรมีความเกรงกลัว และมีความระมัดระวังตนอย่าประมาท

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “ก็พึงให้” ซึ่งคำว่า ก็พึงให้ ในที่นี้มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า ควร ดังความว่า

...อนึ่งโสด พระมหากษัตริย์เจ้า เมื่อมีการที่อันจะควรโกรธเป็นมากไซ้ร ก็พึงให้โกรธ จงมากในที่อันจะควรโกรธแต่น้อยไซ้ร ก็ให้พึงโกรธแต่น้อย แลการนั้นจึงได้สำเร็จ ถ้าการนั้นควร โกรธจงมากแลพระมหากษัตริย์เจ้าโกรธแต่น้อยไซ้ร การนั้นก็มิได้สำเร็จ...

(ปุมราชธรรม : 42)

จากข้อความตัวอย่างปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่า เมื่อมีสิ่งที่จะทำให้ พระมหากษัตริย์โกรธมากก็ควรโกรธให้มาก สิ่งที่จะโกรธน้อยก็ควรโกรธแต่น้อย สิ่งที่ทำจึงจะ สำเร็จ ถ้ามีสิ่งทีพระมหากษัตริย์ควรจะโกรธให้มากแต่พระมหากษัตริย์โกรธแต่น้อย สิ่งที่ทำก็จะไม่ สำเร็จ

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “ให้” ซึ่งคำว่า ให้ ในที่นี้มีความหมายเช่นเดียวกับคำ ว่า ควร ดังความว่า

...ถ้าแลพระมหากษัตริย์พระองค์ใดจะยาดรายกทัพศึกไปไซ้ร ให้ชุมนุมโหราจารย์แล ราชครูสมณพราหมณ์แล้วให้หาฤกษ์อันดี แลให้รู้จักยาศีนาคร แล้วให้บูชาพระเจดีย์แลศรีมหาโพธิ แลสมณพราหมณ์ แลการทำพิธีกรรมในเมืองแลนอกเมือง...

(ปุมราชธรรม : 69)

จากข้อความตัวอย่างปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่า ถ้าพระมหากษัตริย์ พระองค์ใดจะยกทัพไปปราบข้าศึก ควรประชุมกับโหร ราชครู ควรหาฤกษ์ที่ดี ควรบูชาและทำพิธี กรรมทั้งในเมืองและนอกเมือง

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “ควร” ดังความว่า

...อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าควรผจญผู้โกรธด้วยไมตรี ควรผจญผู้ประทุษจริตด้วยสาธุ สัจจิต ควรผจญผู้มัจฉริยะด้วยทานบริจาค ควรผจญผู้มั่วสวาทด้วยวาจาสัตย์...

(ปุมราชธรรม : 42)

ปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ถึงสิ่งที่พระมหากษัตริย์ควรปฏิบัติว่า พระมหากษัตริย์ควรมีไมตรีกับผู้ที่มีความโกรธ ควรมีความจริงใจกับผู้มีจิตคิดร้าย ควรให้ทานกับผู้ที่ตระหนี่ ควรรักษาวาจาสัตย์กับผู้ที่ชอบพูดโกหก

ในปุมราชธรรมกล่าวสอนคนทั่วไปว่า ผู้มีปัญญาทั้งปวงควรตั้งใจจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ดังความว่า

...บุรุษผู้มีปัญญาทั้งปวงควรตั้งใจภักดีแต่พระมหากษัตริย์เจ้า...

(ปุมราชธรรม : 46)

นอกจากนี้ยังกล่าวสอนบุคคลทั่วไปว่า ถ้อยคำที่บิดากล่าวสั่งสอน และสิ่งใดที่บิดาทำด้วยความรู้ความสามารถและประสพการณ์ ผู้เป็นบุตรควรจำและประพฤติตามทุกประการ ดังความว่า

...อนึ่ง อันว่าถ้อยคำบิดาว่ากล่าวประการใด ๆ แลกระทำโดยคุณวุทธิประการใด ๆ ควรผู้เป็นบุตรจำไว้และประพฤติตามจงทุกประการ...

(ปุมราชธรรม : 61)

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “ควรให้” ปุมราชธรรมกล่าวสอนคนทั่วไปว่าผู้มีปัญญาเมื่อคิดทำการใด ๆ ควรปรึกษากับผู้ที่มีความรู้และความชำนาญ ดังความว่า

อันว่าบุรุษผู้ใดจะตกแต่งการสิ่งใด ๆ ควรให้คิดอ่านด้วยผู้รู้หลักจึงจะเรียกว่าบุรุษนั้นผู้มีปัญญา

(ปุมราชธรรม : 48)

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “ก็ควรให้” ซึ่งคำว่า ก็ควรให้ ในที่นี้มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ควร ดังความว่า

...การอันมีราชประสงค์แลยังไปได้มาถึงไซ้ร้ ก็ควรให้ทอดอยู่ก่อน อนึ่งการอันแล้วไปก็ควรให้ทอด อนึ่งการอันผิดเทศกาลก็ควรให้ทอด อนึ่งเมื่อน้อยกำลังกว่าท่านก็ควรให้ทอด อนึ่ง จะมีผู้รู้คุณรหัส ก็ควรให้ทอด อนึ่งจะเสียศีลสุจริตก็ควรให้ทอด อนึ่งการอันจะมีได้สำเร็จก็ควรให้ทอด อนึ่งจะเสียประโยชน์ก็ควรให้ทอด...

(ปุมราชธรรม : 43)

จากข้อความตัวอย่างปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าควรมีความอดทน อดทนต่อการที่ยังมาไม่ถึง อดทนต่อการที่ผ่านไปแล้ว อดทนต่อการที่ผิดเทศกาล อดทนเมื่อมีกำลังน้อยกว่า อดทนเมื่อมีผู้มาถามความลับ อดทนเมื่อจะผิดศีล อดทนต่อการที่ยังไม่สำเร็จ อดทนต่อการที่จะเสียประโยชน์

แนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “**ควรมี**” ปุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่า พระมหากษัตริย์ควรมองการณ์ไกล คิดถึงอดีต อนาคต ปัจจุบัน ด้วยพระปัญญาตั้งความว่า

...อันว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า...**ควรมี**พระราชรำพึงอรรถอันเป็นอดีต อนาคต
ปัจจุบันทั้งสามประการให้แจ้งด้วยพระปัญญา...

(ปุมราชธรรม : 25)

จากการพิจารณาการสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติพบว่า คำที่ผู้แต่งมักจะมักจะใช้ ได้แก่ คำว่า จง จงมี จงให้ จงกอบปรด้วย พึง ก็พึงให้ ให้ ควร ควรให้ ก็ควรให้ และควรมี ทั้งหมดมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ควร

1.2 สอนโดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติ

การสอนโดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติเป็นกลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมาอีกแบบหนึ่ง จากการพิจารณาวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบว่าลักษณะของวิธีการสอนที่เป็นการห้ามทำอย่างใดอย่างหนึ่ง มักจะใช้คำว่า “อย่า” ทำสิ่งนั้น สิ่งนี้ อย่างตรงไปตรงมา คำที่แสดงการห้ามคือคำว่า มิควร บมิควร จงอย่า อย่าให้ ดังนี้

สอนโดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “**มิควร**” ในปุมราชธรรมกล่าวสอนข้าราชการว่า ถ้าการสิ่งใดไม่เป็นประโยชน์แก่พระมหากษัตริย์ ก็ไม่ควรที่จะทำการนั้น ดังความว่า

...อนึ่ง ถ้าประโยชน์แห่งท่านแลหาบมิได้น้อยหนึ่งเท่าอนุบรมาณูไซรั ผู้มีปัญญามิควร
ที่จะทำการนั้น...

(ปุมราชธรรม : 34)

ห้ามไม่ให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “บมิดควร” ซึ่งคำว่า บมิดควร ในที่นี้มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า ไม่ควร ปุุมราชธรรมกล่าวสอนขุนนางข้าราชการว่า กิริยาของพระมหากษัตริย์ เครื่องอาภรณ์ของพระมหากษัตริย์ ขุนนางข้าราชการไม่ควรที่จะนำมาประพฤติดังความว่า

...อันว่ากิริยาแห่งพระมหากษัตริย์ก็ดี เครื่องอาภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์เจ้า ทรงก็ดี แลการทั้งปวงนั้นเสนาบดีมนตรี**บมิดควร**ที่จะเอามาประพฤดิแก่อาดมาภาพ...

(ปุุมราชธรรม : 47)

ห้ามไม่ให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “จงอย่า” คำว่า จงอย่า ในที่นี้ได้มีความหมายในเชิง คำสั่งดังเช่นในปัจจุบันแต่น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า อย่า ปุุมราชธรรมกล่าวสอน พระมหากษัตริย์ว่าให้มีความอดทน อย่าได้แสดงความเสียใจในทันที และอย่าได้รีบตีใจในทันที ดัง ความว่า

...อันว่าพระมหากษัตริย์เจ้าก่อปรด้วยชัตติยมานะ จงอย่าได้พลันโทรมนัส แลอย่าได้ พลันโสมนัสชื่นชม...

(ปุุมราชธรรม : 43)

ห้ามไม่ให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า “อย่าให้” ปุุมราชธรรมกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่า พราหมณ์หรือผู้ใดที่ไม่เคยเข้าเฝ้าควรพิจารณาให้มากให้รอบคอบ และอย่าให้เข้าใกล้สอน พระมหากษัตริย์ตามทำเนียบดังความว่า

...อนึ่งโสด พราหมณ์ก็ดี ผู้ใด ๆ ก็ดีอันบมิเคยเข้าใกล้พระมหากษัตริย์ไซ้ให้ พิจารณาจงนักแลอย่าให้เข้าใกล้พระมหากษัตริย์เจ้าเพราะมีทำเนียบดังนี้...

(ปุุมราชธรรม : 58)

1.3 สอนโดยบอกผลของการกระทำ

การสอนโดยบอกผลของการกระทำเพื่อให้ผู้เรียนรู้ถึงประโยชน์และโทษที่เกิดขึ้นเมื่อ กระทำผิดหรือปฏิบัติฝ่าฝืนคำสั่งสอนที่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม จากการศึกษาเรื่องปุุม ราชธรรมพบว่า ไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยบอกโทษหรือผลเสียของการกระทำ หรือการสอนโดยบอก ประโยชน์หรือผลดีของการกระทำ เป็นที่น่าสังเกตว่าจะมิได้บอกผลของการกระทำเพียงอย่างเดียว แต่ จะใช้ร่วมกับการสอนแบบตรงไปตรงมาทั้งสองประเภท คือการสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติและสอน

โดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติควบคู่อยู่ด้วยเสมอ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สอนโดยบอกโทษหรือผลเสียของการกระทำ และสอนโดยบอกประโยชน์หรือผลดีของการกระทำ ดังนี้

1.3.1 สอนโดยบอกโทษหรือผลเสียของการกระทำ

การสอนโดยการบอกโทษหรือผลเสียของการกระทำจะต้องประกอบไปด้วยเหตุและผลที่น่าเชื่อถือซึ่งในกรณีคนไทยเชื่อถือในเรื่องการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้วเหตุนี้จึงเกรงกลัวต่อการกระทำผิดนั้น การกล่าวถึงโทษที่จะได้รับจะเป็นโทษที่ส่งผลเสียให้เห็นในปัจจุบัน และจากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม พบว่ามีการกล่าวถึงโทษหรือผลเสียที่จะส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับตนเองหรือบุคคลรอบข้างไปจนถึงสังคมโดยรวม แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ โทษหรือผลเสียที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ปฏิบัติ โทษหรือผลเสียที่เกิดแก่ครอบครัว และโทษหรือผลเสียที่เกิดขึ้นแก่สังคม ดังนี้

1.3.1.1 โทษหรือผลเสียที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ปฏิบัติ

การกล่าวถึงโทษหรือผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลผู้ปฏิบัติผิดตามบรรทัดฐานค่านิยมของสังคมที่ได้กำหนดไว้ ปุมราชธรรมได้กล่าวถึงโทษที่จะส่งผลกระทบต่อผู้ปฏิบัติเองมากที่สุดเป็นโทษที่เกิดขึ้นกับตนเองเช่น ทำงานไม่สำเร็จ ดังความว่า

...แลพระมหากษัตริย์ พระองค์ใดแลมีพระราชดำริการทั้งปวงด้วยเสนามนตรีผู้มีได้
กอบปรด้วยคุณสองประการนั้นไซ้ การทั้งปวงก็มีได้สำเร็จแก่พระมหากษัตริย์องค์นั้น...

(ปุมราชธรรม :27)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดคิดอ่านด้วยเสนาบดีที่มีได้กอบปรด้วยคุณสองประการ กิจการทั้งหมดของพระมหากษัตริย์ก็ไม่สำเร็จ ตัวอย่างนี้เป็นโทษที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ปฏิบัติคือการทำงานไม่สำเร็จ

1.3.1.2 โทษหรือผลเสียที่เกิดแก่ครอบครัว

การปฏิบัติตนผิดของบุคคลในบางครั้ง ผลเสียมิได้เกิดกับตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้าง โดยเฉพาะคนในครอบครัว ซึ่งเป็นบุคคลที่ใกล้ชิด มีความรักใคร่ผูกพันกันและเมื่อผลเสียกระทบถึงบุคคลที่เป็นที่รักใคร่ ก็จะทำให้บุคคลที่จะกระทำผิดต้องเกรงกลัวต่อผลกระทบที่จะเกิดกับบุคคลอันมีความผูกพัน ถึงยับยั้งไม่ทำผิด เช่น

...อันว่าพระมหากษัตริย์ผู้ยกยอพระศาสนาด้วยกัน แลมิได้เป็นไมตรีด้วยกันนั้นก็เสีย
ประโยชน์สืบไปถึงพระราชบุตรพระราชนัดดาแลเสียความรู้ทุกประการ...

(ปุมราชธรรม :56)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์ที่นับถือศาสนา
เหมือนกัน แต่ไม่ได้มีไมตรีต่อกัน ก็จะเสียประโยชน์ไปจนถึงพระราชบุตร พระราชธิดา และเสีย
ความรู้ทุกประการ

1.3.1.3 โทษหรือผลเสียที่เกิดขึ้นแก่สังคม

การปฏิบัติตนของบุคคลที่มีโอกาสที่จะสร้างผลเสียและโทษให้แก่บุคคลและสังคม
ส่วนรวมมากที่สุดก็คือผู้ที่มีอำนาจอยู่ในฐานะผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ไม่ดีทำให้ส่งผลกระทบต่อ
สถานภาพของผู้ปกครองเอง และจะทำให้ประชาชนเดือดร้อน ในปุมราชธรรมกล่าวสอน
พระมหากษัตริย์ ดังความว่า

...พระมหากษัตริย์พระองค์ใด แลมิได้ประพฤติตามในโยคทั้งสี่นี้ไซ้ ราชสมบัตินั้นคือ
ว่าอยู่ในเงื้อมมือศัตรู ครั้นลุอำนาจศัตรูแล้วไซ้ อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงก็จะได้รับความทุกข์...

(ปุมราชธรรม :69)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดไม่ได้ประพฤติตามโยคทั้ง
สี่ ราชสมบัติจะตกอยู่ในเงื้อมมือศัตรูทำให้ราษฎรเดือดร้อนเป็นทุกข์

1.3.2 สอนโดยบอกประโยชน์หรือผลดีของการกระทำ

การสั่งสอนโดยการบอกประโยชน์หรือผลดีที่บุคคลจะได้รับหากปฏิบัติตามสิ่งที่สังคม
ต้องการ ก็เพื่อจะจูงใจให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตาม และอยากได้รับผลดีที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง เมื่อ
พิจารณาเรื่องปุมราชธรรม พบว่ามีการกล่าวถึงผลดีหรือประโยชน์ที่บุคคลจะได้รับในโลกปัจจุบัน
แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ประโยชน์หรือผลดีที่เกิดกับตนเอง ประโยชน์หรือผลดีที่เกิดแก่
ครอบครัว และประโยชน์หรือผลดีที่เกิดกับสังคม ดังนี้

1.3.2.1 ประโยชน์หรือผลดีที่เกิดกับตนเอง

การบอกประโยชน์หรือผลดีที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้อง และโน้มน้าวใจให้บุคคลปฏิบัติตาม เพื่อที่จะให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามนั้นดำเนินไปสู่ความสุขในโลกียสุขและโลกุตระสุข อันเป็นคติความเชื่อทางศาสนา เช่น

...อันว่าบุรุษผู้ใดในโลกแล้วรู้คุณแห่งท่านไซรั บรุษผู้นั้นมั่นคงในอัคริคุณท์ กิติ ก็บมิ
ใหม่ หนึ่ง โจรจะทำร้ายก็บมิได้ แม้นว่าตกในสมุทรรวาก็บมิถึงมาณาการ บมิภยานิกภัยสิ่ง
ใด ๆ...

(ปุมราชธรรม :51)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าคุณใดมีความกตัญญูรู้คุณ บุคคลนั้นมั่นคงอยู่ใน
กองเพลิงก็ไม่ไหม้ โจรจะทำร้ายก็ไม่ได้ แม้นตกอยู่ในมหาสมุทรก็ไม่ตาย และไม่มีอันตรายใดๆ

...อันว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดแลได้เป็นอุปรการอุปรถัมภกแก่พุทธศาสนาไซรั
พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์นั้นก็เป็นที่เสนหฟิงพอใจแห่งเทวดามนุษย์ทั้งหลาย แม้นราชศัตรูผู้ใด
ๆ จะเบียดเบียนก็ถึงบราไชยพินาศไปเองแล...

(ปุมราชธรรม :56)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวสอนพระมหากษัตริย์ว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเป็น
ผู้ดูแลอุปรถัมภพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นก็จะเป็นที่ฟิงพอใจของเทวดาและมนุษย์
แม้นมีศัตรูมาเบียดเบียนก็พินาศไปเอง

1.3.2.2 ประโยชน์หรือผลดีที่เกิดแก่ครอบครัว

การปฏิบัติที่ดีของบุคคลในบางครั้ง ผลดีมิได้เกิดกับตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ยัง
ส่งผลดีต่อบุคคลรอบข้างโดยเฉพาะคนในครอบครัว ซึ่งเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดอีกด้วย เช่น

...อันว่าเสนาบดีผู้ใดกปรด้วยคุณสองประการนั้นแล้ว แลได้คิดอ่านกิจการถวายแก่พระ
มหากษัตริย์เจ้า แลได้เป็นราชประโยชน์ครั้งหนึ่งสองครั้งกิติ แลเสนาบดีผู้นั้นได้เป็นประโยชน์แก่
อาตมาสืบไปเท่าถึงบุตรนัดดา...

(ปุมราชธรรม :28)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าเสนาบดีผู้ใดกอบปรักด้วยคุณสองประการและได้คิดอ่าน
กิจการอันเป็นประโยชน์ถวายพระมหากษัตริย์ครั้งหนึ่งหรือสองครั้ง เสนาบดีผู้นั้นก็ได้เป็น
ประโยชน์แก่ตนสืบไปจนถึงลูกหลาน

1.3.2.3 ประโยชน์หรือผลดีที่เกิดกับสังคม

ผลดีต่อสังคมเป็นผลดีที่เกิดจากการปฏิบัติตนของบุคคลที่อยู่ในชนชั้นปกครองเป็น
ส่วนใหญ่ วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมได้กล่าวถึงผลดีที่บุคคลชั้นปกครองจะทำให้เกิดประโยชน์
และผลดีต่อสังคมโดยส่วนรวม เช่น

...อันว่าเมืองหนึ่งถ้าจะเสียเพราะบ้านหนึ่งไซ้ ก็พึงให้ละบ้านนั้นเสียแลให้เสียแต่
บ้านเดียนั้นเพื่อประโยชน์แก่เมืองนั้นให้บริบูรณ์คงอยู่แล...

(ปุมราชธรรม :45)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าถ้าจะเสียเมืองเพราะหมู่บ้านหนึ่งก็ให้ยอมเสียแต่
หมู่บ้านเดียนั้น เพื่อประโยชน์แก่เมืองรักษาเมืองให้คงอยู่

1.4 การสอนโดยอธิบาย

การสอนโดยอธิบาย คือการอธิบายขยายความและให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่อง
ที่กล่าวถึง มีการยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่น
เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน เช่น เมื่อจะอธิบายให้รู้ กลศึก 21 ประการ ก็ยกตัวอย่างแต่
ละกลศึกมาอธิบายอย่างละเอียดว่า มีลักษณะอย่างไร ดังนี้

...มิจะหวังหาขุนพล จงรู้จักกลศึก อันพิลึกสรรพเสร็จ ยี่สิบเอ็ดประการ สารหนึ่งคือ
ฤทธิ์พิถี กลหนึ่งชื่อสีหจักร กลหนึ่งชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน กลหนึ่งชื่อเดือนกำบัง กลหนึ่งชื่อพังกฎา
กลหนึ่งหมากินสวน กลหนึ่งชื่อพวนเรือโยง กลหนึ่งชื่อโพงน้ำบ่อ กลหนึ่งชื่อล่อช้างป่า กลหนึ่ง
ชื่อฟ้างาดิน กลหนึ่งชื่ออินทรพิฆาน กลหนึ่งชื่อผลาญศัตรู กลหนึ่งชื่อชูพิษแสง กลหนึ่งชื่อ
แขงให้อ่อน กลหนึ่งชื่อยอนภูเขากลหนึ่งชื่อเข้าให้ผอม กลหนึ่งชื่อจอมปราสาท กลหนึ่งชื่อ
ราชปัญญา กลหนึ่งชื่อสนั่นเสียง กลหนึ่งชื่อหลักยืน กลหนึ่งชื่อปิ่นพระราม ความทั้งยี่สิบเอ็ดกล
ให้ขุนพลชำนาญ ชาญแม่นแคว้นรื้อรอบ กอบปรักด้วยทุกยกุล

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าขุนพลจะต้องมีความรู้ความชำนาญในกลศึก 21 ประการ คือกลชื่อฤทธิพิธิ กลชื่อสีหจักร กลชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน กลชื่อเถื่อนกำบัง กลชื่อฟังภูผา กลชื่อม้ากินสวน กลชื่อพวนเรือโยง กลชื่อโพงน้ำบ่อ กลชื่อล่อช้างป่า กลชื่อฟ้างาดิน กลชื่ออินทรพิमान กลชื่อผลาญศัตรู กลชื่อชูพิษแสง กลชื่อแขงให้อ่อน กลชื่อยอนภูเขา กลชื่อเข้าให้ผอม กลชื่อจอมปราสาท กลชื่อราชปัญญา กลชื่อฟ้าสนั่นเสียง กลชื่อเรียงหลักยืน และกลชื่อป็นพระราม

นอกจากจะกล่าวถึงชื่อกลศึกทั้ง 21 ประการแล้วยังขยายความและให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังกล่าวถึงอย่างชัดเจน โดยยกตัวอย่างแต่ละกลศึกมาอธิบายอย่างละเอียดว่ามีลักษณะอย่างไร ดังนี้

กลหนึ่งชื่อฤทธิพิธิ กระชั้นทรนงองอาจ ผาดกล่าวด้วยเริงแรง สำแดงแก่ข้าแก้ว ข้าหาญ ชวนทำการลงลาด อุกอาจเอาบ้านเอาเมือง ชำนาญเนืองรณรงค์ ынใจผู้ใจคน อาสาเจ้าตนคำเข้า จงหมั้นเฝ้าอย่าคลา หน้าตาชื่นเทียมจันทร์ ทำโดยธรรมจงภักดี บำเพ็ญศักดิ์สูง จงพระยศยิ่งหล้า ครอบครองฟ้าดินบน กลนี้ชื่อฤทธิพิธิ

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ากลชื่อฤทธิพิธิ คือ แสดงความองอาจกล้าหาญให้เป็นที่ประจักษ์แก่เหล่าทหาร ชวนเรียนรู้อุบายการรบ ยุทธวิธีการรบ หมั้นผูกข้อมศาสตราวุธต่างๆให้ชำนาญ รู้จักถนอมน้ำใจคน หมั้นเข้าเฝ้าด้วยใบหน้ายิ้มแจ่มใสพร้อมที่จะอาสาเจ้านายของตนอยู่ตลอดเวลา มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และรักษาพระบรมเดชานุภาพไว้ให้สูงส่งเสมอ

กลอันชื่อสีหจักร ให้บริรักษ์พวกพล ดูกำลังตนกำลังท่าน คิดคะเนการผันผาย ย้ายรีพลเดียรดาษ ยাত্রโคลคลี่กรรกง จงศึกเห็นหมี่มา ดาหัวขวาหัวซ้าย ย้ายรอบคอบชอบกล ตั้งพลทั้งแปดทิศ สถิตข้างม้าย่าหวนไหว ตั้งพระพลาไชยยรรยง ตั้งธงอยู่โดยศาสตร์ ผังนพบาตรตรีโกณ ให้ฟังโหรอันแม่น แก้วนรู้หลัก บ่ มีตลาด ให้ข้าผู้อาจออกทะเลลงฟัน ให้ข้าศึกผันแพ้พ่าย ย้ายพลใหญ่ให้ไหว ยอพลไล่ศึกหนี กลนี้ชื่อสีหจักร

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่ากลชื่อสีหจักร คือรักษาพวกพล ดูกำลังศึกทั้งฝ่ายเราและฝ่ายตรงข้าม ให้วางกำลังพลเป็น 8 ทิศ ตั้งพลับพลาทัพหรือกลางทัพไว้ตรงกลางและผังนพบาตรตรีโกณเพื่อกันภัย คอยฟังว่าโหรจะบอกฤกษ์ให้ยกทัพเมื่อใดจึงยกทัพออกตีข้าศึกให้แตกพ่าย

กลหนึ่งลักษณะซ่อนเงื่อน เตือนกำหนดกฎตรา แยกปีกกาอยู่สรรพ นับทหารผู้แก้ว กำหนดแล้วจงคง แต่งให้ยงยั่วเย้า ลากศึกเข้าในกล แต่งคนแต่งช้างม้า เรียงหน้าหลังโจเจ รบโย

เยแล้วหนี คีตตามตีตามติด สบคิดฆาตฆ้องไชย จึงพลในสองข้าง ยกข้างม้ากระทบ ยอหลังรบ
ทั้งสองข้าง จึงบายข้างอันหนี กรืออาวุธไห้อ่อง สำทับฆ้องสำคัญ ยินยันรบทบสี่ คลี่พลออกโดยส
รัง ศัตรูตั้งฉิบหาย อุบายกลศึกนี้ ชื่อลักษณะซ่อนเงื่อน

(ปุมราชธรรม : 87)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่าการซ่อนลักษณะซ่อนเงื่อน คือให้กองทหารแยกออกเป็น
กองซ้ายขวาแล้วคอยซุ่มอยู่ ให้ทหารส่วนหนึ่งแต่งทัพออกหลอกล่อข้าศึก โดยทำประหนึ่งว่าจะเข้า
ปะทะแต่แล้วถอยหนีเพื่อหลอกให้ข้าศึกตามมา เมื่อหลอกล่อมาถึง ให้ทหารที่ดักซุ่มออกตี
กระหนาบ ศัตรูจะไม่มีโอกาสป้องกันตัวได้

2. กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์

กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์นั้น คือการยกตัวอย่างหรือเล่าเรื่องเหตุการณ์ หรือนิทาน
ชาดกประกอบการอธิบาย ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความได้ง่ายชัดเจน อีกทั้งยังช่วยให้จำได้
แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน การยกอุทาหรณ์นี้ก็ปรากฏในการแสดงธรรมของ
พระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่ทรงเล่าชาดกเรื่องต่างๆ หรือทรงเล่าอดีตชาติของพระองค์เอง
มาประกอบพระธรรมเทศนา สิ่งเหล่านี้ต่างก็ช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน เห็นจริงตามพระพุทธ
ดำรัส และทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนนั้น

2.1 การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงวรรณคดีเรื่องอื่น

การอ้างถึง คือการกล่าวถึงเรื่องอื่นนอกเรื่องที่เขียน “เรื่องอื่น” อาจเป็นบุคคล
เหตุการณ์ นิทาน หรือวรรณกรรมอื่น ๆ (สายวรุณ น้อยนิมิตร.2542:191) ในตำราการศึกษา
วรรณคดีบางเล่มได้จัด “การอ้างถึง” เป็นภาพพจน์ ประเภทหนึ่ง เรียกว่า การกล่าวเท็จความ
(กุหลาบ มัลลิกะมาส.2526: 131)

การอ้างถึง นับเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ผู้แต่งเห็นว่า ผู้อ่านมีพื้นความรู้ที่จะรับนัยะ
ของการอ้างถึงตัวบทต้นทางได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการถ่ายโยงความหมายจากตัวบทต้นทางมาสู่ตัวบท
ปลายทางให้มีความหมายที่กว้างและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น และอาจแสดงถึงช่วงเวลาของตัวบทหนึ่งว่า
เป็นที่รู้จักดีแล้วในสังคมหนึ่ง จนนำมาเทียบทาในอีกตัวบทหนึ่งได้ หรือ อาจบอกถึงระยะเวลาการแต่ง
ก่อนหลัง หรือร่วมสมัยของตัวบททั้งสองก็ได้ (สายวรุณ น้อยนิมิตร.2542 : 191)

2.1.1 การอ้างถึงเนื้อเรื่อง

การอ้างถึงเนื้อเรื่องต่าง ๆ ในการประกอบการอธิบายนั้นย่อมแสดงให้เห็นความแพร่หลายและการเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปบางครั้งก็เป็นเพียงการยกชื่อเรื่องมากล่าวถึงเท่านั้น ไม่ได้เล่าเรื่องของชาดกอย่างละเอียดด้วยอาจเป็นเพราะ คนทั่วไปย่อมทราบเรื่องมาแล้ว จึงได้ละเนื้อเรื่องไว้ เช่น

...ยังมีราชกุมารผู้หนึ่งไปอยู่ในพนมสนธิ์แลลงไปอาบน้ำในนทีธาร แลเห็นพวงดอกไม้ลอยลงมาแต่เหนือน้ำ แลราชกุมารนั้นได้พวงดอกไม้นั้นก็พิจารณาว่า ชะรอยสตรีภาพมาอยู่ในพนมสนธิ์ข้างเหนือนี้ จึงพระราชกุมารได้รีบนำขึ้นไป ก็แลเห็นนางผู้หนึ่งเป็นแม่นมได้ต้นมาลัยพฤกษ์ แลนางราชกุมารก็ยืนบนต้นไม้ นั้น ราชกุมารแลราชกุมารีก็กล่าวถ้อยคำอันเสนาหาแก่กัน แลได้อยู่สมัครสังวาสด้วยกันจึงเกิดพระราชบุตรองค์หนึ่งอันได้เป็นบรมจักรพรรดิราช แลเชื่อว่าความพิจารณานั้นเป็นประโยชน์และได้เกียรติภักษาปรากฏมาเท่าบัดนี้...

(ปุมราชธรรม : 28)

จากข้อความตัวอย่างเป็นการอ้างถึงเนื้อเรื่องของนิทานเรื่องโสวัตโดยไม่ได้กล่าวถึงชื่อของตัวละครเพราะต้องการเน้นเนื้อเรื่องให้เด่นชัดคือกล่าวถึงราชกุมารคนหนึ่งอยู่ในป่าและลงไปอาบน้ำในลำธาร ได้พวงดอกไม้ที่ลอยมาจากเหนือน้ำก็คิดใคร่ครวญว่าคงจะมีสตรีอยู่ในป่าทางเหนือน้ำจึงตามพบกับสตรีนั้นและอยู่ร่วมกันจนมีพระราชบุตรซึ่งเป็นพระจักรพรรดิ จะเห็นได้ว่าตัวอย่างดังกล่าวประกอบคำสอนพระมหากษัตริย์ให้มีความใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบอันจะเกิดประโยชน์แก่ตนเอง

2.1.2 การอ้างถึงตัวละคร

การอ้างถึงตัวละครและบุคลิกลักษณะของตัวละครในปุมราชธรรมนี้ มักนำมากล่าวอ้างในลักษณะที่เป็นความเปรียบ ซึ่งอาจเป็นการเปรียบระหว่างความรู้ความสามารถของตัวละครในปุมราชธรรม กับตัวละครในวรรณคดีที่อ้างถึง อย่างไรก็ตาม การอ้างถึงตัวละครในปุมราชธรรมที่ยกมานี้ ย่อมแสดงให้เห็นค่านิยมของการยอมรับตัวละครที่ยกมากล่าวอ้าง ว่าเป็นตัวละครที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายหรือเป็นตัวละครในอุดมคติของผู้แต่งหรือของสังคมในเวลานั้น เช่น

...ในอชาตศัตรูราชไชร์วิสการพราหมณ์เป็นราชครู กรุงเการพราไชร์พระวิธูรบัณฑิตเป็นนักปราชญ์สำหรับพระมหากษัตริย์ กรุงวิเทหราชไชร์พระมโหสถเป็นนักปราชญ์สำหรับพระมหากษัตริย์ แลกรุงวิเทหราชนั้นน้อยแก่ความรู้ ย่อมฟังถ้อยคำผู้พาล แลเสียประโยชน์เป็นอันมาก เหตุพระมโหสถได้แต่งแปลงจึงกิจการบ้านเมืองทั้งปวงได้คืนคงเพราะพระมโหสถนั้น...

(ปุมราชธรรม : 26)

จากข้อความตัวอย่างเป็นการอ้างถึงตัวละครสำคัญซึ่งเป็นนักปราชญ์ของพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ได้แก่ วัสสการพราหมณ์เป็นราชครูของพระเจ้าอชาตศัตรู พระวิฑูรย์บัณฑิตเป็นนักปราชญ์ของพระเจ้ากาเมวฑู และพระมโหสถเป็นนักปราชญ์ของพระเจ้าวิเทโษ การอ้างถึงตัวละครดังกล่าวนี้เพื่อประกอบคำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ให้พระมหากษัตริย์นั้นมีความรอบรู้ หนักแน่น ไม่เชื่อคนง่ายโดยเฉพาะคนพาล และให้รับฟังความคิดเห็นของผู้รู้หรือนักปราชญ์ซึ่งทำแต่คุณประโยชน์ให้แก่ตน

2.2 การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงศาสนาและความเชื่อ

การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงศาสนาและความเชื่อซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนเชื่อถือและศรัทธา พบว่าผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมนิยามอ้างว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของศาสนาหรือมีที่มาจากเรื่องราวทางศาสนา ซึ่งในบางเรื่องบอกว่าเป็นพระธรรมเทศนาเป็นโอวาทของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ในปุมราชธรรมพบการยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงศาสนาและความเชื่อ ดังนี้

2.2.1 การอ้างถึงพุทธประวัติ

...ในขณะที่เมื่อพระสรเพชญพุทธเจ้าเสด็จจนฤพานแลเสด็จไปยังเมืองกุสินารา ก็เสด็จอยู่พักในร่มไม้แห่งหนึ่งกลางมรรคานั้นยังมีราชกุมารพี่น้องสองคน ผลัดกันเป็นพญาแลคนแลเจ็ดวัน ครั้นผู้หนึ่งเป็นพญาไซริ ราชกุมารผู้หนึ่งก็ไปทำพานิชกรรม นำเกวียนหำร้อยมาถึงพระสรเพชญพุทธเจ้าเสด็จอยู่พักในร่มไม้นั้น นำเกวียนหำร้อยมาถึงพระสรเพชญพุทธเจ้าเสด็จอยู่พักในร่มไม้นั้น ราชกุมารเอาผ้าสองผืนค่าแลแสนตำลึงทองมาถวายแก่พระสรเพชญพุทธเจ้า พระสรเพชญพุทธเจ้ามีพุทธิวิภาแก่พระอนนทเถระว่า ราชกุมารทั้งสององค์สมควรสมานเป็น...

(ปุมราชธรรม : 59)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น เป็นการใช้กลวิธีการสอนโดยอ้างถึงเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา โดยตัวอย่างข้างต้นบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับราชกุมารพี่น้องสองคนที่ผลัดกันทำหน้าที่เพื่อดูแลบ้านเมืองโดยไม่ยึดติดกับอำนาจ แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ รักษาวาจาสัตย์ที่มีต่อกัน ซึ่งตัวอย่างดังกล่าวใช้ประกอบการสอนพระมหากษัตริย์ให้มีความซื่อสัตย์

2.2.2 การอ้างถึงคัมภีร์เนาวพยัตติ

การที่ผู้แต่งกล่าวอ้างอิงถึงคัมภีร์เนาวพยัตติ แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ดังกล่าวมีความสำคัญ ผู้แต่งจึงใช้คำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์มาสอนพระมหากษัตริย์ ในเรื่องของความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการปกครองบ้านเมือง ดังข้อความต่อไปนี้

เป็นมกฎแห่งโลกทั้งสาม ซึ่งอรธแห่งพระบาท คือ พระไตรปิฎกก็ดี อันอุดมซึ่งมนุษย์แห่งอารยบุคคลทั้งแปดจำพวกก็ตีด้วยเศียร อันว่าข้าจะจักสำแดงซึ่งพระคัมภีร์ชื่อเนาวพยัตติ โดยสังเขปโดยบังควร อันว่าสัตว์ทั้งหลายหมู่ใด ๆ ก็ประพฤติในสงสารอันเป็นไตรภพ แลสงสารนั้นอันสัตว์ทั้งปวงพึงกลัว แลอดยากแท้ อันสัตว์นั้น ๆ ก็เที่ยวไปในสงสาร เหตุกุศลกรรมแลอกุศลกรรมอันอาตมกทำ ประดุจดั่งกงจักรอันผันตามรอยเชิงโคนัน แลสัตว์ทั้งปวงก็ประพฤติตามกุศลกรรมแลอกุศลกรรมนั้น

(ปุมราชธรรม : 65)

จากข้อความข้างต้นผู้แต่งได้อ้างถึงคัมภีร์เนาวพยัตติที่กล่าวถึงควมมีปัญญาฉลาดรู้แจ้ง 9 ประการ ที่พระมหากษัตริย์ตระหนักโดยกล่าวอ้างว่า “อันว่าข้าจะจักสำแดงซึ่งพระคัมภีร์ชื่อเนาวพยัตติ” ซึ่งเป็นการกล่าวอ้างให้เห็นโดยตรง

2.2.3 การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา

...อันว่ากรุงศรีธรรมาโคกราชนั้นประสาททักษิณาทานแลวันแลหกแสนตำลึงทอง เป็นนิจกาล พระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดประกอบด้วยทานบริจาคเป็นนิจกาล กอปรด้วยเหตุยศรัทธาอุปถัมภกในพุทธศาสนาไซ้ ก็ประเสริฐล้ำเลิศนักหนาแล....

(ปุมราชธรรม : 49)

จากข้อความตัวอย่างได้กล่าวอ้างเรื่องราวในประวัติพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ที่มีจิตศรัทธาในบวรพุทธศาสนา โดยการกล่าวอ้างว่า “ศรีธรรมาโคกราชนั้นประสาททักษิณาทานแลวันแลหกแสนตำลึงทองเป็นนิจกาล” เพื่อประกอบการสอนพระมหากษัตริย์ว่าถ้าให้ทานเป็นประจำและมีความศรัทธาทำนุบำรุงในพระพุทธศาสนาก็จะเป็นผู้ที่ประเสริฐมาก

2.3 การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงประวัติศาสตร์

2.3.1 การอ้างถึงประวัติศาสตร์มอญพม่า

เนื้อความบางตอนที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆในปุมราชธรรมส่วนใหญ่เป็นประวัติศาสตร์มอญและพม่า ปรากฏในตอนที่ว่าด้วย ราชธรรม กับราชพยัตติธรรม มีหลายเรื่อง

มีเนื้อหาเกี่ยวกับมอญ (เมืองสะเทิม) และพม่า (เมืองพุกาม) เช่นเรื่องพระเจ้าอโนรธามางซอ
ตั้งความว่า

...ยังมีกระษัตริย์องค์หนึ่งในอริมัทธนาปุระเมืองพุกาม ชื่ออโนรธามางซอแลโหราจารย์
สองคน ผู้หนึ่งชื่อสมะโย ผู้หนึ่งชื่อสมะผยุ... อยู่มา ยังมีกาลวันหนึ่งเล่า อโนรธามางซอเสด็จไปยัง
ฐานข้างเหนือแล้วเสด็จคิกลงมาก็ได้ยินเสียงมณโฑ ร้อง อโนรธามางซอก็กถามโหราจารย์ชื่อสมะโยว่า
เสียงมณโฑร้องดังนี้จะป็นนิมิตประการใด สมะผยุก็ทูลว่า มหิษตัวหนึ่งจะมาพิชิตเจ้ากู จึงสมะโย
ทูลว่า อันจะถึงมรณาการด้วยมหิษนั้นหามิได้แลซึ่งจะถึงมรณาการนั้นด้วยต้องไม้แหลมหนึ่ง
อโนรธามางซอก็กโกรธแก่ โหราจารย์ทั้งสองให้เอาไปจำไว้ อยู่มาอโนรธามางซอเสด็จมาถึงประตูเมือง
จึงมีผู้ทูลแต่อโนรธามางซอว่า พบมหิษเถื่อนตัวหนึ่งแลอโนรธามางซอก็กี่ซ้างไปยังมหิษนั้น ๆ ก็วาง
มาตีซ้าง แลอโนรธามางซอตกลงจากซ้าง มหิษขวิดอโนรธามางซอกระจัดไปต้องไม้แหลมเสียบลง ก็
ถึงสิ้นอาสันนกาลในที่นั้น เทวดาทังหลายก็เอาศพอโนรธามางซอไปส่งสการถึงคันธมาทนบรรพต
โหราจารย์ทั้งสองนั้นครันอโนรธามางซอหามิได้แลก็พ้นจากโทษอันต้องจำนั้น...

(ปุมราชธรรม :52-53)

จากข้อความตัวอย่างเป็นการอ้างถึงประวัติศาสตร์พม่ามีเนื้อหาสาระโดยรวมตรงกับพงศาวดารพม่าคือกล่าวว่ วันหนึ่ง พระเจ้าอโนรธามางซอเสด็จไปที่พลับพลานอกพระราชวัง
แล้วเสด็จกลับมา ได้ยินเสียงกบร้อง พระเจ้าอโนรธามางซอก็กถามโหราจารย์ชื่อสมะโยว่า เสียงมณโฑร้องด
จะเป็นนิมิตประการใด สมะผยุก็ทูลว่า ควายตัวหนึ่งจะมาฆ่าพระองค์ สมะโยทูลว่า จะสวรรคตด้วย
ถูกไม้แหลมทิ่ม พระเจ้าอโนรธามางซอโกรธโหราจารย์ทั้งสองมาก ให้เอาไปขังไว้ ต่อมาพระเจ้าอโนรธา
มางซอเสด็จมาถึงประตูเมือง จึงมีผู้ทูลว่า พบควายเถื่อนตัวหนึ่ง พระเจ้าอโนรธามางซอก็กี่ซ้างไป
ยังควายนั้น ๆ ก็ขวิดซ้างและพระเจ้าอโนรธามางซอตกลงจากซ้าง ควายขวิดพระเจ้าอโนรธามา
งซอกระเด็นไปถูกไม้แหลมเสียบ สวรรคตในที่นั้น เทวดาทังหลายก็เอาศพพระเจ้าอโนรธามางซอไป
เขาคันธมาทน์ โหราจารย์ทั้งสองก็พ้นจากโทษ

2.3.2 การอ้างถึงประวัติศาสตร์ลังกา

ในปุมราชธรรมมีข้อความกล่าวถึงเรื่องของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ผู้เป็นกษัตริย์
ของลังกาในช่วงศตวรรษที่ 9 ซึ่งคล้ายกันกับประวัติศาสตร์ลังกาที่กล่าวถึงการกระทำยุทธหัตถีของ
พระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ที่สามารถเอาชนะราชศัตรูได้สมพระเกียรติ เรื่องราวการกระทำยุทธหัตถี
ของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยและพระเจ้าติสสะ ผู้เป็นอนุชา ได้รับการบันทึกไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ และ
คัมภีร์ภูปาวงศ์ ซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาของลังกาที่มีชื่อเสียงมาก ตั้งความว่า

...อภัยโทษความผิดราชันเหตุเอลราชเป็นทมิฬมากทำกรรมทรยศแก่พุทธศาสนา แลอภัยโทษความผิดราชยกพลเด็กไปรบพุ่งแลพิฆาตทมิฬทั้งหลายเสียมากนักรแลซึ่งจะได้บาปไซร์ ก็เป็นอันน้อยมาก แต่คนหนึ่งปรนนิบัติแก่มารดาคนหนึ่งอยู่แก่เบญจศีล แลเป็นบาปแต่สองคนนี้...

(ปุมราชธรรม : 56)

จากข้อความตัวอย่างกล่าวว่พระเจ้าทภูฏคามนือภัยยกทัพไปกระทำสงครามกับพระเจ้าเอลราชซึ่งเป็นพวกทมิฬที่จะมาทำลายพระพุทศาสนา และได้ฆ่าพวกทมิฬล้มตายเป็นอันมากการศึกครั้งนี้จะเป็นบาปแก่พระเจ้าอภัยโทษความผิดราชันนั้นน้อยมาก แต่คนที่ได้รับบาปคือคนอยู่ปรนนิบัติมารดา และคนที่คงรักษาศีลห้า ไม่มาทำศึกครั้งนี้ โดยในปุมราชธรรมกล่าวเนื้อความแต่เพียงสั้น ๆ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของเรื่อง มิได้อธิบายขยายความรายละเอียดเหมือนกับในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา

3. กลวิธีการสอนแบบยึดแนวคิดตามหลักทางพุทธศาสนา

การสอนโดยยึดแนวคิดตามหลักศาสนาเป็นการนำชาดกมาใช้ในการสั่งสอนมีมาก่อนแต่เดิมแล้วในสังคมไทยตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในทางพระพุทศาสนา พระพุทเจ้าทรงใช้นิทานหรือเรื่องเล่า ซึ่งก็คือชาดกมาประกอบพระพุทโฆวาท ชาดกจึงเป็นส่วนหนึ่งของ นวังกัสตฤศาสน์ (คือคำสอนอันประกอบด้วยองค์ ของพระพุทเจ้า อันได้แก่ สุต ร เคยยะ ไวยากรณ์ คาทา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม และเวทัลลละ (นิยะดา เหล่าสุนทร.2542:65) ดังนั้นกลวิธีการสอนแบบยึดตามหลักการทางศาสนาก็คือการนำชาดก หรือ ชาดกเก คือ เรื่องของพระพุทเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ซึ่งเป็นชื่อคัมภีร์ในพระพุทศาสนาส่วนหนึ่งใน 9 ส่วน ที่เรียกว่า นวังกัสตฤศาสน์ มาใช้ประกอบการสอน

การสอนด้วยชาดกนอกจากจะทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่เบื่อหน่ายต่อสาระคำสอนแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญญา ฝึกให้ใช้ปัญญาในการคิด ใคร่ครวญตามเนื้อเรื่องนั้น ๆ การยกชาดกมาเป็นเครื่องมือประกอบการสอนนี้ นำมาใช้สอนโดยวิธีเล่าเรื่องต่าง ๆ ประกอบหลักการดำเนินชีวิตที่ต้องการสอน นำมาใช้สอนประกอบการเล่าเรื่องต่าง ๆ ประกอบการสอนหลักการดำเนินชีวิตที่ต้องการสอน จะพบว่าผู้แต่งมีวิธีเล่าเรื่อง 2 แบบ คือ เล่าเป็นตัวอย่าง และเล่าเป็นเรื่องเทียบ ดังนี้

3.1 การเล่าเป็นตัวอย่าง

การเล่าเป็นตัวอย่าง เป็นการนำชาดกมาเป็นตัวอย่างเพื่อขยายความสาระคำสอน ซึ่งการนำเนื้อหาจากชาดกก็จะต้องเป็นเนื้อหาที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการสอน

ความตอนหนึ่งในปุมราชธรรมต้องการจะกล่าวสอนให้พระมหากษัตริย์มีใจไม่ผูกพยาบาท จึงยกตัวอย่างพฤติกรรมของทีฆากุมารมาประกอบการสอนดังนี้

ยังมีราชกุมารผู้หนึ่งชื่อทีฆากุมาร กอปรด้วยใจบมิผูกพยาบาทแก่ทาน แลซึ่งกรุงพรหมทัตราชมากทำลายบ้านเมืองให้พินาศแลพิฆาตพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาแห่งทีฆากุมารนั้น แลบรรดาจะได้พิฆาตกรุงพรหมทัตราชคินสนองไซ้ร์ ทีฆากุมารก็บมิได้พิฆาตแลทีฆากุมารนั้นเหตุกอปรด้วยหฤทัยบมิได้ผูกพยาบาทแลจะคิดอ่านแต่ผู้เดียวก็ได้เสวยราชสมบัติแลนทานนี้ก็มีในธรรมเทศนา

(ปุมราชธรรม: 34)

จากข้อความตัวอย่างเน้นการสอนเรื่องการไม่ผูกพยาบาท ซึ่งตรงหลักการคิดทางศาสนาเรื่องเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร โดยกล่าวยกตัวอย่างเรื่องทีฆากุมาร ว่าเป็นผู้มีจิตใจที่ ไม่ผูกพยาบาทแก่ผู้อื่น ทั้งที่พระเจ้าพรหมทัตมาทำลายบ้านเมืองและฆ่าพระราชบิดา เมื่อมีโอกาสที่จะได้ฆ่าพระเจ้าพรหมทัต ทีฆากุมารก็ไม่ฆ่าเพราะไม่คิดผูกพยาบาท และได้ครองราชสมบัติสืบไป

ในปุมราชธรรมเนื้อหาตอนที่ต้องการสอนบุคคลทั่วไปให้มีความกตัญญูรู้คุณ จึงยกชาดก เรื่องอัมพชาดก มาขยายความสาระคำสอนดังนี้

จะกล่าวนิทานหนึ่งเล่า ในธรรมเทศนาว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันฑาลผู้หนึ่งรัฐมนตรีอันวิเศษ ก็เอาน้ำมารดต้นมะม่วงแล้วก็บังเกิดผลม่วงชื่ออากาล ผลอันใช้เทศกาลที่ม่วงจะเป็นผลนั้น แลคนทั้งหลายได้บริโภค อยู่มาเทวทัตมาเป็นมิตรด้วยพระโพธิสัตว์ก็เรียนเอามนตรินั้น พระโพธิสัตว์ก็สั่งสอนว่า ถ้าจะสำแดงมนตรินี้ไซ้ร์ในฐานแห่งใดไซ้ร์ ให้บอกวามนตรินี้เรียนไปแต่บ้านจันฑาล จึงจะได้ลาภสักการะสืบไป แลมนตรินั้นจึงจะเป็นประสิทธิ อยู่มาเทวทัตเอามนตรินั้นไปสำแดงแต่พระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในอุทยานแห่งพระมหากษัตริย์นั้น เทวทัตก็ทูลวามนตรินี้เข้าพระเจ้าเรียนมาแต่เมืองตักกสิลา แลซึ่งเทวทัตได้เรียนมนตรินั้นมาแต่จันฑาลคาม แลอำพรางว่าเรียนมาแต่เมืองตักกสิลานครนั้น จึงมนตรินั้นมิได้เป็นประสิทธิแลมิได้เป็นประโยชน์สืบไป

(ปุมราชธรรม: 51)

จากข้อความตัวอย่างเน้นการสอนเรื่องความกตัญญูรู้คุณของครูบาอาจารย์ โดยกล่าวยกตัวอย่างเรื่องของพระโพธิสัตว์ซึ่งเกิดเป็นจันฑาลผู้รัฐมนตรีวิเศษ คือเอาน้ำมารดต้นมะม่วงแล้ว มะม่วงก็ออกผล อยู่มาเทวทัตมาเป็นมิตรกับพระโพธิสัตว์ก็เรียนเอามนตรินั้น พระโพธิสัตว์ก็สั่งสอนว่า ถ้าจะแสดงมนตรินี้ในที่ใดให้บอกวามนตรินี้เรียนมาจากบ้านจันฑาล จึงจะได้ลาภสืบไป อยู่มา

เทวทัตเอามนตร์นั้นไปแสดงแก่พระมหากษัตริย์องค์หนึ่งในอุทยาน เทวทัตก็ทูลว่ามนตร์นี้ตนเรียนมาจากเมืองตักกสิลามนตร์นั้น จึงมิได้ผลสืบไป

ในปฐมราชธรรมต้องการสอนให้พระมหากษัตริย์รู้จักเอาตัวรอดโดยใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหา จึงได้กล่าวถึงปัญหาอุทสาฎกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นเด่นชัด ดังนี้

อันคือว่ามีสติปัญญาอันฉลาด แลได้พ้นจากเงื้อมมือศัตรู หนึ่ง แม่น้ำอยู่ในเงื้อมมือศัตรูแล้ว แลได้พ้นจากอำนาจศัตรูนั้นก็มิแล เมื่อบรมโพธิสัตว์เป็นมาณพผู้หนึ่ง แลไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักกสิลา ครั้นแลกลับมา พบยักษ์ผู้หนึ่งเป็นยางอยู่ทั่วสรรพางค์ครั้นแลเห็นโพธิสัตว์ แลยักษ์นั้นก็แล่นสวามหาโพธิสัตว์ ๆ เอาธนูยิงแลปืนนั้นก็ติดตัวยักษ์นั้นอยู่แลโพธิสัตว์เอาหัตถ์บาทถีบตียักษ์นั้น หัตถ์บาทโพธิสัตว์นั้นก็ติดตัวยักษ์นั้นอยู่ แลโพธิสัตว์ก็แทงด้วยเศียร ๆ นั้นก็ติดอยู่ แลโพธิสัตว์รู้ว่าจะมีพ้นจากมือยักษ์นั้นแล้ว โพธิสัตว์จึงกล่าวแก่ยักษ์นั้นว่า ดูกรยักษ์ ตัวกู่นี้เพชร ถ้าแลมึงกินเนื้อแห่งกูก็ดี เลือดแห่งกูก็ดี จะคงอยู่ในท้องมึงนั้นหามิได้ แต่ปากมึงจะตรลอดออกไปโดยทวารแล แลมึงจักถึงแก่มรณภัยเที่ยงแท้ ครั้นแลยักษ์ได้ยินถ้อยคำโพธิสัตว์ กล่าวดังนี้ ยักษ์นั้นจึงคิดรำพึงว่า แต่กูเอาเป็นอาหารก็มากมาแล้ว แลมานพผู้นี้ถ้อยคำแลกริยานั้น หลากทั้งปวง ถ้าแลกูเอามานพผู้นี้กินเป็นอาหารไซ้ เห็นว่าชีวิตกูจะฉิบหายเป็นเที่ยงแท้ แลยักษ์นั้นก็ปล่อยโพธิสัตว์เสีย

(ปฐมราชธรรม: 71)

จากข้อความตัวอย่างเน้นการสอนเรื่องปัญญาเป็นการใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาให้ตนเองพ้นภัย โดยกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาณพผู้หนึ่งไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ เมืองตักกสิลา ครั้นเดินทางกลับ พบยักษ์ตนหนึ่งมียางอยู่ทั่วตัว เมื่อยักษ์เห็นมานพนั้นก็ตรงเข้ามาหาโพธิสัตว์ ๆ เอาธนูยิงก็ติดตัวยักษ์นั้น โพธิสัตว์เอาเท้าถีบยักษ์เท่านั้นก็ติดตัวยักษ์ โพธิสัตว์เอาเศียรตันเศียร นั้นก็ติดอยู่กับตัวยักษ์ โพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ตัวของโพธิสัตว์นี้เป็นเพชร ถ้ายักษ์กินเนื้อหรือเลือดของตนยักษ์จะต้องตายยักษ์นั้นก็ปล่อยโพธิสัตว์

3.2 การเล่าเป็นเรื่องเทียบ

การเล่าเป็นเรื่องเทียบ เป็นการยกเรื่องมาเพื่อเป็นอุทาหรณ์และเพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละคร การนำชาดกเรื่องต่าง ๆ มาแสดงเปรียบเทียบกับหลักธรรมที่ต้องการสอน ชาดกที่นำมาเปรียบเทียบประกอบการสอนนี้ ส่วนใหญ่ก็จะยกให้ตัวละครเอกเป็นพระโพธิสัตว์ การสอนหลักธรรมด้วยชาดกเปรียบเทียบนี้ ทำให้เข้าใจหลักธรรมโดยไม่ต้องกล่าวมากความ

ในเรื่องปฐมราชธรรมต้องการสอนพระมหากษัตริย์ ให้ใช้ปัญญาในการคิดพิจารณา ไคร่ครวญให้มาก จึงยกตัวอย่างเรื่องมโหสถชาดกมาเปรียบเทียบให้เห็น เนื่องจากมโหสถชาดกเป็น เรื่องราวพระโพธิสัตว์ซึ่งได้แสดงปัญญาบารมีย่างล้ำเลิศและชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่ามกกันอย่าง แพร่หลาย ดังนี้

ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ลงโทษแก่อำมาตย์ผู้หนึ่งอันเป็นนักปราชญ์อันกอปร ด้วยคุณสองประการ แลสั่งให้คุมเอาลงไปแต่พระราชมนทีร ให้เอาไปพิฆาตเสีย จึงพระราชเทวีก็ ให้อำมาตย์ผู้นั้นไปซ่อนไว้ อยู่มาในราตรีภาคนั้นพระมหากษัตริย์ว่า แต่ก่อนมาและจะได้พิฆาต อำมาตย์ผู้มีปัญญาเสียดังนี้ไซ้รหามีได้ แลในวันนั้นแลได้เอาอำมาตย์ผู้มีปัญญาไปพิฆาตเสียนั้นมิ ควรนักหนา แลพระมหากษัตริย์มิได้บรรทมหลับ จึงพระราชเทวีทูลคดีโดยสัตย์ว่าอำมาตย์นั้นข้า พระเจ้าให้ซ่อนเอาไว้แล้วยังคงชีวิตอยู่ พระมหากษัตริย์ก็มีพระหฤทัยชื่นชมแต่พระราชเทวีนักหนา

(ปฐมราชธรรม: 26)

จากข้อความตัวอย่างเน้นการสอนให้ใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาไคร่ครวญกล่าวว่ามี พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ลงโทษให้ประหารอำมาตย์ผู้เป็นนักปราชญ์กอปรด้วยคุณงามความดี และกล้าหาญ พระมเหสีได้บอกให้อำมาตย์ผู้นั้นซ่อนตัวไว้ คินวันหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงรำพึงว่า ไม่ควรรับสั่งให้ประหารอำมาตย์ผู้มีปัญญา ทำให้พระองค์ทรงบรรทมไม่หลับ พระมเหสีจึงทูลว่า อำมาตย์ผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ตนได้ให้ซ่อนตัวไว้ พระมหากษัตริย์จึงชื่นชมพระมเหสีมาก

ในเรื่องปฐมราชธรรมต้องการสอนให้คนทั่วไปละจากกิเลสตัณหาไม่ยึดติดกับกามคุณ จึงยกตัวอย่างจาก อัสสาตะมันตะชาฎก ดังนี้

...ในธรรมเทศนาว่า พระโพธิสัตว์เกิดในเมืองตักกสิลานคร เป็นครุฑศิลาปาโมกข์ จึงบุรุษ ผู้หนึ่งมาเรียนเอาศาสตรามนตร์ แลนางผู้เป็นมารดาโพธิสัตว์นั้นอายุได้ร้อยเจ็ดสิบพรรษา จักขุทั้ง สองข้างนั้นบได้แลเห็น แลบุรุษผู้เป็นศิษย์แห่งโพธิสัตว์นั้น ว่าจะได้เป็นเคหาณด้วยนางนั้น ๆ ถือ อสิธรา จับราวเดินมาประหารที่เทห ว่าจะพิฆาตพระโพธิสัตว์ ๆ ก็ถามมารดาว่าทำสิ่งใด ครั้งนาง ผู้เป็นมารดาได้ฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์ถามนั้น ก็บังเกิดละอายนักหนา ล้มลงถึงสิ้นชีวิตในที่นั้น...

(ปฐมราชธรรม: 59-60)

จากข้อความตัวอย่างเน้นการสอนเรื่องอย่าหลงใหลในกิเลสตัณหาและกามคุณโดย กล่าววว่าพระโพธิสัตว์เกิดในเมืองตักกสิลาเป็นครุฑศิลาปาโมกข์ มีบุรุษผู้หนึ่งมาเรียนเอาศาสตรา มนตร์ มารดาโพธิสัตว์นั้นมอายุได้170 ปี ดาบอดทั้งสองข้าง บุรุษผู้เป็นศิษย์แห่งโพธิสัตว์นั้นบอก

ว่าจะอยู่ร่วมกับนาง ๆ จึงถือมีดจับราวเดินมาว่าจะแทงที่ร่างกายพระโพธิสัตว์ ๆ ก็ถามมารดาว่าจะทำสิ่งใด เมื่อมารดาได้ฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์ถาม ก็เกิดความละอายใจมาก ถึงกับสิ้นชีวิตในที่นั้น

4. กลวิธีการสอนแบบใช้โวหารภาพพจน์

การสอนโดยใช้โวหารภาพพจน์เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่คุณครูนำมาใช้ในการสั่งสอนเนื้อหาทางจริยปฏิบัติ ซึ่งทำให้ผู้อ่านผู้อ่านสามารถเข้าใจจุดมุ่งหมายของคุณครูได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งวิธีการสอนโดยการใช่วิหารภาพพจน์สามารถจูงใจให้บุคคลคล้อยตามความคิดจากการเปรียบเทียบสร้างภาพให้เกิดขึ้นกับผู้อ่านได้ แม้ในบางครั้งเรื่องที่สั่งสอนจะเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นนามธรรม กลวิธีการสอนแบบใช้โวหารภาพพจน์จะสามารถช่วยทำความเข้าใจกับผู้อ่านได้ ในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม มีการนำกลวิธีการสอนแบบใช้โวหารภาพพจน์มาใช้ในการสั่งสอนเป็น 2 วิธี คือ การใช้ภาพพจน์แบบอุปมา และการใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ ดังนี้

4.1 การสอนโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา

การสอนโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปมา คือการเปรียบเทียบสิ่งที่คล้ายคลึงกัน โดยมีคำเชื่อม โยงหรือคำอุปมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าคุณครูตั้งใจเปรียบเทียบ เป็นกลวิธีที่คุณครูใช้ในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นส่วนมาก โดยใช้คำเชื่อมว่า ดุจ อุปมา อุปมาดุจ และ อุปมาประดุจ ใด...นั้น และใด...ตั้งนั้น การสอนในปุมราชธรรมมักแสดงการเปรียบเทียบด้วยบทอุปมาเป็นส่วนใหญ่ มีการใช้อุปลักษณ์อยู่บ้าง ซึ่งมักเป็นการโยงความหมายจากตัวเปรียบเทียบไปสู่ความหมายของสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง โดยมีการใช้เปรียบเทียบในลักษณะต่าง ๆ คือ ใช้เพื่อพรรณนาภาพให้เด่นชัด ดังนี้

4.1.1 การใช้อุปมาเพื่อพรรณนาภาพให้ชัดเจน

การใช้ความเปรียบเพื่อพรรณนาภาพ เป็นวิธีที่พบมากในปุมราชธรรมการพรรณนาภาพมักเกิดขึ้นจากการนำคำหรือความมาเป็นตัวเปรียบเทียบ เพื่อขยายความหมายของความที่ต้องการสื่อให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

4.1.1.1 การใช้คำเป็นตัวเปรียบเทียบ

คำที่นำมาเป็นตัวเปรียบเทียบนั้น เพื่อให้ความหมายของคำที่ต้องการกล่าวถึงเด่นชัดขึ้น คำตัวเปรียบเทียบในปุมราชธรรมมักเป็นคำที่อยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และมักมีข้อความขยายคำที่เป็นตัวเปรียบเทียบ โดยให้รายละเอียดมากขึ้น เพื่อสร้างภาพให้ชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการใช้ความเปรียบเทียบในการพรรณนาขยายความคุณสมบัติของตัวละครและอื่น ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกด้วย การใช้คำเป็นตัวเปรียบเทียบ มักมีส่วนขยายของคำเป็นการให้รายละเอียด เพื่อแสดงภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

อนึ่ง กรุงจูลีพรหมทัตราชอันเป็นศัตรูแก่พระมโหสถนั้น เมื่อได้พระมโหสถไปอยู่ด้วย กิจการกิจแห่งพระมโหสถอันสุภาพนั้น กรุงจูลีพรหมทัตราชก็มีพระราชหฤทัยลิเนนแก่พระมโหสถยิ่งนัก เมื่อแก่ปริศนาว่า ถ้าแลยักษ์จะเอาพระมโหสถเป็นภิกษาหารไชรั กรุงจูลีพรหมทัตราชว่าจะให้ยักษ์เอาพระองค์เป็นภิกษาหารต่างพระมโหสถ แลพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใดครองราชย์พิภพไชรั จงมีพระราชดำริดูกรุงจูลีพรหมทัตราชนั้น อนึ่ง เสนาบดีผู้ดำรงพระราชฎาไชรั จงมีจิตดูพระมโหสถแลพระมโหสถไชรัก่อปรด้วยความรู้หลักแลแก้วหาญ แลจึงดกแต่งการทั้งปวงสัมฤทธิ์ดูจิตทุกประการ อันว่าผู้ใดก่อปรด้วยปัญญาแลสุภาพทั้งสองประการนั้น แม้นคิดอ่านเห็นแล้วเท่าใด ๆ ก็ดีก็ยอมท้าวทบถอยหลังคืน เหตุมิได้ก่อปรด้วยสุภาพแลพระมหากษัตริย์พระองค์ใดแลมีพระราชดำริการทั้งปวงด้วยเสนามาตริผู้มีได้ก่อปรด้วยคุณสองประการนั้นไชรั การทั้งปวงก็มีได้สำเร็จแก่พระมหากษัตริย์องค์นั้น

(ปุมราชธรรม : 27)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึง เรื่อง มโหสถขาดก ตอนที่มีมโหสถเข้าไปรับราชการในกรุงจูลี ได้แสดงความฉลาดหลักแหลม และประพดิดนให้เป็นทีพึ่งพอพระราชหฤทัยของพระเจ้าพรหมทัต โดยการกล่าวถึงความพึ่งพอพระราชหฤทัยของพระเจ้าพรหมทัตที่มีต่อมโหสถนั้น ผู้แต่งได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบอุปมา ซึ่งปรากฏ การใช้คำในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “ดูจ”

ตัวอย่างที่ 2

จาเรพัตตินันดิงฤ อุปมาประดุจดั่งแมลงภู สุภาวะแห่งแมลงภูนั้นไชรั ย่อมบินแสวงหาดอกไม้อันมีกลิ่นนั้น ครั้นแลประสบพบได้กลิ่นดอกไม้้นั้นแล้วก็บินมุ่งหมายมาสู่ดวงดอกไม้้นั้น แลทำประทักษิณแก่ดอกไม้้นั้นแล้ว จึงโอนเกล้าเอาชราบละอองเกสรดอกไม้้นั้นแล้ว ก็บินไปสู่ยังเวพุกุหา ทองนั้น อุปมาดูจนั้น บุคคลดั่งนี้ชื่อว่าแสวงหาประโยชน์แห่งอาดมในอิหโลกบรโลก อุปมาประดุจดั่งช่างร่อน สุภาวะช่างร่อนนั้นไชรั ร่อนเลือกแต่บรรดากรวดแลดินทรายนั้นออกเสียแล้ว จึงประมูลเอาแต่อันหนักนั้นมาสำสมไว้ แลบุคคลผู้เป็นพหูสูต พหูทัสสะ พหูสิปะ พหูสิกขี เหตุได้พบเห็นสดับฟังรำเรียนจำเนียรมามาก แลบุคคลดั่งนี้ประดุจแมลงภูแลช่างร่อน อาจารย์กล่าวไว้ ชื่อจาเรพัตติแล แลให้สังเคราะห์ด้วยถ้อยคำอันไพเราะประดุจศัพท์สำเนียงเสียงพินแห่งท้าวอุเทนราชอันผูกตรากหูช้างแลใจช้างทั้งปวงไว้นั้น ลักษณะดั่งนี้ว่าหว่านไมตรีผูกตรากใจคนทั้งปวงไชรั คือว่ารักใคร่ไพโรพลทั้งปวง ชื่อว่าโยคพลแล

(ปุมราชธรรม : 66)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึง เรื่อง เนาวพยัตติ ว่าด้วยจาเรพยัตติ คือ กล่าวถึงการเป็นผู้มีปัญญา มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้ เป็นพหูสูต พหูทัสสะ พหูสิกข์ และพหูสิปปะ ผู้แต่งได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบอุปมา ซึ่งปรากฏ การใช้คำในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “อุปรมาตัจ” และ “อุปรมาประตัจ”

4.1.1.2 การใช้ข้อความเป็นตัวเปรียบเทียบ

การใช้ข้อความเป็นตัวเปรียบเทียบอาจปรากฏในลักษณะของบทอุปมา กล่าวคือ ข้อความนั้นมีความสมบูรณ์ในตัวเอง และได้ยกมาเทียบกับข้อความที่ต้องการกล่าวถึง เพื่อขยายความให้เกิดภาพ และความหมายที่ลึกซึ้งชัดเจน การใช้ข้อความเป็นตัวเปรียบเทียบ มักมีโครงสร้างของข้อความซึ่งอาจมีที่ประโยคก็ได้ คือ ข้อความที่นำมาเปรียบ ...ใด ข้อความที่ต้องการกล่าวถึง ...นั้น และ ข้อความที่นำมาเปรียบ ...ใด ข้อความที่นำมาเปรียบ ...ดังนั้น

ตัวอย่างที่ 1

อันว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์ใด ได้ตกแต่งกิจการอันเป็นอดีต ปัจจุบัน ทั้งสามประการ คือ กิจจานุกิจอันแล้วไปก็ดี กิจจานุกิจอันจะเกิดในพ หนา ก็ดี กิจจานุกิจอันเกิดในปัจจุบันก็ดี ... พระมหากษัตริย์ เจ้าพระองค์นั้นก็ประเสริฐล้ำเลิศยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทั้งปวง แลภาษาปรากฏไปเท่ากัลป์ปาพสานอันว่าจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใด ๆ จะเสมอสมานหาบมิได้เลย

(ปุมราชธรรม : 25)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงคำสอนพระมหากษัตริย์ให้เป็นผู้มีปัญญา มองการณ์ไกล รู้และทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตโดยกล่าวว่าถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดกระทำได้ดีดังกล่าวมา พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นก็ประเสริฐกว่าคนอื่นไม่มีใครเสมอเหมือน โดยผู้แต่งได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบอุปมา ซึ่งปรากฏ การใช้ข้อความในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “ใด....นั้น”

ตัวอย่างที่ 2

ขุนใดมักพาธาแห่งโทษ ขุนใดโกรธ บ่ มีคิดหน้าหลัง ขุนใดหวังสินจ้าง ขุนใดอ้าง ทรนงศักดิ์ ขุนใดมักกินเหล้า ขุนใดเข้าข้างผิด ขุนใดซัดแซมร้าย ขุนใดบ้ายเกลียวกล ขุนใดยลโลภลามก ขุนใดคาบถอยคำ ขุนใดทำใจใหญ่ ขุนใดไผ่ดอกฟ้ามามี ... สามสิบปกปุ่น กล่าวนี้ ขุนดังนั้นชื่อชี่ ชาติร้ายขุนเข็ญ

(ปุมราชธรรม : 100)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงลักษณะของขุนนางที่ไม่ดี โดยบรรยายถึงคุณลักษณะ ความประพฤติ เช่น มักถูกลงโทษ มีแต่ความโกรธ หวังสินจ้างรางวัล ชอบดื่มเหล้า เป็นต้น กล่าว ว่าขุนนางคนใดที่มีลักษณะดังกล่าวมา คือขุนนางที่ไม่ดี โดยผู้แต่งได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบอุปมา ซึ่ง ปรากฏ การใช้ข้อความในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “ใด....ดังนั้น”

4.2 การสอนโดยใช้ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์

การสอนโดยใช้โวหารแบบอุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบโดยมีคำเชื่อม ได้แก่คำว่า คือ เป็น หรือนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่งโอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง การสอนในปุมราชธรรมมีการ เปรียบเทียบด้วยอุปลักษณ์อยู่บ้าง ซึ่งมักเป็นการโยงความหมายจากตัวเปรียบไปสู่ความหมายของ สิ่งที่ต้องการกล่าวถึง ด้วยคำว่า “คือ” และ “เป็น” โดยมีการใช้เปรียบเทียบ คือ ใช้เพื่ออธิบาย หลักธรรม ดังนี้

4.1.2 การใช้อุปลักษณ์เพื่ออธิบายหลักธรรม

การใช้ความเปรียบเพื่ออธิบายหลักธรรมนี้ กล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการสอนใน พุทธศาสนา เพราะนอกจากความเปรียบที่ใช้จะช่วยให้เข้าใจหลักธรรมได้ง่าย กระจ่างชัด และมีความ เข้าใจตรงกันแล้ว ยังทำให้เกิดความไพเราะกินใจและจดจำได้ง่ายอีกด้วย การเปรียบเทียบ หลักธรรมให้เป็นรูปธรรมนี้ ยังช่วยให้เกิดความหนักแน่นในเนื้อหา และเพื่อให้เกิดการตีความที่ ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ หลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธบางเรื่องเข้าใจยาก แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่ ซับซ้อนแต่เพื่อให้เข้าใจได้ตรงชัด ผู้แต่งจึงยกความเปรียบมาเป็นข้อความทำหน้าที่ขยายความให้ เกิดเป็นภาพ ซึ่งทำให้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนเรื่องนั้นๆ มากขึ้น เช่น

ตัวอย่างที่ 1

... อันว่าบุรุษผู้ใดจะใคร่ได้ผลประโยชน์แห่งอาตมาภาพในสำนักพระมหากษัตริย์ไซ้ไร ให้เอาสติเป็นเครื่องผูกเบญจขันธ์คือคชสาร ปัญญาคืออังกุศ แลกกอปรด้วยวิริยอุตสาหะจงนัก ครั้นได้ฐานะอันเป็นสุขแล้วก็จะได้สร้างกุศลสุจริตแม้ว่าจะปรารถนาเป็นพระพุทธรูปพระปรีตเยก โปธิ พระอัครสาวกอรหันตชินาสพประการใด ๆ ก็จะมีบุญโดยปรารถนานั้นทุกประการแล
(ปุมราชธรรม : 45)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นปรากฏในตอนทีกล่าวสอนขุนนางว่า ให้มีสติปัญญาและ ความเพียรในการสร้างกุศล ทำความดี ก็จะได้ผลดีเป็นประโยชน์ต่อการรับราชการ โดยการนำ หลักธรรมทางพุทธศาสนา มาเปรียบให้เป็นรูปธรรม ผู้แต่งได้ใช้วิธีการเปรียบเทียบอุปลักษณ์ ซึ่ง ปรากฏ การใช้คำในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “คือ”

ตัวอย่างที่ 2

...ยกเอาพระอภิธรรม เป็นกำแพงกันกัณฑ์ เอาพระจักรวาลยัสัจมาเป็นอินทรี เอาพระสมเด็จ
 สโพธิปักขิยบารมีเป็นอาวุธ เอาพระสมุทรเป็นชายขวา เอาชาติขรามมาเป็นแวนทองส่องให้เห็น
 ตน เอารูปสกลมาเป็นปราสาท เอาเตโชธาตุมาเป็นกำลัง หยั่งเอาวาโยธาตุมาเป็นเจ้าเรือน เอา
 อาโปธาตุมาเตือนแต่งสระสงรง ดำรงเอาปฐวีธาตุมาเป็นเสาศิลาให้คง ...

(ปุมราชธรรม : 103)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นปรากฏในตอนกล่าวถึงลักษณะของนักปราชญ์ ซึ่ง
 หลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธที่ยกมาเป็นเรื่องเข้าใจยาก ผู้แต่งจึงยกความเปรียบมาเป็นข้อความ
 ทำให้เกิดเป็นภาพ ซึ่งทำให้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนเรื่องดังกล่าวมากขึ้น ผู้แต่งได้ใช้วิธีการ
 เปรียบเทียบอุปลักษณ์ ซึ่งปรากฏ การใช้คำในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ คำว่า “เป็น”

กลวิธีการสอนวิธีต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้แสดงให้เห็นความหลากหลาย
 ของการสอนที่ให้เรื่องมีความสนุกสนานเพลิดเพลินยิ่งขึ้นกว่าการสอนโดยตรงเพียงอย่างเดียว และ
 กลวิธีการสอนแบบต่าง ๆ นี้เอง ที่ทำให้ปุมราชธรรมเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีความโดดเด่นในด้าน
 วิธีการสอนแตกต่างจากวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่น ๆ เพราะนอกจากจะเป็นเรื่องที่มีความ
 หลากหลายทางด้านเนื้อหาสาระที่รวบรวมมาจากแหล่งต่าง ๆ แล้วยังมีกลวิธีการสอนที่หลากหลาย
 อีกด้วย

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป สารสำคัญ และกลวิธีการสอนที่ปรากฏในเรื่อง ปุุมราชธรรมสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

วรรณกรรมเรื่องปุุมราชธรรม พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส นายปรีดี พิศภูมิวิถี เป็นผู้พบต้นฉบับเอกสารสมุดไทยเล่มนี้ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่แผนกเอกสารตะวันออก หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และได้ขอถ่ายสำเนากลับมายังประเทศไทย ต่อมาได้มอบเอกสารดังกล่าว ให้แก่กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กรมศิลปากรจึงมอบให้นายบุญเดือน ศรีวรรณ ข้าราชการกลุ่มงานวรรณกรรม กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้ปริวรรตเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่

ชื่อของวรรณกรรมเรื่องปุุมราชธรรมนั้นพบว่า คำว่า “ปุุม” น่าจะเป็นคำพม่า หรือคำมอญ และน่าจะมีความหมายว่า ประมวลเรื่องราว หรือรวบรวมเรื่องราว คำว่า “ราชธรรม” หมายถึง สิ่งที่พระมหากษัตริย์พึงประพฤติปฏิบัติ สรุปได้ว่า ปุุมราชธรรม หมายถึง การประมวลหรือรวบรวมราชธรรมและเรื่องราวที่เกี่ยวกับคำสอนพระมหากษัตริย์

ผู้แต่งและสมัยที่แต่งเรื่องปุุมราชธรรม ผู้แต่งเรื่องนี้จึงน่าจะเป็นบุคคลสำคัญยิ่งผู้หนึ่ง อาจจะเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ หรืออาจเคยเป็นพระสงฆ์สมณศักดิ์ ซึ่งดำรงสถานะราชครู หรืออาจจะเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งผู้หนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงเคารพนับถือ และสันนิษฐานได้ว่าปุุมราชธรรมเป็นเอกสารสมัยอยุธยาที่เขียนขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ. ศ. 2310

ในด้านลักษณะการแต่งพบว่าปุุมราชธรรมมีการนำคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมาใช้ โดยพบคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ แต่งด้วยคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วในส่วนที่เป็นคำสอน ซึ่งปรากฏในเนื้อหาตอนที่ว่าด้วย ราชธรรม และราชพยัตติธรรม ปุุมราชธรรมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองในตอนที่ 3 ว่าด้วยราชวิจารณ์ธรรม ซึ่งเป็นเนื้อความในตอนท้ายของเรื่อง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ตอนกลางมีโคลงแทรกอยู่ 2 บท

ปุมราชธรรมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ในด้านของเนื้อหา ซึ่งปุมราชธรรมมีเนื้อหาบางตอนคล้ายกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ หรือนำเนื้อเรื่องมาจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบว่าปุมราชธรรมมีที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ คือคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา คัมภีร์รามายณะ คัมภีร์มหาภารตะ คัมภีร์เนาวพยัตติ และคัมภีร์พระไตรปิฎก มีที่มาจากอรรถกถาชาดก มาจากตำราพิไชยสงคราม และมาจากพงศาวดารพม่า

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมในด้านของเนื้อหาสาระที่เป็นคำสอน พบว่า ปุมราชธรรมสอนบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์และขุนนาง และกลุ่มผู้ถูกปกครอง คือประชาชน สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง มีประเด็นที่เหมือนกัน 3 ประเด็นหลัก คือ หลักการปฏิบัติตน คุณสมบัติ และหน้าที่ ส่วนสาระสำคัญในการสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ มีประเด็นเพิ่มอีก 1 ประเด็น คือ แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง มีเพียงประเด็นเดียวคือ แนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม

หลักการปฏิบัติตนของกลุ่มผู้ปกครองมีดังนี้ คือ ทรงมีความยุติธรรม ควรให้ทาน บริจาค ควรให้การทำนุบำรุงศาสนา ไม่ควรผูกพยาบาท ไม่ควรคบคนพาล รักษาวาจาสัตย์ สماعกับผู้มีปัญญา ควรเลี้ยงดูผู้มีปัญญา มีความพิจารณาใคร่ครวญ รับฟังความคิดเห็นของคนอื่นโดยคิดใคร่ครวญให้ดี การเลือกพระมเหสี ด้านบุคลิกภาพและการแสดงออก ผู้ที่จะมาเป็นพระมเหสีจะต้องมีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย เน้นให้ระมัดระวังเรื่องการพูด การต้อนรับแขก ด้านจิตใจ ความคิด และการตัดสินใจได้แก่ การรู้จักเลือกคบเพื่อน การรู้จักผูกใจคน เป็นผู้มั่งใจเป็นกุศลหรือเป็นผู้อยู่ในธรรม ควรมีใจกว้างไม่หึงหวงสามี ด้านหน้าที่ความรับผิดชอบ ได้แก่การขยันเอาใจใส่หน้าที่การงานในเรื่องต่างๆ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปรนนิบัติ สวามี คุณสมบัติของผู้เป็นพระมเหสีนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความขยันขันแข็งที่จะดูแลกิจการงานต่างๆ ที่ต้องรับผิดชอบ

คุณสมบัติของผู้ปกครอง มีดังนี้ คือ มีความมั่นคง หนักแน่น มีความยุติธรรมการพิจารณาตัดสินโทษของขุนนางข้าราชการ มีความเพียรในการก่อกุศล ให้ทาน และรักษาศีล ความสำรวมในกาย วาจา ใจ ให้สุจริต มีปัญญา มีความพิจารณา มีขันติธรรม มีทศพิธราชธรรม มีคุณเจ็ดประการ

หน้าที่ของผู้ปกครองมีดังนี้ คือ พึ่งรักษารักษาบ้านเมือง และป้องกันราชศัตรู รักษาราชประเพณี และแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนางวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมมีเนื้อหาความที่เกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง โดยในการแต่งตั้งขุนนางนั้นจะคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งได้แก่ การแต่งตั้งขุนพล การแต่งตั้งขุนเมือง การแต่งตั้งขุนวัง การแต่งตั้งขุนคลัง การแต่งตั้งขุนนา ลักษณะขุนรับวาจาจอมราช หรือ ขุนสนองคำ ลักษณะขุนนำพลราช หรือ ขุนนำพล ลักษณะขุนคชบาล ลักษณะขุนอศวบาล

ในด้านกลวิธีการสอนในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมพบกลวิธีการสอน 4 กลวิธี คือ กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา กลวิธีการสอนแบบยกอุทาหรณ์ กลวิธีการสอนแบบยึดแนวคิดทางศาสนา และกลวิธีการสอนแบบโวหารภาพพจน์

กลวิธีการสอนแบบตรงไปตรงมา คือการสอนที่ผู้แต่งกล่าวถึงเรื่องที่ต้องการจะสอนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเรื่องราวที่สอนได้ทันทีและเข้าใจได้อย่างชัดเจน กล่าวคือสอนว่าสิ่งใดควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดไม่ควรประพฤติปฏิบัติ อะไรควรทำ อะไรดีไม่ดี การสอนอย่างตรงไปตรงมาที่พบในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือสอนโดยแนะนำให้ปฏิบัติ พบว่าผู้แต่งมักจะแนะนำให้ปฏิบัติโดยใช้คำว่า จง จงมี จงให้ จงกอบปรด้วย ฟึ่ง ก็ฟึ่งให้ ให้ ควร ควรให้ ก็ควรให้ และควรมี สอนโดยห้ามไม่ให้ปฏิบัติ สอนโดยบอกผลของการกระทำ และสอนโดยอธิบาย

การสอนแบบการยกอุทาหรณ์นั้น คือการยกตัวอย่างหรือเล่าเรื่องเหตุการณ์ หรือนิทานชาดกประกอบการอธิบาย การนำเอาเหตุการณ์หรือนิทานชาดกมาช่วยอธิบายนี้ จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจความได้ง่ายชัดเจน อีกทั้งยังช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ได้แก่ การยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงวรรณคดีเรื่องอื่น โดยอ้างถึงเนื้อเรื่อง อ้างถึงตัวละคร อ้างถึงคำสอนพุทธศาสนา การอ้างถึงพุทธประวัติ การอ้างถึงคัมภีร์ต่างๆ การอ้างถึงประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา การอ้างถึงประวัติศาสตร์มอญพม่า การอ้างถึงประวัติศาสตร์ลังกา การยกตัวอย่างด้วยนิทานชาดก

กลวิธีการสอนแบบยึดตามแนวคิดทางศาสนา คือการนำชาดกมาใช้ในการสั่งสอน ชาดกนั้นเป็นส่วนหนึ่งของ นวังกส์ตฤศาสน์คือคำสอนอันประกอบด้วยองค์ ของพระพุทธเจ้า การสอนแบบยึดตามหลักการทางศาสนาก็คือการนำชาดก หรือ ชาดกกะ คือ เรื่องของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ ซึ่งเป็นชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งใน 9 ส่วน ที่เรียกว่า นวังกส์ตฤศาสน์ มาใช้ประกอบการสอนลักษณะการเล่าเรื่องต่าง ๆ ประกอบการสอน จะพบว่าผู้แต่งมีลักษณะการเล่าเรื่อง 2 แบบ คือ เล่าเป็นตัวอย่าง และเล่าเป็นเรื่องเทียบ

กลวิธีการสอนแบบโวหารภาพพจน์ วรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรม มีการนำกลวิธีการสอนแบบโวหารภาพพจน์ มาใช้ในการสั่งสอนเป็น 2 ลักษณะ คือ การใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปมา และการใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ การสอนในปุมราชธรรมมักแสดงการใช้ความเปรียบด้วยบทอุปมาเป็นส่วนใหญ่ มีการใช้อุปลักษณ์อยู่บ้าง ซึ่งมักเป็นการโยงความหมายจากตัวเปรียบไปสู่ความหมายของสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง โดยมีการใช้เปรียบเทียบในลักษณะต่าง ๆ คือ ใช้เพื่อพรรณนาภาพให้เห็นชัดการสอน ส่วนการเปรียบเทียบด้วยอุปลักษณ์มักเป็นการโยงความหมายจากตัวเปรียบไปสู่ความหมายของสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง โดยมีการใช้เปรียบเทียบเพื่ออธิบายหลักธรรม

อภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า

เรื่องปุมราชธรรม ก่อนที่จะสำเร็จเป็นเรื่อง ผู้แตงน่าจะได้อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับบันทึกทางประวัติศาสตร์ และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วเป็นอย่างดี ซึ่งแหล่งที่มาที่สำคัญของข้อมูลเหล่านี้ก็คือคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา คัมภีร์รามายณะ คัมภีร์มหาภารตะ คัมภีร์เนาวพยัตติ และคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก ตำราพิไชยสงคราม และพงศาวดารพม่า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

เมื่อพิจารณาถึงสาระสำคัญในการสอนเรื่องปุมราชธรรมแล้ว จะเห็นว่ามุ่งสอนบุคคลต่างๆ ในสังคม โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญสูงสุดของประเทศ ทรงมีบทบาทในการดูแลรักษาบ้านเมือง คุ้มครองประชาชน เป็นผู้นำประเทศ ในด้านการประพฤติปฏิบัติพระมหากษัตริย์จึงควรประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง ดึงตามทั้งในทางโลกและทางธรรม เพื่อจะได้เป็นที่เคารพแก่ข้าแผ่นดิน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นอุบายอย่างหนึ่งในการสอน คือ ถ้าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีธรรมแล้ว ประชาชนย่อมประพฤติธรรมตามไปได้โดยง่าย

นอกจากนั้นยังเน้นการสอนกลุ่มขุนนางข้าราชการทั้งนี้เพราะกลุ่มขุนนางข้าราชการมีความสำคัญทางด้านการเมืองการปกครอง เพราะมีหน้าที่รับใช้ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ และมีบทบาทสำคัญในการบริหารบ้านเมือง ตำแหน่งหน้าที่หรือผลประโยชน์ที่พึงให้กับเหล่าขุนนางข้าราชการ จึงมีผลต่อการปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์

ในด้านกลวิธีการสอนโดยการยกอุทาหรณ์โดยการอ้างถึงนั้น นับเป็นกลวิธีการสอนที่ผู้แตงเห็นว่า ผู้อ่านมีพื้นความรู้ในดับบทที่อ้างถึง ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมกับวรรณคดีเรื่องอื่นๆ และอาจแสดงถึงช่วงเวลาของเนื้อเรื่องว่าวรรณคดีเรื่องนั้นๆ เป็นที่รู้จักดีแล้วในสังคมหนึ่ง จนนำมามีบทบาทในปุมราชธรรมได้ หรือ อาจบอกถึงระยะเวลาการแต่งก่อนหลัง หรือร่วมสมัยของวรรณกรรมทั้งสองก็ได้

ข้อเสนอแนะ

ควรศึกษาหลักธรรมสำหรับกษัตริย์และขุนนางในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมกับวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ให้ละเอียดมากขึ้น และ เนื่องจากยังไม่สามารถหาได้ว่าผู้แตงเรื่องปุมราชธรรมคือใคร อย่างไรก็ตาม ประเด็นดังกล่าวควรมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งอาจจะทำให้หาข้อยุติเกี่ยวกับเรื่องนี้ และในด้านอักษรวิธและการใช้ภาษาน่าจะมีการศึกษาโดยละเอียดต่อไป

บรรณานุกรม

- กรุณา กุศลาสัย และ เรืองอุไร กุศลาสัย. (2533). *มหาภารตยูทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2518). *วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2522). *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กุลนรี ราชปรีชา. (2527). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ "สุบินคำกาพย์"*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ขจร สุขพานิช. (2523). *ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณิงนิจ จันท์กระวี. (2533). *ลักษณะอักษรและอักษรวิธีไทยในพุทธศตวรรษที่ 24 ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- จิรัฐิพร ไทยงูเหลือม. (2548). *หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม*. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เจือ สตะเวทิน. (2506). *วรรณคดีพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ. (2542). *การวิเคราะห์ลักษณะความเป็นธรรมชาติของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394)*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ชวน เพชรแก้ว. (2520). *การศึกษาวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.
- ชัยณรงค์ โคตะนนท์. (2533). *อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณคดีอีสานประเภทวรรณกรรมคำสอน*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. (2519). *วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาเรื่องเจ้าวิฑูรสอนหลานและ พระลอสอนโลก*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). *วรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- นงลักษณ์ ขุนทวิ. (2529). การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมอีสานเรื่องเสียวสวาสดี. ปรินญาณินพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- นพดล เจนอักษร. (2526). การศึกษาวิธีสอนของพระพุทธเจ้า. ปรินญาณินพนธ์ ศศ.ม. (การสอน สังคมศึกษา). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- นเรศมณฑ์ เพชรนาจักร. (2543). การศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและวิธีการสอนในโคลงโลกนิติ. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- นันทา ขุนภักดี. (2527). รายงานการวิจัยการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิภาพรรณ ศรีพงษ์. (2543). สมญาภิธานรามเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครราชสีมา: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2542). วิทยุชัยบัณฑิตชาดก:ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- _____. (2545). พินิจวรรณลักษณะ. กรุงเทพฯ: ชธรรมสาร.
- นิยะดา เหล่าสุนทร; และคนอื่น ๆ. (2542). รายงานการวิจัยภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2520). วรรณกรรมประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต.
- _____. (2525). วรรณกรรมวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2522). วิเคราะห์วรรณคดี. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บัวพร มาลัยคำ. (2544). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและลาว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- เบญจมาศ พลอินทร์. (2525). แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร. (2543). การเมืองและการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มายด์พับลิชซิ่ง.

- ปราณี สุรสิทธิ์. (2527). คำสอนสตรีไทยจากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก .
 ปรินญาณีพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2542). ธรรมรัฐ-ธรรมราชา. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนานุกรมมอญ-ไทย ฉบับมอญสยาม. (2548). กรุงเทพฯ: มติชน.
- พรพรรณ ชารานุมาศ. (2515). วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.
- พระชยสร สมบุญมาก. (2543). พุทธวิธีในการสอน : สืบค้นจากพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก.
 ปรินญาณีพนธ์ กศ.ม. (การศึกษาผู้ใหญ่). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พระธรรมปิฎก.(ป.อ.ประยุตฺโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8.
 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบัติ บุญเรือง. (2545). การศึกษาวิเคราะห์เทคนิคการสอนของพระธรรมวิสุทธิมงคล
 (บัว ญาณสมฺปนฺโน). วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาสาร ฉลวยศรี. (2548). มหามหาคติแห่งมิลานคร : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ปรินญา
 ณีพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาสุรศักดิ์ ประจันตะเสน. (2544). การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยธรรมจากวรรณคดีโคลง
 โลกนิติ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาอำนาจ มหาวิโร (น้อมระวี). (2544). หลักราชการจากวรรณกรรมคำสอนในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (2514). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พัชนี อัยราวงษ์. (2520). จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
 (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ยูวี อภิรักษ์ภูสิทธิ์. (2527). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องขุนบรม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- แย้ม ประพัฒน์ทอง. (2522). *มหาบัณฑิตแห่งมิลินทร เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.
- รัตนา สติदानนท์. (2520). *วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ราชনীติ พากย์บาลีและพากย์ไทย. (2528). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์ ไวยากรณ์ และกลวิธี การประพันธ์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2546). *ราชনীติ-ธรรมনীติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รัตน์ชัย สัจจพันธุ์. (2548). *นิทานชาดก*. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- _____. (2546). *นามานุกรมรามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- รำพึง ศิลาลง. (2530). *การศึกษาวรรณคดีคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจาก วรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. ถ่ายเอกสาร.
- เล็กดา อิ่มใจ. (2528). *การศึกษาเปรียบเทียบโคลงพระราชนิพนธ์ 6 เรื่องในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- วชิราพร วุฒิสาร. (2534). *โลกนิติคำภายอีสาน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- วัฒนา ปุรกสิกร. (2541). *รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะคำไทยที่มาจากภาษามอญ*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วินิตา หอมเสมอ. (2548). *หลักกรรมของกษัตริย์กับขุนนางในราชาราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) : การศึกษาวิเคราะห์ในเชิงปฏิสัมพันธ์*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- วิภา กงกะนันท์. (2521). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- วิษณุ พัฒนวิบูลย์. (2541). *การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติและโคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ศีลปากร, กรม. (2508). *ประชุมสุภาสิตฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: ผ่านฟ้าพิทยา.
- _____. (2534). *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2545). *ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2545). *ปูมราชธรรม เอกสารสมัยอยุธยา จากหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2548). *ไสวัตกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิริพร คชดั่ง. (2544). *การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนเรื่องกาพย์สุอนหลานสำนวนภาคใต้กับกาพย์สุอนหลานสำนวนภาคอีสาน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริมา เจนจิตมัน. (2529). *วรรณกรรมคำสอนสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2540). *บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- สมพร มั่นตะสูตร. (2525). *วรรณกรรมปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สายทิพย์ นกุลกิจ. (2523). *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: ชัยศิริการพิมพ์.
- _____. (2534). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2542). *อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สิทธา พินิจภูวดล และคนอื่นๆ. (2525). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). *มหाराชวงษ์ พงษาวดารพม่า*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

- สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). *วรรณคดีวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2531). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นเรื่องศรีสวัสดิ์วัตร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- สุรรัตน์ ทองคงอ่วม. (2542). *การวิเคราะห์วรรณคดีประวัติศาสตร์ประเภทสวดดีวีรกรรม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- เสถียรโกเศศ. (2507). *การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2540). *พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งเรือง การพิมพ์.
- เสาวณิต วิงวอน. (2530). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2499). *วรรณคดีชาดก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- อรนุช นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2537). *พจนานุกรมพม่า-ไทย และไทย-พม่า*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดลและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อิรวดี ไตลังคะ. (2525). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวสุพรรณษา พละศักดิ์
วัน เดือน ปีเกิด	17 กุมภาพันธ์ 2524
สถานที่เกิด	อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	79 หมู่ 6 ต.สระกระโจม อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี 72250
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	ครูผู้ช่วย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านทุ่งมะกอก ตำบลองค์พระ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี 72180

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2550	กศ.ม. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2545	ค.บ. (ภาษาไทย) สถาบันราชภัฏนครปฐม จ.นครปฐม
พ.ศ. 2540	มัธยมศึกษาปีที่ 6 ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี

